

ธรรมะลานอโศก

ณ ลานอโศก แห่งวัดมหาธาตุฯ กรุงเทพฯ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมะลานอโศก

ณ ลานอโศก แห่งวัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมสภาจัดพิมพ์ธรรมบรรยาย ของ ท่านพุทธทาสภิกขุ

เพื่อรักษาค้นฉบับที่ถูกต้องและสมบูรณ์

เป็นธรรมสักการะในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พ.ศ. ๒๕๔๘

จากธรรมทานมูลนิธิ องค์การฟื้นฟูพระศาสนา มูลนิธิเผยแผ่ชีวิตประเสริฐ

ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ คณะผู้ทำงาน และผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

ธรรมะลานอโศก

พุทธทาสภิกขุ

แสดงท่ามกลางพุทธบริษัทกลุ่มใหญ่เป็นประวัติการณ์

เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๑๐

ณ ลานอโศก แห่งวัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร

ท่านนิสิตมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และ

ท่านสาธุชนผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย

ผมรู้สึกที่ผิดจากที่ตั้งใจมา, ตรงที่เมื่อได้รับ
อาราธนามานี้ ก็คิดว่ามาพูดกันในที่เฉพาะหน้าบรรดานิสิต
มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย; จึงได้คิดนึกถึงเรื่องที่จะ
พูดเฉพาะแก่นิสิตซึ่งเป็นสหพรหมจารีเป็นส่วนใหญ่. บัดนี้
มากลายเป็นว่ามีท่านสาธุชนที่เป็นกฤหัสถ์มากมาย. ฉะนั้น
ขอให้ถือว่าเป็นเรื่องที่จะต้องมียะไรลำบากบ้าง ก็ว่าจะ
ต้องพูดเพื่อคนสองฝ่ายร่วมกันอย่างนี้. ฉะนั้นขอให้เลือก
ถือเอาประโยชน์, ตามแต่ที่จะถือเอาได้อย่างไรก็แล้วกัน.

ในเรื่องที่จะกล่าวนี้ก็เป็นเรื่องที่อาจจะใช้ได้ทั่วไป เป็นความรู้ทั่วไป ทั้งแก่นิสิตที่เป็นบรรพชิต, และท่านสาธุชนที่เป็นกฤหัสถ์ทั้งหลาย; และยิ่งกว่านั้นก็เป็นเรื่องที่เนื่องกันกับการทอดผ้าป่า เลยดูจะเป็นเรื่องเทศน์อันนิสงส์ผ้าป่าไปในตัวส่วนหนึ่ง; และก็ยังรู้สึกว่ามีโอกาสร่วมการกุศลนี้ ซึ่งเป็นประโยชน์แก่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยโดยตรงด้วย. ฉะนั้นการที่ได้ทำอะไรไปทีนี้ ก็เป็นการได้ร่วมการกุศลผ้าป่าด้วยเร็วด้วยแรง นอกจากนั้นก็เป็นการพูดเพื่อประโยชน์ในหน้าที่การงานในอนาคตของนิสิตทั้งหลายด้วย. สามเรื่องสามความหมายพร้อม ๆ กันไปในตัว.

อีกประการหนึ่ง ถ้าหากว่าจะมีการพูดยาวไปบ้างก็ได้ โปรดให้อภัย เพราะว่าเป็นการยากที่จะได้มาพูดอีกก็ได้, เนื่องจากความแก่ชรา สังขารร่างกายไม่ค่อยจะอำนวย และอีกอย่างหนึ่งก็รู้สึกว่ามีอะไรที่ควรจะต้องพูด, ในฐานะที่เราทุกคนเป็นผู้มีความรับผิดชอบร่วมกัน ทั้งกฤหัสถ์และบรรพชิต. ก็ในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท ไม่ว่าจะ เป็นกฤหัสถ์และบรรพชิต

ย่อมมีความรับผิดชอบร่วมกัน ในการที่จะทำทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อพระศาสนา อย่างที่เขาเรียกกันว่า จรรโลงพระพุทธศาสนา.

เราจะต้องนึกถึงข้อที่ว่า พระบรมศาสดา ได้ทรงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า พุทธบริษัทสี่ จะช่วยกันสืบอายุพระศาสนา คือหมายความว่าทำให้พระพุทธศาสนายังคงมีอยู่ในโลก เพื่อเป็นประโยชน์แก่ชาวโลกให้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้นั่นเอง. เรามีหน้าที่ที่จะต้องทำพระพุทธศาสนา หรือถ้าจะเรียกสั้น ๆ ก็คือพระธรรม ให้เข้าถึงจิตใจของมนุษย์ตามลำดับยุค. เรามีหน้าที่ร่วมกันที่จะใช้พระธรรมให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์; และพระธรรมนั้นจะต้องถูกใช้ไปในลักษณะที่เป็นประโยชน์ ไม่ถูกใช้ไปในลักษณะที่เป็นเครื่องมือสำหรับตกเตียงกัน หรือทะเลาะวิวาทกัน หรือแตกสามัคคีกัน ด้วยการใช้ธรรมะนั้นเป็นเครื่องมือ.

มันก็น่าหวัหวั เหมือนกับว่าธรรมะนี้พระพุทธเจ้าท่านตรัสเปรียบว่าเหมือนกับแพสำหรับข้ามฟาก แต่เราไม่ใช่แพสำหรับข้ามฟาก เราใช้เพียงเอาไม้ไผ่ลำหนึ่ง ๆ

มาประกวटकัน ด้วยความสวดยความงามของมัน ความ
 ประหลาดของมัน, และไป ๆ มา ๆ ในที่สุด ใช้ลำไม้ไผ่
 นั้นฟากกันและกันในเมื่อเกิดผลอขัดใจขึ้นมา อย่างนี้มันก็
 เป็นเรื่องน่าหวั.

ฉะนั้น เราจะต้องนึกถึงในข้อที่ว่า ชรรมะนัม
 ลักษณะเหมือนฟวงแพ โอลุมบีกสูตรได้มีข้อความกล่าว
 ไว้อย่างนั้น. เราจึงทำหน้าที่เหมือนกับว่าสร้างเรือสร้าง
 แพ แล้วช่วยกันให้ได้ข้ามด้วยเรือด้วยแพ จากฟาก
 แห่งความทุกข์ไปสู่ฟากแห่งความดับทุกข์ ด้วยความ
 รักเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน.

เราจะต้องนึกต่อไปว่า หน้าที่สำหรับมหาจุฬา
 ลงกรณ์ราชวิทยาลัยโดยเฉพาะนั้น เป็นเหมือนกับค่ายมั่น
 เป็นที่มั่นสำหรับกิจการอันนี้; เพื่อประโยชน์แก่โลก ใน
 ยุคที่โลกกำลังมีวิกฤติการณ์. เราไม่ต้องพูดมากในเรื่อง
 วิกฤติการณ์เพราะเห็น ๆ กันอยู่แล้ว โลกกำลังมีวิกฤติการณ์
 และค่อนข้างเป็นการถาวร. แทนที่จะมีสันติภาพถาวร
 กลายเป็นมีวิกฤติการณ์ถาวร.

นี่พุทธบริษัทก็อยู่ในโลกกับเขาด้วยเหมือนกัน มีหน้าที่ที่จะต้องช่วยกันคิดแก้ไขเหตุร้ายอันนี้. ที่สถาบันอย่างมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็เป็น همینอันหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงมีหน้าที่ที่จะต้องทำคนเป็นแสงสว่าง เป็นเครื่องอำนวยทุกอย่างทุกประการ ที่จะให้โลกนี้ผ่านพ้นวิฤตติการณ์ถาวรไปได้ตามมากตามน้อย ตามศักดิ์ตามส่วน.

และน่านี่อย่างยิ่งที่ว่าตรงนี้ได้ทราบว่ เขาเรียกกันว่า “ลานอโศก” เป็นชื่อที่ทั้งเพราะ ทั้งไฟเพราะ ทั้งมีความหมาย. คำว่า “อโศก” นี้หมายถึงนิพพาน. เมื่อไม่มีความโศกจึงหมายถึงนิพพาน, คำว่าอโศกเป็นไวพจน์ของนิพพานได้ และยิ่งกว่านั้นก็ยังได้ทราบว่าในวัดมหาธาตุนี้เคยมีวัด ซึ่งเรียกว่าวัดคณิพพานารามเล็ก ๆ รวมอยู่ในเขตนี้ด้วยเหมือนกัน. และแม้คำว่า “มหาธาตุ” เอง ก็มีความหมายพิเศษ ไม่ควรจะเข้าใจไปแต่เพียงว่าเป็นพระสารีริกธาตุ ควรจะถือเอาความหมายของคำ: “ม-หา-ธาตุ” ก็ธาตุที่ใหญ่หลวง ธา-ตุ ธาตุที่ใหญ่หลวง.

ชาติที่ใหญ่หลวง ก็ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า นิพพาน ชาติ ฉะนั้น จึงมีเรื่องที่ควรระคึกนึกกันมาก ในความหมาย ของคำว่า “ลานอโศก” ก็คือ วัด “มหาชาติ” ก็คือ วัด “นิพพานาราม” ซึ่งรวมอยู่ในวัดนี้ก็ดี ล้วนแต่มีความหมายลึกซึ้งไพเราะสูงสุด ศักดิ์สิทธิ์ พอที่จะถือเอา เป็นอุคมคติ. นี่แปลว่าเรากำลังนั่งอยู่ในสถานที่หรือพื้นที่ ที่มีความหมายมาก เราจึงควรจะช่วยกันทุกอย่างทุก ประการที่จะทำให้ความหมายนั้นสมบูรณ์. เช่นอย่างน้อย ลานอโศกนั้นจะต้องเป็นลานสำหรับอโศก, อย่าให้มีเรื่อง โศก, หรือเรื่องโศกนาฏกรรมหรืออะไรทำนองนั้น มันก็จะ กลายเป็นเรื่องที่น่าหวั.

ความหมายของคำว่าอโศกหรือนิพพาน, ก็เป็นที่ ทราบกันคืออยู่อย่างนี้.

สำหรับใจความของเรื่องที่ยากจะกล่าวก็คือ ข้อ เบ็ดเตล็ดต่าง ๆ เท่าที่นึกได้ว่าควรจะนำมากล่าว, แต่ว่า หนักไปในทางที่จะใช้ไปในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา: ก็ ได้กล่าวแล้วว่า, เป็นความประสงค์ของมหาจุฬาลงกรณ์

ราชวิทยาลัย, โดยนิสิตทั้งหลายเป็นผู้ขอร้อง, เราจึงนึกถึงหน้าที่ของนิสิตเหล่านั้นกันเป็นพิเศษ. หัวข้อที่จะพูดจึงมีว่า, “ปัญหาสำคัญบางประการเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” หรือ “อุปสรรคของการเข้าถึงธรรม” อุปสรรคของการเข้าถึงธรรม จะมีอะไรบ้าง ก็ขอได้โปรดลองฟังดู, เพื่อจะช่วยคิดกันทุกคน, ร่วมมือกันทำ.

ปัญหาข้อแรก, ที่เราเผยแผ่ธรรมะหรือพุทธศาสนากันไม่ค่อยจะเป็นผล; ไม่เป็นผลก็ตามที่เรากำลังต้องการนั้น ข้อแรกจะต้องนึกถึงข้อที่ว่า **มนุษย์ทุกวันนี้ไม่นิยมเลื่อนขั้นให้แก่ตัวเองในทางวิญญาณ.** คำว่า “เลื่อนขั้น” หมายถึงอะไรก็พอจะเข้าใจกันได้.

แต่คำว่า “ทางวิญญาณ” นี้อาจจะประหลาด, หรือแปลกหูสำหรับบางท่านก็ได้. มันเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง. โดยที่ไม่ทราบว่าจะใช้คำว่าอะไรดี, ที่ต้องใช้คำว่า “ทางวิญญาณ” นี้: มันหมายความถึงสภาพที่ละเอียดที่ประณีตที่สูงขึ้นไป: แม้ว่าเราจะมีความสุขกายสุขใจ แต่เราอาจจะไม่มีความสุขทางวิญญาณก็ได้.

เหมือนอย่างว่าร่างกายก็สบายดี, จิตใจก็ปรกติก็ไม่ต้องไปโรงพยาบาลที่ปากคลองสาน, มีสุขภาพดีทั้งทางกายทางจิตอย่างนี้แล้ว แต่ทางวิญญาณนั้นยังมีปัญหา, คือยังต้องร้องไห้ ยังต้องทุกข์ทรมานหมองมัวอยู่ แม้จะเป็นคนมั่งมี, สบายแข็งแรง, มีอำนาจวาสนา, ก็ยังมีไฟอยู่หลาย ๆ กองในวันหนึ่ง ๆ ในจิตใจ; นี้เรียกว่าสภาพทางวิญญาณยังตกต่ำ. คำว่า “วิญญาณ” หมายความว่าอย่างนี้. ในเวลานี้พวกพุทธเราเริ่มจะสนใจคำว่าวิญญาณหรือทางวิญญาณกันขึ้นบ้างแล้ว.

ที่จริงมันก็ไม่ควรที่จะมีคำว่า “วิญญาณ” หรือ “ทางวิญญาณ” นี้ถ้าถือตามบาลีก็มีแต่เรื่องทางกายและทางจิต; แต่เดี๋ยวนี้ในภาษาไทยเราเอาคำว่า “ทางจิต” นี้ไปใช้คำเกินไป, เช่นหมายถึงทางจิตที่เนื่องกันอยู่กับกาย เช่นพูดว่าโรคกาย, โรคจิต. โรคจิตก็กลายเป็นโรคจิตที่ต้องไปโรงพยาบาลโรคจิตเสีย. แต่ โรคจิต ในภาษาบาลีในพระคัมภีร์นั้นหมายถึงโรคทางวิญญาณ คือโรค โสกะ โทสะ โมหะ กิเลสที่รบกวนคนให้มีความทุกข์

ทนหม่นหมอง^๕ ท่านเรียกว่า “โรคทางจิต” แต่เดี๋ยวน^๕
 เราเอากำว่า “โรคทางจิต” ไปใช้เรียกโรคต่ำลงมา
 อย่างที่ต้องไปที่โรงพยาบาลสมเด็จพระยาอย่างนี้
 เป็นต้น; มันก็ยังเหลือโรคทางวิญญาณอยู่ เราจึงใช้คำว่า
 “ทางวิญญาณ” กันเพื่อให้รัดกุม.

ฝรั่งเขาใช้คำกันแพร่หลาย เช่นว่า “Spiritual
 Happiness” อย่างนี้หมายความว่าความสุขทางฝ่ายวิญญาณ
 หมายถึงการได้เข้าถึงพระเป็นเจ้าอย่างนี้เป็นต้น Spiritual
 Endeavour ก็คือความพากเพียรพยายามทางวิญญาณ, ก็
 หมายความว่า ต้องการจะยกวิญญาณของตนให้สูงขึ้นไป
 ถึงความเป็นอันเดียวกันกับพระเป็นเจ้า. เพราะฉะนั้นคำว่า
 “ทางวิญญาณ” หรือ Spiritual นั้นแพร่หลายมากในหมู่
 ชนเหล่านั้นแม้ที่เป็นคริสเตียน. แต่เราพุทธบริษัทยังพูด
 ถึงกันน้อย, เพราะฉะนั้นอาจจะมีสักวันหนึ่ง ซึ่งเราจะต้อง
 ได้รับความรู้สึกว่ายากน้อย, ย็น้อยหน้า.

ลองนึกดูให้ที่จะเห็นได้ว่า การที่เราเป็นมนุษย์
 กันนี้, ถ้าเป็นมนุษย์กันจริง ๆ นี้ มันเป็นเรื่องทาง

วิญญาน ; ไม่ใช่เรื่องทางกาย ; ไม่ได้เป็นมนุษย์เพราะว่า
 ร่างกายเกิดมาเป็นคน แต่เป็นมนุษย์เพราะมีจิตใจสูง
 มีวิญญานสูง คือประกอบไปด้วยกรรม ; นั้นแหละ
 จึงจะเรียกว่าเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องตามความหมายของคำว่า
 “มนุษย์” การเป็นมนุษย์ จึงเป็นตามทางวิญญาน,
 ไม่ใช่ทางร่างกาย. เพราะว่าทางร่างกายนี้ใคร ๆ เกิดมาก็
 เป็นคน, มีรูปร่างอย่างคนด้วยกันทั้งนั้น, แต่แล้วยังไม่แน
 ว่าจะเป็นผู้มีวิญญานหรือไม่ เพราะว่าใจยังไม่สูงอย่างนี้เป็นต้น.

เราต้องเข้าใจความทุกข์ทางวิญญานกันให้ดี แล้ว
 เราก็จะเข้าใจเรื่องนี้ได้ง่าย, และแก้ปัญหาวินิจฉัยเรื่องนั้นลุ่ล่งไป
 ได้. คือขอให้ไปนึกถึงข้อที่ว่า คนสบายทางกาย, ร่ำรวย
 มีชื่อเสียง, มีอำนาจวาสนา แต่วิญญานยังเป็นโรค มีความ
 ทุกข์ทนม่นหมอง, ต้องทุกข์ต้องโศก ต้องร้องไห้ ต้อง
 มาท้อตายก็ยังมี นี้เพราะเป็นโรคทางวิญญาน.

ที่นี้เราก็มารู้ประเด็นที่ว่า **มนุษย์ทุกวันนี้ไม่นิยม
 เล่นชั้นในทางวิญญาน** ก็หมายความว่าเพราะไปหลง
 โหลดในเรื่องทางวัตถุ เพติดเพติดในเรื่องทางวัตถุ จนไม่

ได้สนใจในเรื่องทางวิญญาณเลย ไม่รู้ว่ามียอยู่ ไม่รู้ว่ามีปัญหาทาง^๕อยู่, จึงไม่ได้สนใจที่จะเลื่อนชั้นให้แก่ตัวเองในทางวิญญาณ.

เพื่อความเข้าใจง่าย เกี่ยวกับการเลื่อนชั้นที่ว่านี้ ก็อยากจะขอให้เราย้อนระลึกไปถึงคำสอน หรือคำแนะนำที่โบราณที่สุดก่อนสมัยพระพุทธเจ้า กระทั่งในยุคพระพุทธเจ้า และใช้ได้แม้กระทั่งบัดนี้ คือข้อความในมนุธรรมศาสตร์ ที่ได้กล่าวว่าบุคคลมีอยู่ ๔ อาศรม : อาศรมที่ ๑ คือ พรหมจารี, อาศรมที่ ๒ คือ คฤหัสถ์, อาศรมที่ ๓ คือ วณปรัสถ์, อาศรมที่ ๔ คือ สันยาสี.

คำว่าอาศรมในที่นี้มิได้หมายความว่ากระต๊อบไปไม้สำหรับฤๅษีองค์หนึ่งอยู่ อย่างนั้นไม่ใช่. คำว่าอาศรมในที่นี้มีความหมายว่า คนอยู่กันมาก ๆ ด้วยความคิดความนึกและการกระทำที่เหมือนกัน ; อย่างนี้ก็เรียกว่าอาศรมหนึ่ง. คำว่าอาศรม มีความหมายกว้างอย่าง^๕นี้.

อาศรมที่ ๑ คือ พรหมจารี ก็คือ คนในโลก ในวัยหนุ่ม ในวัยแรก คือเป็นเด็ก, และเป็นหนุ่มสาว,

ยังไม่ผ่านการสมรส คนทั้งหมดคนก็เรียกว่า “อาศรมพรหมจารี” จะต้องเคร่งครัดในการศึกษา ในการปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี ให้ถูกต้องอย่างเคร่งครัดทีเดียว ;
 ๕
 นอาศรมแรก.

อาศรมที่ ๒ คือ คฤหัสถ์ ก็หมายถึงแต่งงานแล้ว เป็นพ่อบ้านแม่เรือนแล้ว ประกอบหน้าที่การงานอย่างหนักยิ่งที่เดียว ; ๕ ก็มีอยู่อาศรมหนึ่ง.

อาศรมที่ ๓ ถัดไป ก็เรียกว่า “วนปรสดี” คำนี้แปลว่าอยู่ป่า, แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะต้องออกไปอยู่ในป่า, ในถ้ำ, ในภูเขาเสมอไป. เมื่ออายุล่วงกาลผ่านวัยมากจนอายุ ๖๐ ปี ตอนนี้อย่างที่เราเรียกว่าเขตเกษียณนี้ คนเหล่านี้ก็ออกสู่อาศรมที่ ๓ คือ วนปรสดี หมายความว่า หลีกตัวเองออกมาจากความวุ่นวายอย่างโลก ๆ นั้น มาอยู่ในที่สงบสงัด มองในด้านใน, แทนที่จะมองในการงานข้างนอกเหมือนแต่ก่อนนั้น, พอกันที่ ๆ, เรื่องนี้พอกันที่. ๕
 ที่นี้ก็มองด้านในให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร, ที่ผ่านมาแล้วจนอายุ ๕
 ๕ ๖๐ ปีนี้ ชีวิตคืออะไร? การงานคืออะไร? เกียรติยศ

ขอเสียงคืออะไร? อะไรคืออะไรนี้, ทุกอย่างทุกประการ;
 เผ้ามองในค้ำในเรือ ในที่สงบสงัด; ไม่ต้องออกไป
 อยู่ป่าก็ได้, ที่กอกกล้วย, ที่กอไผ่, มุมบ้าน, มุมบริเวณบ้าน,
 ตรงไหนก็ได้, ไปนั่งมองในภายใน อย่างนี้ก็เรียกว่า
 “วนปรัสถ์” ได้เหมือนกัน. แม้จะมีห้องส่วนตัวอยู่ ปลีก
 ตัวออกมาบำเพ็ญชีวิตเป็นผู้มองในค้ำใน; อย่างนี้ก็ยัง
 เรียกว่า “วนปรัสถ์” ได้.

ลองคิดว่ามันต่างกันอย่างไร? เมื่อเป็นคฤหัสถ์
 นั้นก็มองค้ำนอก, หาเงินหาซื้อเสียง, หาทุกอย่างที่เขา
 หา ๆ กัน; แต่พอมาถึงตอนนั้นมันทำให้รู้สึกว่ามันไม่เท่าไร,
 นั่นพอกันที, หรือนั่นไม่น่าอัศจรรย์ อย่างนี้เป็นต้น;
 จึงได้เริ่มมองค้ำใน, เป็นผู้บำเพ็ญตนเป็นอาศรมที่ ๓
 เรียกว่า “วนปรัสถ์”. มันสูงกว่ากันอย่างไร, ขอได้เริ่ม
 สังเกตดูให้ดี ๆ.

อาศรมที่ ๔ เรียกว่า สันยาสี คือ ถ้ายูไปอีก,
 จนอายุ ๘๐-๙๐ ก็สุดแท้, ยังมีชีวิตอยู่, ยังมีสุขภาพดีอยู่
 ก็พอใจที่จะเลื่อนไปอาศรมสุดท้ายคือ สันยาสี (ในกรณี

พิเศษสำหรับคนบางคน อาจจะเลื่อนได้เร็วกว่านี้มาก จนถึงกับเป็นสันยาสีได้ตั้งแต่หนุ่ม ๆ ก็มี โดยเฉพาะคือพวกนักบวช)

การเป็นสันยาสินั้น คือการทำตนเป็นแสงสว่างแก่ผู้อื่น. ถ้าเป็นบรรพชิตก็ต้องเที่ยวไปสั่งสอนในหมู่ประชาชน; ถ้าเราเป็นฆราวาสเราก็ยังทำหน้าที่คล้าย ๆ กันได้, โดยทำตนเป็นผู้ตอบปัญหาแก่คนที่มีปัญหา, ทำตัวเป็นแสงสว่างแก่ผู้ที่ต้องการแสงสว่าง; จะเป็นคนในครอบครัว เป็นลูก, เป็นหลาน, เป็นเหลนอะไรก็ตาม.

คนในอาศรมนี้สามารถให้แสงสว่าง; และเป็นผู้จริง, เพราะว่าเรียนมาจากชีวิตจริง ๆ ไม่ใช่เรียนมาจากหนังสือ. ฉะนั้น คนในอาศรมนี้จึงสามารถตอบปัญหาทุกอย่างทุกประการได้อย่างถูกต้อง. ถ้าเรียนมาจากหนังสือนั้น มันตอบผิดมากกว่าตอบถูก; ถ้าเรียนมาจากชีวิตจริง มันตอบถูกไปทั้งหมด; ฉะนั้นจึงเป็นผู้มีประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์อย่างสูงสุด ตอบปัญหาทุกอย่างทุกประการที่เกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ได้.

สรุปแล้วสิ่งที่เรียกว่าอาศรมมีอยู่ ๔ อาศรมอย่างนี้. แต่แล้วเดี๋ยวนี้ คนเราไม่ใคร่ชอบเลื่อนชั้นให้แก่ตนเอง ไปตามลำดับอาศรม, อย่างนี้เหมือนกับที่บัณฑิตผู้มีปัญญาทั้งหลายอย่างพระมनु หรือว่าแม่แต่ต่อมาถึงยุคพระพุทธเจ้า ผู้มีปัญญาทั้งหลายก็ยอมรับหลักการอันนี้ว่า มันเหมาะสมแก่มนุษย์. แต่เราไม่สมควรจะเลื่อนชั้น เพราะว่าสมัยนี้มีความนิยมทางวัตถุ, มีวัตถุมายึดตัวให้หลงใหลไม่รู้สร้าง ก็เลยไม่นิยมเลื่อนชั้น. การไม่นิยมเลื่อนชั้นนี้แหละ ไม่มีความใฝ่ฝันที่ว่า มีชั้นที่ไหนอีกที่จะต้องเลื่อน นี่เป็นอุปสรรคอย่างยิ่ง แก่การศึกษาธรรมะ. เพราะว่า หู ตา เหล่านี้มันมัวเมาอยู่แต่เรื่องทางวัตถุ.

ยิ่งเดี๋ยวนี้เขามีความก้าวหน้าในทางวัตถุ อย่างเหลือที่จะประมาณได้ ดังนั้นอำนาจดึงดูดของวัตถุก็มีมาก, จนคนไม่เคยคิดนึก ถึงการเลื่อนชั้นให้แก่ตัวเอง ในทางวิญญาณ, มาติดอยู่ที่ความเป็นกฤหัสถ์. แล้วก็หลงใหลในเรื่องของกฤหัสถ์. จนดอยหลัง จนมีอาการเหมือนกับดอยหลังลงมา คือจิตหรือวิญญาณไม่สูงขึ้น, เพื่อจะอยู่

เหนือวัตถุ. แต่ว่าถอยหลังลงมา ๆ มาอยู่ภายใต้วัตถุ
 มากขึ้น นี่เป็นการถอยหลังอย่างยิ่ง, อย่างน่าอัศจรรย์.
 เมื่อมีการถอยหลังไม่ยอมเลื่อนชั้นอย่างนี้, ยากที่จะเข้าใจ
 ธรรมชาติ, เพราะธรรมชาติต้องการบุคคลที่ต้องการจะเลื่อนสูง
 ขึ้นไปตามลำดับ ฉะนั้น ถ้าเราจะเข้าถึงธรรมชาติเราต้อง
 นึกถึงข้อที่จะเลื่อนชั้นให้แก่ตัวเอง ในทางวิญญาณนี้
 ให้สูงขึ้นไปตามลำดับ.

ถ้าเราจะดูในหลักทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ
 เรายังเห็นว่าท่านได้กล่าวภูมิแห่งจิตใจไว้เป็น ๔ ภูมิ คือ
 กามาวจรภูมิ, รูปาวจรภูมิ, อรูปาวจรภูมิ, และโลกุตตร
 ภูมิ. นี่ก็แสดงชั้นที่เห็นได้ชัดว่ากามาวจรภูมินั้น หลงไหล
 ในความสุขที่เนื่องด้วยกาม. รูปาวจรภูมิ หลงไหลใน
 ความสุขที่ไม่เนื่องกับกาม, แต่เนื่องกับรูปที่บริสุทธิ์. ที่
 สูงขึ้นไป คือ อรูปาวจรภูมิ ก็หลงไหลในความสุขที่ไม่
 เนื่องกับกามและไม่เนื่องกับรูป, แต่เนื่องกับ อรูป คือ
 สิ่งที่ไม่มีรูป, มันจึงละเอียดและประณีตยิ่งขึ้นไป. จน
 กระทั่งภูมิสุดท้าย โลกุตตรภูมิ พอใจในความสุขที่เหนือ
 โลกไปที่เดียว นี่แหละมันมีอยู่เป็นชั้น ๆ อย่างนี้, แต่แล้ว

เราก็ไม่สนใจ ที่จะเลื่อนชั้นในทางวิญญาณตามแนวนี้ด้วย เหมือนกัน.

ปัญหาที่มีอยู่อย่างเดียวกัน, คือว่าหลงไหลในภุมิ กามาวจรภุมินี้เป็นส่วนใหญ่, และยังเข้าใจไปเสียว่าเรื่อง รูปาวจรภุมิ, อรูปาวจรภุมิ เป็นต้นนี้ ต้องรอไว้ต่อ เมื่อตายแล้ว; เมื่อตายเข้าโลงไปแล้ว เกิดชาติหน้าชาติ อื่น ๆ ต่อไปอีก, จึงจะสนใจ; มันก็เลยเลื่อนชั้นขึ้นไป ไม่ได้. ถ้านึกว่ามันเป็นเรื่องทางจิตใจ, เลื่อนได้ทุก โอกาสทุกเวลาแล้ว ก็จะมีผลดีกว่า.

ฉะนั้น จึงขอให้มีความนึกคิดในทำนองเดียวกันกับ หลักระบาดที่สุกที่ว่าเมื่ออายุล่วงมา ๆ ก็มีการเลื่อนชั้นใน ทางวิญญาณสูงขึ้นไป จงมองดูตามธรรมชาติ มันก็ต้องการ อย่างนั้นอยู่แล้ว. คนจะหลงไหลในความสุขทางกามคุณได้ ก็ชั่วที่ร่างกายมันยังอานวย พอหลังจากนั้นก็เปลี่ยนเป็น เรื่องอื่น. ดังนั้นเราจึงเห็นคนแก่ไปเล่นนกเขา, ไปเล่น บอน, ไปเล่นโกศอะไรอย่างนี้, ไม่ได้เกี่ยวกับกามารมณ์ ทางเพศโดยตรง. นั่นก็เป็นเพราะธรรมชาติต้องการ ธรรม ชาตินี้เองมีบังคับกับให้เป็นไปตามกระแส แต่เราไม่ค่อย

สนใจทำให้ดีกว่านั้น, ทำให้ยิ่งกว่านั้น; เราควรระนึกถึงข้อนี้กัน เพื่อเลื่อนชั้นให้แก่ตัวเองในทางจิต ทางวิญญาณ.

นี่ปัญหาข้อแรกที่ว่า เราเคยแต่พระพุทธศาสนา กันไม่มีใครจะสำเร็จในยุคนี้ ก็เพราะว่าประชาชนส่วนใหญ่ตกจมลงไปในทะเลของวัตถุ ไม่นิยมเลื่อนชั้นให้แก่ตัวเองในทางวิญญาณ; ตกเป็นทาสของวัตถุมากเกินไป จึงมีราคะจก, มีโลภะจก, มีโมหะจก กลายเป็นเหมือนแมลงที่ชักใยพันตัวเองหนาเข้าๆ ทุกๆ วิถีทาง, ทั้งทางโลภะ โทสะ โมหะ; ชักใยพันตัวเองจนแสงสว่างส่องไม่ถึง; แสงสว่างแห่งพระธรรมส่องไม่ถึง; แล้วก็ไม่รู้จักว่าตนกำลังเป็นอย่างนั้น นี้เราเรียกกันใหม่ว่า “ความมืดสีขาว”.

ขอได้โปรดจำคำว่า “ความมืดสีขาว” ความมืดสีขาว นี้คือมันมองไม่เห็น; ถ้าเห็นมันก็เห็นเป็นสีขาว. แล้วก็ไม่รู้สีกว่ามันมืด; แต่ที่แท้ความมืดสีขาวนี้มันบ่งยิ่งกว่าความมืดสีดำ. ขอได้กึกและสังเกตุให้ดี ความเข้าใจผิดว่าตัวถูก นั้นแหละคือความมืดสีขาว; ก็ให้เห็น

เป็นดุกเสมอไป แล้วก็เลยลุ่มหลง. ถ้าเราจะต้องการ
ความก้าวหน้าในทางธรรมแล้ว ต้องมีการเลื่อนชั้นแก่ตัว
เอง เราต้องพยายามช่วยกันให้มีการเลื่อนชั้นให้แก่ตัวเอง
ให้มีการพัฒนาเลื่อนชั้นตัวเองในทางวิญญาณ.

เมื่อเราลองมองดูชาวโลกทั่วไปทั้งโลก ก็จะรู้สึกว่
ยังตกจมอยู่ในทางวัตถุมากขึ้น จนมีแต่การต่อสู้, แข่งขัน,
แย่งชิง, แต่เรื่องทางวัตถุ; มีแผนการไกล ระยะเวลา
หลายสิบปีล่วงหน้า เป็นร้อยปี, พันปี, จะไปโลกพระจันทร์,
จะไปโลกไหนก็สุดแท้ นั้นล้วนแต่เป็นเรื่องที่ต้องการทาง
วัตถุทั้งนั้น มีแผนการแต่ในเรื่องทางวัตถุทั้งนั้น; มัน
จึงยิ่งไกลออกไป ๆ. ในโลกนี้จึงมีแต่การแข่งขันหรือ
สงคราม หรืออะไรทำนองนั้น; ซึ่งเรียกกันเมื่อตะกี้ว่า
“วิกฤตการณ์ถาวร” คือความยุ่งยากลำบาก ทนทุกข์
ทรมานที่เป็นการถาวร. นี่เป็นข้อแรกที่ว่า มนุษย์ไม่นิยม
การเลื่อนชั้นให้แก่ตัวเองเสียแล้ว การเผยแผ่พระพุทธ
ศาสนาของเราก็มืออุปสรรค. และเต็มไปด้วยอุปสรรค
ของการเข้าถึงธรรม นี่เป็นข้อที่ ๑.

ปัญหาข้อที่ ๒ อาจจะแนะนำเพื่อนสหพรหม-
 จารย์ และนิสิตมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยทั้งหลาย
 คนเดียวมองเห็นไปว่า ศาสนาเป็นอุปสรรคแก่การ
 พัฒนา. ความคิดที่ว่าศาสนาเป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา
 นี้เริ่มมีหน้าขึ้น ๆ ไม่เหมือนกับสมัยก่อน, ซึ่งเขามี
 ความเข้าใจดีว่า ศาสนานั้นเป็นเครื่องประดับประคอง
 มนุษย์ในการพัฒนาหรือวิวัฒนาการของมนุษย์. นี้มัน
 กลับตรงกันข้ามอีกเหมือนกัน เขามองศาสนาในฐานะ
 เป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น และมีหน้าซ้ำยังเป็นอุปสรรคแก่ความ
 เจริญของตัว, แล้วเขาก็ต้องเกลียดเป็นธรรมดา.

เราจะต้องมองจนให้เห็นว่า สิ่งที่เรียกว่าศาสนา
 นั้นมันเป็นสิ่งจำเป็นในการพัฒนา; เป็นสิ่งที่จะต้อง
 เคียงคู่กันไปกับมนุษย์หรือจิตใจของมนุษย์. การพัฒนา
 นี้ต้องหมายถึงการพัฒนาที่ถูกต้อง. ถ้าเป็นการพัฒนา
 ที่ถูกต้อง พุทธศาสนาไม่เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา.

คำว่า “พัฒนา” นี้มันมีความหมายกว้าง แปลว่า
 ทำให้มากขึ้นแล้วก็เรียกว่าพัฒนาทั้งนั้น. เกียวนี้เขาพัฒนา

ไปในทางที่จะทำให้เกิดวิกฤตการณ์ถาวร; คือความเจริญทางวัตถุทำให้โลกพัฒนาไปในทางมีวิกฤตการณ์ถาวร ไม่ใช่มีสันติภาพถาวร. เราจะต้องเอาพัฒนาที่ถูกต้อง, ที่เป็นไปเพื่อสันติภาพถาวร. เคียงนี้มีการพัฒนาไปในทางที่เป็นวิกฤตการณ์ถาวร จนเกิดปัญหาขึ้นมา ต้องแก้ไขสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้, ก็เลยเป็นการแก้ที่ปลายเหตุ, ไม่ได้แก้ที่ต้นเหตุ ว่าเพราะชาตินิยมจึงไม่มีสันติภาพถาวร. เพราะไปลุ่มหลงทางวัตถุ, จึงเกิดวิกฤตการณ์ถาวร; แล้วไปแก้ที่ปลายเหตุสักเท่าไร ๆ มันก็ไม่สำเร็จ. เพราะว่าจะทิ้งเครื่องมือที่จะแก้ได้จริง คือศาสนาไปเสีย ไม่ว่าศาสนาไหน.

ถ้าเรามีธรรมะมีศาสนา, จะทำให้การทำงาน หรือการพัฒนานั้นไม่เป็นทุกข์ นี่ลองคิดดูให้ดี ๆ ว่า; แน่อน, เราต้องพัฒนา, แต่การพัฒนานั้นถ้าปราศจากหลักธรรมะหรือศาสนาแล้ว การพัฒนานั้นจะยุ่งเหยิง และจะเป็นทุกข์. ฉะนั้นจะต้องมีการพัฒนาที่ถูกต้อง, มีสิ่งที่ควบคุมกันอย่างถูกต้อง และไม่เป็นทุกข์ แต่เป็นไปสนุก, และให้การพัฒนานั้นเป็นการปฏิบัติธรรมไปในตัว. ถ้าผู้ใด

ประพศิปปฏิบัติในเรื่องนี้ถูกต้องแล้ว. การพัฒนาอะไรก็ตามจะเป็นการปฏิบัติธรรมะไปในตัว. ถ้าผิดไปจากนี้ การพัฒนานั้นก็จะเป็นการสร้างวิกฤติการณ์ถาวร, ทำโลกนี้ให้ยุ่งให้ระส่ำระสาย.

เราไม่อาจจะพิสูจน์ด้วยเหตุผล, แต่ว่าเราจะขออ้างเอาตัวอย่าง เช่น พระพุทธเจ้า และพระอริยเจ้า: พระพุทธเจ้าก็ตาม, พระอริยเจ้าก็ตาม, ท่านทำงานมากกว่าเรา. การที่จะคิดว่าผู้ที่หมกมิดแล้วจะไม่ทำงานนี้ไม่มีหลักฐานที่ตรงไหน. พระพุทธเจ้าและพระอริยเจ้า ท่านทำงานมากกว่าพวกเรา, เสียสละมากกว่าพวกเรา, เหน็ดเหนื่อยมากกว่าพวกเรา, และงานนั้นของท่านก็เพื่อช่วยคนอื่น.

สำหรับพวกเราที่ยังรักกิเลสนี้, ทำแต่เพื่อตัวเอง, แม้จะเป็นการเหน็ดเหนื่อย ก็เป็นการเหน็ดเหนื่อยเพื่อตัวเอง; แล้วก็ตามแต่เท่าที่จำเป็น ก็ว่าเราอยากจะได้อะไร แล้วเราก็ทำสิ่งนั้น, ไม่ได้ทำเพื่อผู้อื่นเลย. ดังนั้นการพัฒนาชนิดนี้ ก็เป็นการพัฒนาไปในทางสร้างวิกฤติการณ์ถาวร.

เราจะต้องพิจารณาจนให้เข้าใจให้ดีว่า ผู้ที่ไม่เห็นแก่ตัวๆ นั้นแหละกลับทำงานได้มาก. พังดูแล้วมันคล้ายจะขัดกันว่าไม่เห็นแก่ตัว, ไม่รักตัวแล้วจะไปทำงานทำไม. นั่นมันก็พิศูจน์ยากอย่างที่ว่า ไค้แต่อ้างว่าพระอริยเจ้าหรือพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าท่านก็ทำงานมากกว่าใครๆ อันนี้พุทธบริษัทเรายอมรับ. ที่นี้เมื่อเรามองเห็นและยอมรับอย่างนี้อยู่แล้ว ก็น่าจะเป็นเหตุผล หรือเป็นหลักฐานที่เพียงพอคล้ายเหมือนกัน. ถ้าจะพิศูจน์กันในทางจิตใจ เกี่ยวกับหลักธรรมแล้ว มันกินเวลามาก กลัวว่าหลายชั่วโมงก็จะไม่พอ. เมื่อจะพิศูจน์ทางหลักจิตวิทยาไม่ได้, ก็ขออ้างหลักฐานอย่างว่าให้ดูพระพุทธเจ้า, ดูพระอริยสาวกทั้งหลายที่ท่านทำงานมากกว่าพวกเรา.

เรื่องที่ไปกลั้วกันว่าศาสนาทำให้หมกมิดเลส; หมกมิดเลสแล้วไม่ทำการพัฒนาอย่างนี้ไม่จริง. แต่ว่าเราไม่มีเวลาที่จะพิศูจน์ เพราะต้องการเวลา หลายชั่วโมง จึงฝากไว้ก่อนว่าขอให้เข้าไปศึกษา, โดยฟังเสียงพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายที่ท่านทำงานมากกว่าพวกเรา. ถ้ามีจิต

ว่างตามหลักพระพุทธศาสนา ยิ่งทำงานได้มากและ
 สนุก. นี่อีกประเด็นหนึ่ง, ซึ่งประเดี๋ยวจึงจะพูด; ในที่นี้
 เพียงแต่ตั้งข้อสังเกตไว้ให้เห็นว่า ถ้ามีจิตอย่างพุทธ-
 บริษัทแท้, จะทำงานได้มาก, จะพัฒนาได้มาก,
 และด้วยความสนุกสนานที่เดียว. คนที่ไม่ยอมเชื่อ
 อย่างนี้ก็เพราะเขายังไม่เคยมีจิตที่ว่างอย่างนั้น, จึงเข้าใจ
 ไม่ได้.

ฉะนั้น เราจึงควรจะเข้าใจว่า พระอรียบุคคลนั้น
 คือผลของการพัฒนา ยอดสุดของการพัฒนาคน อยู่ที่
 ความเป็นพระอรียบุคคล. ไม่มีการพัฒนาไหนที่จะดีไป
 กว่านี้ หรือนอกเหนือไปกว่านี้ได้. การพัฒนาคนจะต้อง
 ไปสูงสุดอยู่ที่ความเป็นพระอรียบุคคล; ฉะนั้น ความเป็น
 พระอรียบุคคล จะเป็นข้อจำกัดการพัฒนาไปไม่ได้,
 เพราะเป็นวัตถุประสงค์ เป็นที่มุ่งหมาย ของการที่
 มนุษย์จะพัฒนาตัวเองในลักษณะที่ถูกต้อง, และควร
 จะพัฒนา.

นี่แหละ ศาสนาไม่เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนาเลย,
 ขอให้ไปมองกันเสียใหม่. แต่เดี๋ยวนั้นคนเสียอีกไปทำแก่พระ

ศาสนาย่างไม่น่าทำ; คนที่มีความเห็นอย่างนั้น ซึ่งมีความลำเอียงต่อพระศาสนาแล้ว ยังกระทำอะไรบางอย่างแก่พระศาสนาในลักษณะที่ไม่น่าจะทำ, กล่าวคือใช้พระศาสนานั้นเป็นเพียงเครื่องประดับเกียรติของตัว หรือเป็นสะพานอาชีพ ทำให้ศาสนาถูกสบประมาท ลกค่าลงมา ถ้าศาสนาเป็นเพียงเครื่องประดับเกียรติของใครไปเสียแล้ว, ศาสนาก็ถูกลกค่าลงมา.

เราจะเห็นได้ว่าพิธีทางศาสนาที่ประกอบกระทำกันอยู่โดยมากนั้น เป็นเพียงพิธีรีตอง, และเป็นเพียงเพื่อประดับเกียรติของงานเท่านั้น; นี้ทุกคนตรงๆ ในระหว่างพวกเราที่เป็นพุทธบริษัทว่าพิธีทางศาสนาต่างๆ ที่กระทำกันอยู่นั้น มักจะเป็นเพียงพิธีรีตอง; และเพียงเพื่อประดับเกียรติของงาน หรือของเจ้าของงานเท่านั้น; ไม่ได้เอาพระศาสนาไปตั้งไว้ ในฐานะเป็นที่เคารพสูงสุด และพยายามกระทำให้อุฏุกวักฤประสงค์ของศาสนา; หากแต่เอาศาสนาไปเป็นเพียงพิธีรีตอง ประดับเกียรติของงาน, หรือของเจ้าของงานไปเสีย นี้แหละ แล้วมาโทษว่าศาสนา

เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา; มันก็เป็นสิ่งที่น่าหัวเราะ, เพราะไม่ให้ความเป็นธรรมแก่ศาสนาเลย.

อีกทางหนึ่งก็ใช้ศาสนาเป็นเพียงสะพานอาซีฟ อาซีฟนี้ หมายถึงเรื่องวัตถุ เรื่องโลก เขาต้องการประโยชน์ทางวัตถุ ทางโลก, แต่แล้วเขากลับเอาศาสนาเป็นสะพานอาซีฟชนิดนั้น. ทั้งๆที่ว่าศาสนานั้น มันอยู่อีกฝ่ายหนึ่งเป็นเรื่องทางจิตใจ เป็นเรื่องทางฝ่ายนามธรรม ทางฝ่ายวิญญาณ ให้มนุษย์มีความเจริญควบคู่กันไปกับทางร่างกาย เพื่อว่าจะได้ควบคุมร่างกายให้เป็นไปถูกต้อง. เขียวนี้กลับเอาพระศาสนานั้น มาเป็นเครื่องมือสำหรับหาประโยชน์ทางกายหรือทางวัตถุเสีย; มันก็เลยล้มละลายไม่มีอะไรเหลือ. นี้เรียกว่า ศาสนาถูกใช้เป็นเครื่องประดับเกียรติไปเสีย; ก็มันถูกลดราคา, ลดค่าลงไปเท่าไร ก็ขอให้เราลองนึกดู.

เพราะฉะนั้น ไม่ควรจะมาพูดว่า, ศาสนาเป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา; เพราะมนุษย์นั่นเองได้ทำให้เสียไปเสียในลักษณะเช่นนี้. เราลองกึกกูดึกไม่ว่าศาสนาไหน

ทั่วโลก, ลองพิจารณาดูจะเห็นได้ว่า, ศาสนาเหลือแต่พิธีรีตอง, เป็นเพียงเล่นตลกกับศาสนาเท่านั้นเอง. ทูตการเมืองก็, ทูตการทหารก็, มีพิธีรีตองที่เกี่ยวกับศาสนา, แล้วก็เพียงเล่นตลก; ไม่ได้ทำด้วยใจจริง. แม้ปากจะอ่อนวอนพระเจ้า, หรือว่าจะทำการสวคมนต์หรือพรหมนํ้ามนต์ หรืออะไร ซึ่งเป็นเรื่องทางศาสนาก็เป็นเพียงแต่พิธีรีตอง, และเป็นเรื่องเล่นตลกต่อศาสนา. ไม่ได้ทำอะไรให้ตรงตามหลักเกณฑ์ของพระศาสนาเลย.

เพราะฉะนั้น เราจะมองเห็นได้ว่า, ความเข้าใจผิดว่าศาสนาเป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา เป็นสิ่งที่ร้ายกาจอย่างยิ่ง, ที่ทำให้เกิดอุปสรรคขัดขวางในการเผยแผ่พุทธศาสนา; เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงธรรม และพร้อมกันนั้นก็เป็นการวิคرونพระศาสนาไปในตัว, ขอให้พวกเรานักศึกษามหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยนี้, นึกดูเพราะว่าเราเรียน, เราพยายาม, เราต่อสู้ทั้งหมดนี้, เพื่อความเจริญของพระพุทธศาสนา; แล้วเราก็จะต้องทำให้อด, แล้วเราก็ไม่เป็นผู้ที่เอาศาสนาไปเป็นเครื่องมือแสวงหากอบโกยวัตถุไป เหมือนกับที่เขาทำกันโดยมาก.

ไหน ๆ ก็พูดมาถึงตอนนี้อย่างนี้แล้ว, ก็อยากจะกล่าวถึง
ประเด็นที่ ๓

ปัญหาข้อที่ ๓ ก็คือว่า ส่วนที่เกี่ยวกับลัทธิ
คอมมิวนิสต์. ในที่นี้เราไม่ได้พูดกันในแง่การเมือง แต่
เราพูดกันในแง่ที่มันเกี่ยวข้องกันอยู่กับพุทธศาสนา: ถ้า
เข้าใจเรื่องนิกค, ก็เข้าใจเรื่องศาสนาสิก; แล้วก็เกิดการ
สับสน วุ่นวาย, เกิดความเสียหายขึ้น เพราะความเข้าใจ
ข้อนิกค.

สิ่งที่เรียกว่าคอมมิวนิสต์นั้น, เดียงกันมากเป็น ๒
ประเด็น คือพวกหนึ่งถือว่าเหมือนกับพุทธศาสนา, มีบาง
พวก และมีมากขึ้น ๆ, ที่พยายามจะอธิบายว่า คอมมิวนิสต์
นั้นมีหลักเกณฑ์เหมือนกับพระพุทธศาสนา, แล้วก็โดยถือ
โอกาสผสมโรง, ผสมรอย กลืนพุทธศาสนาไปในตัว.

เราจะต้องมีความเข้าใจให้ถูกต้องว่า มันไม่ใช่สิ่ง
เดียวกัน. คือเราอาจจะพูดได้ว่า “คอมมิวนิสต์” นั้นจะ
เกิดก็ต่อเมื่อศาสนาหมดกำลัง เมื่อศาสนาหมดกำลัง
ศาสนาเหลือแต่ซาก, นอนเบ๊บอยู่. อย่างนี้เรียกว่าหมด

กำลัง, หมกกำลังที่จะต่อสู้ แต่ไม่ใช่ตาย. ศาสนาหมกกำลัง
เมื่อไร. ลัทธิประเภทคอมมิวนิสต์เป็นต้นนี้ จะต้องแผ่
ขึ้นมา.

เราเห็นกันได้ง่าย ๆ ที่สุดว่า เมื่อใดศาสนาหมก
กำลังไม่มีอิทธิพลเหนือจิตใจของมนุษย์แล้ว, เมื่อนั้น
มนุษย์ก็จะต้องเป็นคนเห็นแก่ตัว, เห็นแก่ตัวเองจน
ไม่เห็นแก่หน้าผู้ใด ที่นี้คนที่ได้รับความกดขี่ข่มเหงก็ต่อสู้
ขึ้นมา, เรียกว่าคนยากจนต่อสู้คนมั่งมีที่เห็นแก่ตัว ขึ้นมา
ในโลก. นี่มันไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา. มัน
เป็นเพราะการขาดพระพุทธานุภาพ.

ถ้าหากว่าคนยังเมตตา, ปราณี่แก่กันและกัน,
เหมือนกับว่าเป็นแม่เป็นลูก, เป็นพ่อเป็นลูกแก่กันและกัน
อยู่แล้ว, สิ่งที่เราเรียกว่าคอมมิวนิสต์ จะเกิดขึ้นมาในโลก
ไม่ได้. นี่แหละเราจึงถือว่าคอมมิวนิสต์เกิด เมื่อศาสนา
หมกกำลัง จนทำให้คนมีความเห็นแก่ตัวจัก อย่างนี้เป็นต้น.

หรือว่า เมื่อศาสนาหมกกำลัง คือไม่มีหลัก
พระศาสนาที่ถูกต้องแล้ว, คนก็มีความเชื่อในเรื่อง

กรรมนี้ผิดพลาดไป ไม่ได้เชื่อว่าคนเรามีกรรมต่าง ๆ กัน; เพราะฉะนั้นเราต้องเป็นไปต่าง ๆ กัน เป็นอยู่ต่าง ๆ กัน; จะเหมือนกันไม่ได้ นี่เขาไม่เข้าใจในเรื่องกรรมที่ถูกต้อง. เขาจะเอาให้เหมือนกัน, ใครมีอะไรก็จะต้องมีเหมือนกันหมด; ถ้ายังมีไม่ได้ก็ต้องเอามาเฉลี่ยกัน, ต้องบังคับให้อามาแบ่งมาแจกกัน. อย่างนี้ ลัทธิคอมมิวนิสต์จึงเกิดขึ้น เมื่อคนเข้าใจผิดในเรื่องกรรม. เมื่อพระศาสนาหมดกำลังลงไป ไม่ได้สอนเรื่องกรรมอย่างถูกต้อง, เมื่อไม่มีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องในเรื่องกรรม ลัทธิที่จะแย่งชิงให้เสมอภาคกันก็เกิดขึ้นอย่างนี้เป็นต้น.

เมื่อใดถ้าคนเห็นเรื่องทางจิตใจ สำคัญน้อยกว่าเรื่องทางกาย, เมื่อนั้นลัทธิอย่างคอมมิวนิสต์ ก็จะเกิดขึ้น. ถ้าศาสนายังมีชีวิตอยู่, ยังมีการสอนที่ถูกต้องอยู่; คนจะรู้สึกได้ว่า เรื่องทางจิตใจสำคัญกว่าเรื่องทางร่างกาย เพราะเรื่องทางจิตใจนี้ เป็นรากฐานของเรื่องทางร่างกาย. พอเข้าใจผิด มันก็กลับตรงกันข้าม, เห็นเรื่องทางร่างกายนี้ สำคัญกว่าจิตใจ; ให้ร่างกายหรือวัตถุนี้ เป็นรากฐานที่แท้จริงของจิตใจไปเสีย; อย่างนี้มันก็จะต้องกลับตรงกันข้ามไปหมด.

ถ้าเรายังเห็นว่า เรื่องจิตใจเป็นรากฐานของเรื่องทางร่างกายแล้ว มันก็ยังคงถูกต้องอยู่. แต่พอกลับไปหลงไหลในทางวัตถุ, หลงไหลในรสอร่อยของวัตถุ เห็นเรื่องทางร่างกายสำคัญกว่าแล้ว; ศาสนาก็แทบจะไม่มีแผ่นดินจะอาศัย; ลัทธิที่สอนว่าวัตถุสำคัญกว่าจิตก็เกิดขึ้นมา.

นี่ขอภัยที่จะกล่าววิงวอน เพื่อฝากข้อสังเกตไว้สักอย่างหนึ่งว่า, เราคนไทยในประเทศไทย, ในพระนครนี้, บางทีก็พูดว่าสุขภาพทางกายสำคัญกว่าสุขภาพทางใจ; ให้มีกินมีใช้, ให้อิมหน้าสำราญ, มีสุขภาพทางกายดีเสียก่อนแล้วจึงค่อยสนใจเรื่องทางจิตใจ, ถ้าเข้าใจอย่างนี้ ก็ขอได้โปรดศึกษานึกใหม่, ระวังให้ดี เพราะว่าหลักพระพุทธศาสนาไม่มีอย่างนั้น.

สุขภาพทางใจ, คือใจที่ดี, ที่มีสัมมาทิฐิ, มีความถูกต้อง, มีความเข้าใจถูกต้อง นั้นเป็นรากฐานที่จะให้เกิดการกระทำที่ถูกต้อง; การกระทำ ทางกาย, ทางวาจา, ทางวัตถุ, ภายนอกที่ถูกต้อง ความถูกต้องมันมีเพราะมีความถูกต้องภายใน, คือทางจิตใจ.

ระวังให้ดี ถ้าจะพูดว่า สุขภาพทางกายเป็นรากฐานของสุขภาพทางจิต^๕ ; ระวัง ! จะนำมาซึ่งลัทธิวัตถุนิยม, และผิดหลักพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง แท้จริงนั้นมันต้องถูกมาจากข้างใน, แล้วข้างนอกมันจึงจะถูก. ถ้าไปหลงข้างนอกจนไม่นึกถึงข้างใน ก็จะเตลิดเบี่ยงไป ไม่มีวันที่จะถูกเข้าไปถึงข้างใน, คือทางจิตใจ หรือทางวิญญาณ. นี่ก็เป็นเรื่องที่ศาสนาหมดกำลังลงทุกที ๆ เพราะว่าการที่เราเห็นเรื่องทางวัตถุสำคัญกว่าเรื่องทางจิตใจ.

ขอถือโอกาสกล่าวถึงสาเหตุอีกอันหนึ่ง ที่ศาสนาหมดกำลังลงทุกที เพราะว่าคนเรามีการเกลียดชังกันในเรื่องระหว่างศาสนา. เกียวน้อยากจะบอกกล่าว^๕ขึ้นว่า น่าอันตรายอย่างยิ่งที่ศาสนาแต่ละศาสนาในโลกนี้ มองดูกันด้วยสายตาคือไม่เป็นมิตร. เรื่องนี้ที่จริงไม่ใช่ความประสงค์ของธรรมชาติ, ไม่ใช่ความประสงค์ของพระเป็นเจ้าหรือของศาสนาไหน ; แต่มันเป็นความเข้าใจผิดของคน ของคนในโลกนั่นเอง, ที่ทำให้มองดูศาสนาอื่นเป็นศัตรูแก่ตัวเองหรือศาสนาของตัวเอง. ^๕ผมขอฝากความคิ^๕อันนั้นไว้แก่

เพื่อนสหพหวจารินิสิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดย เฉพาะอย่างยิ่งเพื่อนสหพหวจารีทั้งหมดกันว่า ระวังให้ดี. การมองเห็นศาสนาอันเป็นศัตรูกันนั้น, เป็นความโง่เขลาที่สุด; เป็นความเข้าใจผิดที่สุด; และเป็นอันตรายแก่มนุษย์ที่สุด.

เราต้องมีความเข้าใจให้ถูกต้องว่า ไม่มีศาสนาไหน ที่มีอะไรจะต้องเป็นศัตรูแก่กัน. การมองดูในข้อแรก, คือ มองดูให้ถึงหัวใจของสิ่งที่เรียกว่าศาสนาแล้ว, จะรู้สึก ว่าเหมือนกัน คือทุกศาสนาต้องการจะกำจัดความรู้สึกที่ว่ามัตถุของกูด้วยกันทั้งนั้น นั่นแหละคือเนื้อแท้ของศาสนา.

เพื่อกันลืมก็อยากจะเปรียบเทียบให้ฟังเหมือนกันน้ำ คือ น้ำทุกชนิดนั้นมันเป็นน้ำอย่างเดียวกัน, แต่เนื่องจาก มันมีอะไรปนลงไปใต้น้ำนั้น ๆ มันจึงดูต่างกัน. เพราะ ฉะนั้นส่วนที่เป็นน้ำนั้น มันเหมือนกัน; แต่ของใหม่ที่ปน ลงไปใต้น้ำนี้ต่างหากที่มันไม่เหมือนกัน. ฉะนั้นส่วนที่เป็น น้ำต้องเหมือนกัน เราอย่าไปหลงเอาของสกปรก ที่ปน ลงไปในน้ำ, ว่ามันเป็นน้ำไป.

ไม่ว่าน้ำชนิดไหน, เอามาแยกออกเป็นน้ำกลั่นได้
 ทั้งนั้น. ในน้ำคลองก็มีน้ำกลั่น; ในน้ำฝนก็มีน้ำกลั่น;
 น้ำในบ่อก็มีน้ำกลั่น; น้ำในคูก็มีน้ำกลั่น, น้ำในลำก็มี
 น้ำกลั่น; ซึ่งเป็นน้ำแท้ ๆ อยู่ในนั้น ส่วนเยื่อสกปรก
 หรือสิ่งอื่นอย่างอื่น ที่ใส่ลงไป ปนลงไปนั้น มันไม่ใช่ น้ำ.
 เคี้ยวเรากำล้างพูดถึงน้ำ, และน้ำนั้นมันต้องเหมือนกัน,
 ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าน้ำ นั้นมันจึงเหมือนกัน; ไม่มีผิดกันเลย;
 จะอยู่ในสภาพไหนก็ต้องกล่าวว่า ส่วนที่เป็นน้ำแล้วต้อง
 เหมือนกัน. เพียงเท่านั้นก็พอแล้ว, มีประโยชน์แล้ว ที่จะ
 เกิดความสมัคร์สมานสามัคคี.

ถ้าไกลไปกว่านั้น, มันเป็นเรื่องหนึ่งที่จะมองดู
 ให้เห็นว่า แม้แต่น้ำนั้นมันก็ยังไม่ใช่ น้ำ; มันประกอบไปด้วย
 อนุ, ปริมาณ, ของออกซิเจน, ไฮโดรเจน; น้ำก็หายไป
 กลายเป็นธาตุ เป็นธาตุอย่างหนึ่งไปเสีย. ที่นี้ถ้าเมื่อแยก
 ปริมาณออกไป ก็กลายเป็นส่วนย่อย, จนกระทั่งเป็นความ
 ว่างไปเสีย; น้ำก็ไม่มี และมันก็ยังเหมือนกันอย่างยิ่ง.
 เมื่อดังขนาดที่เป็นความว่างแล้วมันก็เหมือนกันหมด,

ไม่มีพวกไหน. และมองดูให้ดูว่า แม้แต่ในขณะที่เป็นน้ำ, มันก็ยังเป็นน้ำเหมือนกัน ฉะนั้นของสกปรกอย่าเอามาพูด.

ดังนั้น ศาสนาทุกศาสนาจึงมีหัวใจที่จะกำจัดกิเลสที่เห็นแก่ตัวกู, ของกูนี้ ด้วยกันทั้งนั้น ฉะนั้นอย่าได้มองศาสนาไหนในฐานะศัตรูเลย. แม้จะต่างกันโดยข้างนอก พิธีรีตองข้างนอก มันก็เหมือนกับน้ำที่ต่างกันนั้นแหละ. เรามองกันแต่ส่วนที่เป็นน้ำแท้.

ถ้าเราทำได้อย่างนี้, สิ่งที่เราเรียกว่าศาสนาในโลกนี้จะมีกำลัง. แต่ถ้าเรามองศาสนาอื่นในลักษณะเป็นศัตรูแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่าศาสนาในโลกนี้จะถอยกำลัง, จะทรุดโทรมลงพร้อมกันทั้งโลก, แล้วโลกนี้ก็จะไม่มีศาสนา, แล้วลัทธิที่ตรงกันข้ามก็จะเจริญรุ่งเรือง. เพียงพู่ขึ้นมาทันที, และมนุษย์ก็หมดความเป็นมนุษย์; มันก็สูญ ความเป็นความเสียหายล้มละลายของมนุษย์; ไม่มีอะไรที่จะน่าเศร้ายิ่งไปกว่านี้. นี้เรียกว่าลัทธิคอมมิวนิสต์นี้จะเกิดขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อศาสนาถอยกำลัง, หรือหมดกำลังลง นอนเบ๊บอยู่, ไม่มีกำลัง.

ข้อที่จะคุยกันต่อไป ก็ว่าเราหนักำลังทำผิดๆ ในการที่จะใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องต่อต้านสิ่งเหล่านี้. พุทธศาสนา

ในส่วนที่จะสามารถต่อต้านคอมมิวนิสต์ นี้เรากลับไม่
 เอามาใช้; แล้วเราไปเอาพุทธศาสนาพีธีร์ต้องผิด ๆ,
 ที่ทำให้คอมมิวนิสต์หัวเราะเยาะได้นั้นมาใช้ นี่ลองศึกษ
 พุทธศาสนาเนื้อแท้ ที่สามารถต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์นี้,
 เราไปเอามาใช้; และแถมไม่เอามาผูกกันด้วยซ้ำไป. แล้ว
 ไปเอาพีธีร์ต้องเปลือกนอกระพี ซึ่งไม่ใช่พุทธศาสนา
 แต่ก็เรียกว่าพุทธศาสนา ที่ทำให้คอมมิวนิสต์หัวเราะเยาะนั้น
 มาใช้ อย่างนี้, แล้วมันจะได้ผลอะไร. นำมาใช้แต่ส่วนที่
 ให้เขาหัวเราะเยาะได้. นี่มันก็อยู่ในสภาพที่ใคร ๆ ต้องพูด
 ว่า หมก ๆ ๆ ๆ ฉิบหายหมด, แย่แล้ว!

ที่ว่าพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นพีธีร์ต้อง ที่ทำให้
 เขาหัวเราะได้นั้นหมายถึงอะไรบ้าง? ผมคิดว่าคงจะเข้าใจ
 กันที่อยู่แล้ว, เกือบจะไม่ต้องอธิบายอะไรมากนักก็ได้. เช่น
 ที่เรียกว่า, ทำบุญสุนทาน ๆ นี้ ถ้ามันเป็นการทำบุญ
 สุนทานจริง มันก็ไม่นำหัวเราะเยาะ, แต่ถ้ามันเป็นการ
 คำทำไรเกินควรแล้ว, มันก็นำหัวเราะเยาะ.

การทำบุญสุนทาน กลายเป็นการคำทำไรเกินควร:
 เช่นว่าลงทุนทำบุญไปสักบาทหนึ่ง แล้วก็อ่อนนอนแล้ว

อันวอนอีก, ยกมือท่วมหัวขอให้ไต่วิมานสักหลังหนึ่ง สองหลัง, สามหลัง, ให้เกิดสวย, เกิดรวย, อะไรต่างๆ; แล้วลงทุนไปบาทเดียว; มันไม่มีการค้ากำไรเกินควรที่ไหน ที่จะมากเหมือนเท่านั้นแล้วในโลกนี้. ถ้านำพระพุทธศาสนา อย่างนี้ไปต่อท่านใครเข้า มันก็เป็นเรื่องที่ทำให้เขาหัวเราะ เยาะมากกว่า, มันไม่ใช่ตัวพระพุทธศาสนาเลย.

พุทธบริษัทหวังในโลกหน้า อย่างลมๆ แล้งๆ มากเกินไป, หวังในเรื่องโลกหน้าต่อตายแล้ว, แล้วก็ อย่างลมๆ แล้งๆ มากเกินไป. นี่ก็เป็นเรื่องที่ทำให้พวก คอมมิวนิสต์หัวเราะเยาะ. แท้จริงแล้วพุทธศาสนาไม่ได้ ให้หวังในโลกหน้าอย่างลมๆ แล้งๆ แต่มันเป็นเรื่อง ของการต่อสู้ที่ถูกต้องนั้น และเดี๋ยวนี้ สามารถที่จะ ขจัดความคิด, ความนึก และการกระทำที่เป็นภัยแก่ มนุษย์ให้หมดไปนั้น และเดี๋ยวนี้ ในโลกนี้ ท่านเห็น ทาค่าๆ นี้ นี้เรียกว่า เราเอามาใช้แต่ข้อที่จะทำให้เขา หัวเราะเยาะ.

แม้ที่สุดแต่การทำบุญบางชนิด มีลักษณะเหมือน การเอาน้ำพริกละลายแม่ น้ำ; พุคอย่างภาษาไทยแท้ๆ

อย่างนี้ก็ฟังง่ายแล้ว และก็เชื่อว่าเข้าใจกันถูกต้องทุกคนแล้ว. เรายังได้เห็นการทำบุญแบบเอาน้ำพริกละลายแม่ น้ำอยู่ทั่วไป และแม้ในประเทศไทย. พระพุทธศาสนาอย่างนั้นมันเป็นที่น่าหัวเราะเยาะ ไม่มีอำนาจ, ไม่มีอิทธิพลใดๆ ที่จะต่อต้านสิ่งที่เป็นศัตรู.

เมื่อพูดถึง ตัวพุทธศาสนาที่แท้ ตัวพุทธศาสนาที่แท้คือ จิตที่มความรักสากล, ไม่มีตัวเอง. จิตที่มีความรู้สึกเป็นความรักสากล, เมตตากรุณาเป็นสากล, ไม่มีตัวเอง, ไม่เห็นแก่ตัวเอง นี่แหละคือพุทธศาสนาที่แท้ แต่มีบางคนเห็นว่า จิตที่ว่างจากความคิดว่าตัวกู ของกู นี้, กลับเห็นเป็นว่าไม่ใช่พุทธศาสนา. (ประเด็นจะได้พูดกันถึงเรื่องนี้นกันตามสมควร) แล้วกลับไปกล่าวว่าเป็นอย่างเดียวกันกับจิตว่างชนิดแบบอัมฤตผล, สำหรับพูดอะไรในลักษณะที่เป็นเรื่องยืนยัน ช่าง ๆ คุย ๆ กระทบใจเขาเฉียวอย่างนี้; ก็แปลว่า ได้ปลอมหัวใจพระพุทธศาสนาไปเป็นอย่างอื่นเสียแล้ว; จึงไม่เป็นพุทธศาสนาที่จะต่อต้านอะไรได้.

ที่นี้มองดูไปตามหน่วยสังคม, สมาคม; สมาคมพุทธ
 บริษัทเรานี้แหละ: สมาคมนั้น, สมาคมนี้, สมาคมโน้น,
 คณะนั้น, คณะนี้, คณะโน้น คณะพุทธบริษัทพุทธศาสนา
 นี้ ก็ยังเห็นได้ว่า ขวนขวายในเรื่องซึ่งยังไม่เป็นหัวใจ
 ของพุทธศาสนามากกว่า. สมาคมต่าง ๆ ของชาวพุทธ,
 ของพุทธบริษัทนี้กำลังขวนขวาย, กำลังพยายามแต่ในเรื่อง
 ที่ไม่ใช่หัวใจของพุทธศาสนามากกว่า, เป็นเรื่องเกียรติบ้าง,
 เป็นเรื่องพิธีรีตองบ้าง, เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมืองบ้าง;
 เป็นเรื่องเกี่ยวกับหาประโยชน์ใส่ตัวบ้าง. กังหันมันไม่ใช่
 หัวใจของพุทธศาสนา.

และยิ่งกว่านั้น ยังมีการทำให้เปลืองเงินอีกมาก,
 แล้วเรื่องก็ไถ่ निकเดียว. เสียเงินไปประชุมกันมาก, แล้ว
 เรื่องไถ่ निकเดียว. เรื่องนั้นก็ปรากฏว่า ไม่ลืกลบอะไร
 เพียงแต่ถกกันให้หมดเวลา. เสร็จแล้วก็เก็บเจียบ แล้ว
 ก็เลิกกัน, แล้วค่อยประชุมถกเถียงกันใหม่. ในแง่ธรรมะ
 ก็มี, ในแง่การปฏิบัติก็มี, ในแง่การดำเนินงานอะไรก็มี,
 เราใช้เงินมาก ๆ ใช้เวลามาก ๆ, แล้วไม่มีอะไรที่เป็นหัวใจ
 ของพระพุทธศาสนา. ความผิดทั้งหมดนี้ เป็นเรื่องให้

คอมมิวนิสต์หัวเราะเยาะ, เมื่อเรานำไปใช้หรือว่ายืนยันว่า
จะเป็นเรื่องต่อต้านคอมมิวนิสต์แล้ว มันเป็นเรื่องที่ทำให้
ถูกหัวเราะเยาะ; ไม่ใช่เป็นเรื่องที่จะเป็นผลคืออะไร แม้แต่
สักนึกเดียว.

นี่เป็นอันที่เราได้มองคุณในแง่ที่เกี่ยวข้องกับคอมมิว-
นิสต์, ว่าเรากำลังคิดผิด, คิดถูกอย่างไร. เรากำลังทำไป
ในทางที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ในโลกอย่างไร.

สำหรับข้อที่จะมีใครเข้าใจ หรืออธิบายกันอยู่แม้ที่
เมืองนอก ว่าพุทธศาสนากับคอมมิวนิสต์มีหลักเกณฑ์
อันเดียวกันนั้น, เป็นอันว่าขอให้เข้าใจให้ถูกต้องกันเสียที,
คอมมิวนิสต์กับพระพุทธศาสนา เป็นอันเดียวกันไม่ได้ มีประเด็น
ใหญ่ ๆ ที่ควรกำหนดจงจาก็คือว่า หลักพระพุทธศาสนา
นั้น ไม่สอนให้ยึดครองสิ่งใดโดยความเป็นของตัว.

เกี่ยวกับแง่ที่มีคนเขียนอธิบายกันเป็นหนังสือหลาย
เล่มที่ต่างประเทศว่า หลักพระพุทธศาสนากว่าไม่ให้มีอะไร
เป็นของตัว, ให้เป็นของสงฆ์ร่วมกัน, มีสิทธิ์ส่วนเท่ากัน,
และหลักคอมมิวนิสต์ก็เป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้นคอมมิว-
นิสต์กับพุทธศาสนาเป็นอันเดียวกัน อย่างนี้เขาเขียน.

แต่เราต้องรู้ว่ามันเป็นเรื่องคู่กันซึ่งหน้า หลักของพระพุทธเจ้าพระพุทธศาสนานี้ ไม่สอนให้ยึดครองอะไร เป็นของตัวเลย, มันจึงจะไปมีอะไรร่วมกัน, เฉลี่ยกันอย่างนี้ไม่ได้ ขอให้ไปคุยให้ถี่. มันเป็นเรื่องที่ต้องอธิบายมาก, เวลาไม่พอ, จึงบอกกันไว้แต่หัวข้อ เอาไปศึกษาคูให้ถี่. ว่าหลักของพระพุทธศาสนานี้ไม่ได้สอนให้ยึดครองอะไรว่าเป็นของตัว. ส่วนหลักคอมมิวนิสต์ แม้ว่าจะให้เป็นเจ้าของร่วมกัน, มันก็มีการยึดครองเป็นของตัว เพราะฉะนั้น มันจึงแตกต่างกันเป็นฟ้ากับดิน.

คอมมิวนิสต์นั้น เอาเรื่องวัตถุ เอาร่างกายเป็นรากฐาน. เป็นหลักสำคัญ; ให้อัตถุเจริญก่อน ก้าวหน้าก่อน, แล้วจิตใจก็จะดีเอง.

แต่พุทธศาสนาเรา, จิตใจต้องมาก่อน, ต้องดีก่อน, ต้องถูกต้องก่อน แล้วร่างกายจึงจะดีเอง. อย่างนี้ มันก็ตรงกันข้ามเป็นฟ้ากับดิน.

คอมมิวนิสต์ ต้องการจัดการให้ทุกคนมีอะไรเหมือนกัน, มีสิทธิ์ส่วนเท่ากัน, และก็ต้องการให้มีเหมือน

กัน, จึงต้องเอามาแบ่งกัน, มีรถยนต์ก็ต้องมีด้วยกันทุกคน, มีตึกก็ต้องมีด้วยกันทุกคน. มีอะไรก็ต้องมีด้วยกันและเท่ากันทุกคนอย่างนี้.

แต่พุทธศาสนาเราบอกว่า มันต้องให้“กรรม” จัดการ ให้เป็นไปตามกรรม คือมโนกรรม, วชิกรรม, กายกรรม อะไรของคนเหล่านั้นเองจัดการ ให้คนเป็นไปตามกรรม ถูกต้องตามกรรม, ตามสัจตามส่วน; ฉะนั้นคนเราจะมีอะไรเท่ากันไม่ได้. นี่แหละมันต่างกันเป็นฟ้าและดิน.

ถ้าเราจะมองดูกัน ในเรื่องของผล : เราจะเห็นว่าพุทธบริษัทที่อยากจนนี้ มีความเจียมตัว ยินดีรับกรรม เป็นของตัว ตามที่กรรมจะจัดให้อย่างไร.

แต่คนจนของคอมมิวนิสต์เขาไม่คิดอย่างนี้เลย เขาจะคิดว่าต้องไปขี้อย่างเอามาจากคนมั่งมี มาเฉลี่ยให้เหมือนกัน ให้เท่ากันให้จนได้.

มันต่างกันเป็นฟ้าและดินอย่างนี้, จะเรียกว่าพุทธศาสนากับคอมมิวนิสต์เป็นเรื่องเดียวกัน, เหมือนกันหลักเกณฑ์เดียวกัน, นี่มันเป็นคำพูดที่ฟังไม่ได้เลย.

ฉะนั้น เรามีความเข้าใจให้ถูกต้องในเรื่องนี้กันเสีย
ด้วย. เรื่องอื่นข้างหน้านั้นก็จะเข้าใจได้ง่ายขึ้น.

ที่นี้ก็มีคนบางคนคิดว่า คำสอนในพระพุทธศาสนา
ที่เกี่ยวกับ “จิตว่าง” นี้, จะเป็นเหตุชักนำมาซึ่งคอมมิวนิ-
นิสซึม. ลัทธิสอนเรื่องจิตว่าง นี้จะเป็นช่องทางชักนำมา
ซึ่งความเป็นคอมมิวนิซึม นี้เป็นคำพูดที่เด็กอมมือก็พอจะ
มองเห็นได้ว่า การเป็นคอมมิวนิซึมนั้นเกิดจากจิตไม่ว่าง;
นี่! ฟังดูให้ดีๆ การเป็นคอมมิวนิซึมนั้นมันเกิดจากการ
ที่จิตไม่ว่าง มันต้องการจะมีอะไรยึดครองเป็นตัวกูเป็น
ของกู, ฉะนั้นจิตว่างจึงไม่ใช่ช่องทางที่จะทำให้เกิดลัทธิ
คอมมิวนิซึม; เพราะว่าลัทธิคอมมิวนิซึมเกิดมาจากจิตวุ่น
ไม่ว่าง; มันจิตวุ่นจนเกือบจุก, จนยอมทนนิ่งอยู่ไม่ได้,
จนทนอยู่ไม่ได้.

และคอมมิวนิซึมนั้นจะไม่กลัวอะไรเลย, แต่จะ
กลัวจิตว่างที่ถูกต้องตามแบบของพระพุทธศาสนา, ไม่
ใช่จิตว่างแบบอัมชพาล. จิตว่างที่ถูกต้องตามแบบของ
พระพุทธศาสนา คือสิ่งที่ลัทธิคอมมิวนิซึมกลัวที่สุด เพราะ

ว่าถ้ามีจิตชนิกันแล้ว, มันไม่กึกที่จะข้อยแย้งอะไร; ลัทธิคอมมิวนิสต์ก็สูญไปได้ในพริบตาเดียว.

เพราะฉะนั้น เราจะท่องถ้อยว่า เรื่องสูญญตา, ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนานั้นแหละ, คือสิ่งที่จะป้องกันคอมมิวนิสต์อย่างเด็ดขาด, และจะแก้สิ่งที่เรียกว่าคอมมิวนิสต์อย่างเด็ดขาด, ให้สะอากไปจากจิตใจของพุทธบริษัท; ธรรมะข้ออื่นไม่มี, มีแต่ธรรมะเรื่องสูญญตาที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนาเท่านั้น, ที่จะทั้งป้องกันและแก้ไข ท่านลัทธิที่เป็นภัยแก่จิตใจของพุทธบริษัทได้. ฉะนั้น เราควรพิจารณาถึงเรื่องนั้นกันให้พอสมควร.

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับจิตว่างอย่างไรนี้, เป็นเรื่องใหญ่มาก, สมกับที่เป็นเรื่องหัวใจของพระพุทธศาสนา แต่เราก็เอาใจใส่กันน้อย, ไม่สมกับที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาเลย. ฉะนั้นเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ผมต้องการจะเผยแพร่และอยากจะขอร้องและวิงวอน เพื่อนสหพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งปวง, ภิกษุ สามเณรทั้งปวง ให้ช่วยศึกษาให้เข้าใจ และเผยแพร่ เพราะว่ามันเป็นเรื่องหัวใจของพระพุทธศาสนา.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสถึงคำว่า “ตถาคตภาษิตา”, แล้วก็ยกสุญญาตาเป็นหลักทั้งนั้น; ซึ่งทำให้กล่าวได้ว่า, ถ้าไม่ใช่เรื่องสุญญาตา, หรือไม่ได้เกี่ยวเนื่องกับเรื่องสุญญาตาแล้ว, ไม่เป็นตถาคตภาษิตเลย, ไม่ใช่เรื่องที่พระพุทธเจ้าท่านพูดเลย. ฉะนั้นเราต้องมาสนใจเรื่องคำว่า “ว่าง” นี้กันให้ถูกต้อง; เราจะต้องแยกเป็น ๓ คำ. คือเรื่อง ความว่าง คำหนึ่ง, เรื่อง โลกว่าง คำหนึ่ง, แล้วเรื่อง จิตว่าง อีกคำหนึ่ง.

ผมได้พยายามเผยแพร่เรื่องนี้ มาประมาณสักสิบปี, ไม่น้อยกว่าสิบปีเห็นจะได้แล้ว ก็นับว่าได้ทำให้เกิดความสนใจขึ้นตามสมควร. เกี่ยวนี้ก็กำลังได้รับความสนใจหรือวิพากษ์วิจารณ์กันมาก, มีหนังสือพิมพ์, หนังสือต่างๆ, เอาไปเขียนไปพูด ไปล้อเลียนก็มี, ไปค่าก็มี; แต่แล้วก็ยังเป็นประโยชน์ ยังเป็นประโยชน์ที่ทำให้เรื่องนี้แพร่หลายเร็วที่สุด, โดยไม่ได้เสียค่าโฆษณาเลย. สินค้าของพระพุทธเจ้าแพร่หลายโดยไม่ได้เสียค่าโฆษณาเลย. เรื่องสุญญาตาซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ที่ผมเรียกว่าเป็นสินค้า

อย่างเดียวของพระพุทธเจ้า^{นี้} ไต่แพร่หลายออกไปในจิตใจ
 ของหมู่มนุษย์, วิพากษ์วิจารณ์กันมากโดยไม่ต้องเสียค่า
 โฆษณาเลย. เกยหวังอยู่ว่าสัก ๒๕ ปี คนจะเข้าใจเรื่อง
 ความว่าง^{นี้}ในประเทศไทย, แต่เกี่ยว^{นี้}คุณเหมือนจะเร็วยิ่ง
 กว่า^{นี้}, เพราะคุณมีการวิพากษ์วิจารณ์กันมาก.

เราจะต้องพูดกันถึงคำว่า “ความว่าง” ก่อน.
 ขอได้โปรดกำหนดให้ชัด ๆ: ความว่าง^{นี้}เป็นภาษาไทย, และ
 สุนฺญตาที่แปลว่าความว่าง ^{นี้}เป็นภาษาบาลี เกี่ยวกับ
 ความว่างเราต้องแยกเป็น ๒ ความหมาย, เป็น ๒ ประเด็น
 คือ ความว่างในภาษาธรรมคา, กับความว่างในภาษา
 ทางธรรม.

ความว่างในภาษาธรรมคา. ภาษาคน^{นี้} หมายถึงไม่มี
 อะไร, ไม่มีอะไรหมกเรียกว่าว่างเปล่า,

ความว่างในภาษาธรรมะ. ในภาษาศาสนาน^{นี้}, คำว่า
 ความว่าง กลับหมายความว่ามีหมกครบถ้วนทุกอย่าง,
 มีหมกทุกอย่างเลย แต่ไม่มีอะไรที่เป็นอัทธาหรือเป็น
 อทินฺยา คือ ในบรรดาสິง^{ที่}มี^{ทั้ง}หมคน^{นี้}, ไม่มีอันใดที่

เป็นตัวตน, หรือเป็นของตนได้, นั่นคือความว่างที่ถูก
 ต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา.

ที่นี้พอคนได้ยินคำว่าความว่าง, ก็หมายถึงความที่
 ไม่มีอะไรเลยๆ, เลยกลัวก็มี เลยไม่กล้าแตะต้อง, เพราะ
 กลัวว่าจะสูญหมดไม่ได้อะไรเลย. นั้นมันเป็นโชคร้ายที่ว่า
 ไม่ทราบว่ใคร, เมื่อไร, ครั้งไหน โพลไปแปลคำว่า
 “สูญณะ” ว่าเป็นสูญเปล่า; บาบกรรมลึกลับซึ่งอยู่ตรงที่แปล
 คำว่าสูญณะว่าสูญเปล่า. ถ้าใครเคยได้ยินคำว่าสูญเปล่า
 และแปลสูญณะว่าสูญเปล่าแล้ว โปรคไปคิดเสียใหม่.

พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ว่าสูญเปล่า. ท่านว่าว่าง
 และว่างจากอะไร? ก็ว่างจากอัตตา, ว่างจากอัตตนิยา.
 ว่างจากอัตตา คือว่างจากความหมายที่จะเป็นตัวตน, ว่าง
 จากอัตตนิยา คือว่างจากความหมายที่จะเป็นของตน นั้น
 เรียกว่าความว่างที่ถูกต้องตามแบบของพระพุทธเจ้า และ
 เป็นหัวใจของพุทธศาสนา.

ฉะนั้นอย่าไปเอาความว่างตามแบบวัตถุ แบบคน
 ธรรมดา คือพูดว่าไม่มีอะไร หรือแม้แต่พูดว่าสูญเปล่า

อย่างนี้ ก็อย่าเอามาใช้กันกับคำว่าสุญญตาในพระพุทธศาสนา มันไม่ศูนย์เปล่า. มันเป็นสิ่งทั้งปวง, มันเป็นสิ่งทุกสิ่ง รวมทั้งเนื้อหนังจิตใจสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเราด้วย แต่แล้วทำไมจึงว่าง? เพราะมันว่างจากความหมายที่ว่าจะเป็นตัวตนหรือเป็นของตน.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ก็ควรจะทราบให้กว้างออกไปถึงว่า ในประเทศอินเดียซึ่งประเทศไทยเราและประเทศใกล้เคียงอื่น ๆ ทั้งหมดที่รับวัฒนธรรมอินเดีย, ศาสนาอินเดียทั้งหมดมานี้, เขาก็ยังบัญญัติคำพูดเกี่ยวกับเรื่องนี้ เพราะว่าในดินนี้มันมีศาสนามาก หลาย ๆ ศาสนา หลาย ๆ ลัทธิ หรือหลายสิบลัทธิ. ที่นี้เขาจะต้องแบ่งว่าพวกไหนลัทธิไหน พูดเรื่องว่าง, พวกไหนพูดเรื่องไม่ว่าง, ก็มิตัวตน ก็เลยแบ่งศาสนาทั้งหมด ทั้หลาย ๆ สิบศาสนานอกเป็น ๒ พวก: พวกหนึ่งสอนว่า “ว่าง” พวกหนึ่งสอนว่า “ไม่ว่าง”.

สำหรับพุทธศาสนาเราอยู่ในพวกที่สอนว่าว่าง, แล้วก็ไม่ได้หมายความว่าว่างมีแต่ในพุทธศาสนา ยังมีศาสนาอื่น หรือ

ลัทธิอื่น ในประเทศอินเดียที่สอนเรื่องว่างนั้นอีกหลายศาสนา
ด้วยกัน.

เพราะฉะนั้นคำว่า 'ว่าง' หรือ 'ลัทธิว่าง' นั้น มันไม่ใช่มี
อันเดียว, แล้วไม่ใช่มีเหมือนกันอย่างเดียว มันมีมากมาย ให้รู้ไว้
อย่างนี้เสียก่อน

พุทธศาสนาเราเป็นศาสนาประเภทที่สอนว่า "ว่าง" ก็เลย
เรียกว่า พวก "อสุญญวาท" แล้วมีลัทธิศาสนาอื่นอีกมากใน
อินเดียคู่เคียงกันกับพระพุทธศาสนา สอนเรื่องไม่ว่างคือมีตัวตน,
นั้นเขาเรียกว่า "อสุญญวาท".

แต่ถ้าเอาการพูดการอธิบายสิ่งต่าง ๆ ที่เนื่องด้วย
กาลเวลา พุทธศาสนาเราอยู่ในพวกที่เป็น "ขณิกวาท" คือ
สอนว่า ว่างกาย จิตใจ, สุขทุกข์, ทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่าง
นี้มันมีชั่วขณะ ๆ ๆ เท่านั้น, ไม่ใช่เที่ยงแท้ถาวรตายตัว,
อันเดียว, ตัวเดียว, ยึดยาวตลอดกาล; อย่างนี้เรียกว่า
"ขณิกวาท" แต่ยังมีศาสนาอื่นลัทธิอื่นอีกมากมายเขาเป็น
"อขณิกวาท" เขาสอนว่า, มันมีตัว, แท้, เที่ยง, ตัวเดียว
ยึดยาวเที่ยงแท้, ถาวร, นี่มันเป็นอขณิกวาท.

พุทธศาสนาเราเป็นพวก “วิฆัชวาท” คือสอนว่า
 สิ่งต่างๆ นั้นมันประกอบด้วยส่วนประกอบ, แบ่งแยกออกได้
 เป็นเบ็ญจขันธ์ เป็นธาตุ, เป็นอายตนะ เป็นอะไรเหล่านั้น
 ไปได้ นี้เป็น “วิฆัชวาท” ส่วนพวกอื่นเขาสอนเป็นอัตถา
 ที่ไม่แบ่งแยกนี้เขาก็เป็น “อวิฆัชวาท” อย่างนี้เป็นต้น.

มันจับพวกได้เป็นกลุ่มๆ กันมาอย่างนี้ เราก็ต้อง
 รู้เรื่องนี้ กล่าวคือ เรื่องเกี่ยวกับสุญญวาท อสุญญวาท
 ให้ดี. จะต้องระวังให้มากที่สุด.

พวกที่ถือเป็นตัวตนนั้นแหละ มันเป็น
 สัสตทิกฺกุฏฐิ; ต้องระวังให้ดี ๆ, คำว่า “สัสตทิกฺกุฏฐิ” ถ้าใครไป
 เชื่อว่ามีตัวตนเที่ยงแท้ไม่แบ่ง, ไม่ประกอบด้วยขณะและ
 ไม่ว่าง แต่เป็นตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร, คนเดียวกันนี้แหละ
 ไปเกิด แล้วก็ไปเกิด, แล้วก็ไปเกิด, คนเดียวกันนี้แหละ;
 นั้นเป็น “สัสตทิกฺกุฏฐิ” คือเป็นมิจจาทิกฺกุฏฐิ.

ฉะนั้นระวังให้ดี จะต้องรู้ให้ถูกต้องตามหลักของ
 พระพุทธศาสนา ว่าแม้แต่สิ่งที่เรียกว่า “อวิชา” นี้ก็เกิดดับ,
 แม้แต่สิ่งที่เราเรียกว่าอนุสัย, สัญโญชนันนี้ก็จะต้องเป็นสิ่งที่เกิดดับ;
 อย่าได้เข้าใจว่าอวิชาเป็นของตั้งตายตัวไม่มีเกิดไม่มีดับ พระ

พุทธเจ้าท่านตรัสว่า มันเกิดเมื่อมีการกระทบทางอารมณ์ ทางอายตนะเป็นต้น, อวิชชาจึงเกิด เสร็จแล้วมันก็ดับไปตามขณะ. แม้สัญโญชน์หรืออนุสัยก็เหมือนกัน, มันมีการเกิดและการดับ

การที่สอนกันโดยไม่ระมัดระวังว่า “อนุสัย” นอนเนื่องในสันดานเป็นตัวเดียวกันแท้ไม่มีเกิดไม่มีดับ, อย่างนั้นมันเป็น สัสตทิกฺกุรฺรฺรํ นั้นแหละคือไม่ว่าง ; และไม่ใช้พุทธศาสนา.

เมื่อเรารู้เรื่องความว่าง, ว่าหมายถึงว่างจากความยึดถือว่าตัวตน, เท่านั้นเอง, ไม่ใช่ไม่มีอะไร; นั่นก็เพื่อป้องกัน “สัสตทิกฺกุรฺรฺรํ” แล้วพร้อมกันนั้นก็ระวังที่จะเป็น “อุจฺเจตทิกฺกุรฺรฺรํ” คือไปถือว่ามีอะไรมีแต่ศูนย์เปล่า นั้นก็เป็นอุจฺเจตทิกฺกุรฺรฺรํไป. ถ้าไปมีตัวตน, เทียงแท้, ดาวร, คนเดียวกันเรื่อย มันก็เป็นสัสตทิกฺกุรฺรฺรํไป, ฉะนั้นความว่างนี้, ถ้าถูกต้องตามหลักพุทธศาสนาแล้ว ย่อมไม่เป็นทั้งสัสตทิกฺกุรฺรฺรํและอุจฺเจตทิกฺกุรฺรฺรํเป็นแน่นอน เรื่องนี้มีรายละเอียดมากจะต้องศึกษากันเป็นพิเศษด้วยตนเองอีกมาก. นี่คือเรื่อง ความว่าง.

ทีนี้ ก็มาถึง เรื่องโลกว่าง พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “ให้มองดูโลกโดยความเป็นของว่างอยู่ทุกเมื่อ” นั้น

เป็นหลักปฏิบัติที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา. เราจะพิจารณาคำว่า “โลกว่าง” เสียก่อน : โลกว่างนี้ก็เหมือนกับที่พูดมาแล้ว, ที่ว่าโลกว่างเพราะว่ามันว่างจากความหมายที่ควรจะยึดถือว่าเป็นตัวตนหรือของตน.

คำอธิบายอย่างนี้ก็มิได้อยู่ในตัวพระไตรปิฎกเอง เราไม่ต้องว่าเอาเอง ไม่ต้องบัญญัติเอง. คำอธิบายเช่นใน “ปฏิสัมภิทามรรค” เป็นต้น ก็เขียนไว้ชัดว่า, “โลกว่างเพราะว่างจากตัวตน, จากของตน; โลกว่างเพราะว่างจากอรรถาและอัทธินิยา”

ที่พระพุทธเจ้าท่านสอนให้ดูโลกว่างนั้น บางคนจะคิดว่า, พระพุทธเจ้าท่านสอนให้ดูว่าโลกลงไม่มีอะไร, ว่างเปล่า ศูนย์เปล่า เหมือนที่พูดกันเอาเอง. พระพุทธเจ้าท่านสอนให้ดูโลกว่างนั้นคือว่างจากความหมายที่จะเป็นตัวตน, หรือเป็นของ ๆ ตน และคำอธิบายนี้ก็เขียนชัดอยู่ในปฏิสัมภิทามรรค.

ที่ทรงสอนให้เห็นโลกว่างอยู่เป็นนิตย์, ก็เพื่อจะไม่ให้เกิดกิเลส, คือ โสภ, โกรธ, หลง เป็นต้น, เพื่อให้ความจริงหรือความถูกต้องมาเป็นหลักประจำใจอยู่เสมอ.

ถ้าเราเห็นโลกว้างตามแบบของพระพุทธเจ้า^{นี้}, เราจะอยู่เหนือโลก, เราจะเป็นผู้ครอบครองโลก. ถ้าเราโง่ไป, เห็นโลกไม่กว้างเมื่อไร : โลกนั้นจะกลับครอบครองเรา.

นี่แหละมันกลับกันอยู่อย่างตรงกันข้ามอย่างนี้ : พอจิตของเราไม่กว้างก็เห็นโลกไม่กว้าง ; พอเห็นโลกโดยความเป็นของไม่กว้าง ; จิตของเราก็ไม่กว้าง เมื่อนั้นโลกครอบงำเรา. ที่นี้เมื่อเราเห็นโลกโดยความเป็นของกว้าง, จิตกว้างจากความยึดถือ เมื่อนั้นเราจะครอบงำโลก.

ลองคิดดูว่าอันไหนจะดีกว่า เราครอบงำโลก กับโลกครอบงำเรา, อันไหนจะดีกว่ากัน.

เราจะต้องระวังให้ดีกว่า, เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย ถ้าเรื่องนี้เป็นเรื่องเล็กน้อย พระพุทธเจ้าจะไม่นำมาตรัสในฐานะที่ว่า ^{นี้}เป็นตถาคตภายิก, และเป็นเพียงเรื่องเตียว^{นี้} ไม่มีเรื่องอื่น.

เมื่อเราเห็นโลกว้างจากตัวตน มันก็มีผลที่ว่าเราอยู่เหนือโลก, มีอำนาจเหนือโลก. พอเห็นโลกไม่กว้างจากตัวตน เราก็อยู่ภายใต้โลก, โลกครอบงำเรา.

เมื่อจิตเห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่อย่างนี้แล้ว, ก็ไม่มีทางที่จะเป็นคอมมิวนิสต์ได้ เหมือนที่ไค้กล่าวมาแล้วเมื่อตะกี้. นี้เรียกว่าเรื่องโลกว่างนั้น หมายความว่าอย่างไร. ไม่ได้หมายความว่าไม่มีอะไร; โลกคงมีตามทีโลกมี, และจะมีมากขึ้น ๆ ตามกฎของความเปลี่ยนแปลง; แต่ว่ามันว่าง เพราะว่าทุกสิ่งทุกอย่างนั้นปราศจากความหมายที่ว่า, เป็นอัตตา หรือเป็นอัตินยา ดังที่กล่าวแล้ว.

หัวข้อต่อไปก็คือคำว่า "จิตว่าง" เมื่อตะกี้เราพูดถึงความว่าง, แล้วเราพูดถึงโลกว่าง, ทีนี้เราก็มາถึงจิตว่าง.

คำว่า "จิตว่าง" นั้นมันก็เป็นเรื่องอย่างเดียวกันนี้นั่นแหละ มันไม่ใช่ว่างตามที่คนธรรมดาเขาพูด มันว่างจากความยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดว่าเป็นตัวตนของตนก็แล้วกัน มันนึกคิดอะไรก็ได้ รู้สึกอะไรก็ได้ กำลังพิจารณาอะไรอยู่ก็ได้ แต่ถ้าปราศจากการจับฉวยอะไรว่าเป็นตัวตนของตนแล้ว เรียกว่า "จิตว่าง" ว่างตรงที่ไม่จับฉวยอะไรว่าเป็นตัวตนของตน นี้ตามหลักธรรมะแท้ ๆ เป็นอย่างนี้.

แต่เคยวันเราไม่เข้าใจอย่างนี้ เพราะฉะนั้นต้องเอามาประมวลลกันหมด, แล้วมาแยกกันดู ว่ามันต่างกัน

อย่างไร เพราะเหตุนี้ผมจะต้องขอชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่เรียกว่า “จิตว่าง” นั้นมีอยู่ ๒ แบบ. คือจิตว่างแบบอัมณฑลอย่างหนึ่ง, กับจิตว่างตามแบบของพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าอีกอย่างหนึ่ง.

เราจะพูดถึงจิตว่างแบบอัมณฑลก่อน. จิตว่างแบบอัมณฑลนั้นเป็นจิตว่างของคนที่ว่าเอาเอง, แม้ในประเทศไทยเรา^{นี้}, ก็มีคนพูดว่าเอาเองว่า จิตว่างอย่างนั้น จิตว่างอย่างนี้—อย่างนั้นก็^{มี}. มันเหมาะสำหรับที่จะแก้ตัวเท่านั้นเอง, ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น และจิตว่างแบบอัมณฑลนี้มีไว้สำหรับพวกมิชฌาติภูฏี : ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก^{นี้}ว่า มีอยู่หลายลัทธิ ที่เด่นที่สุดที่เป็นคู่แข่งของพระพุทธเจ้าก็มีอยู่ ๖ ลัทธิ, ที่เรียกว่าครุ^{ทั้ง} ๖.

ในบรรดาครุ^{ทั้ง}หกนั้น มีพูดเรื่องจิตว่างตรง ๆ อยู่ ๒ ครุ คือปุรณกัสส^ป กับ อชิตเกศกัมพลี.

คนหนึ่งว่า ไม่มีอะไร ๆ, การกระทำ^{นี้} ไม่เป็นกรรม ไม่เป็นกิริยา, ไม่มีอะไร, ไม่มีสัตว์, ไม่มีคน, ไม่มีเขา, ไม่มีเรา, ไม่มีบุญ, ไม่มีบาป, อย่าง^{นี้}ก็มี ว่างแบบ^{นี้}, เป็นจิตว่างแบบอัมณฑล.

อีกคนหนึ่งว่า มันมีแต่ส่วนน้อย, อนุภาคส่วนน้อยที่เรียกว่า อดุหรือปรมาณู ; เพราะฉะนั้นการที่คนฆ่าคนนั้นไม่มีความหมายอะไร เพียงแต่วัตถุธาตุอย่างหนึ่งผ่านไปในระหว่างวัตถุธาตุอย่างหนึ่งอย่างนั้นก็มิ ; อย่างนั้นก็เป็ฉิตว่างแบบอัมธพาล เป็นมิจฉาทิฏฐิที่เหมาะสำหรับพวกโจร.

สองไปอ่านหนังสือเรื่องพวกโจรต่าง ๆ ในประเทศอินเดียจะต้องถือลัทธินี้ เพื่อว่าฆ่าคนไม่บาป เพื่อว่าไปปล้นเอาของ ๆ เขามาไม่บาป เพราะฉะนั้นจึงต้องจัดไว้ในพวกที่ว่าเป็นกลุ่มฉิตว่างแบบอัมธพาล.

แล้วยังนำหวั้มมากไปกว่านั้นอีก ก็ว่าคัมภีร์ภควัทคีตาของฝ่ายฮินดู ซึ่งเป็นคัมภีร์คีที่สุค ที่สอนเรื่องอาทมันไม่ตาย แต่สอนเป็นทำนองมีตัวตน : “อาทมันไม่ถูกฆ่า, อาทมันไม่ฆ่าใคร” นี้ก็ยงถูกเอาไปใช้ในลักษณะที่เป็นมิจฉาทิฏฐิ, เพื่อจะแก้ตัวว่าฆ่าคนไม่บาป.

เพื่อนที่เป็นชาวอินเดียคนหนึ่ง เอาภควัทคีตาสวย ๆ เล่มสวย ๆ มาให้ผม, แล้วบอกว่าฉิตเลอร์ได้สั่งพิมพ์หลายแสนเล่ม ไปแจกทหารของเขา. นี้เป็นเรื่อง ๒๐ กว่าปีมาแล้ว, ตั้งแต่ครั้งกระโน้น เพราะว่าให้ทหาร

อ่านคัมภีร์ที่ไม่มีตัวตน, ที่ฆ่ากันไม่บาปนี้; แล้วก็จะได้ปฏิบัติหน้าที่ทหารอย่างดี นี่ความรู้ที่ว่าว่าง หรือจิตว่างแบบอัมภพาลก็มีอย่างนี้, และถูกนำไปใช้อย่างนี้; ฉะนั้นอย่าเอามาปนกันกับความว่างแบบของพระพุทธเจ้า

กัวยเหตุนี้แหละ เราจึงต้องแยกความว่างแบบอัมภพาลออกไปเสียประเภทหนึ่ง : ว่าเอาเองก็ตาม. ว่าตามลัทธิของปุรณกัสสปหรือชิตเกศกัมพลก็ตาม, หรือว่าแกลังหาเลส ที่ความหมายของคัมภีร์ภควัทคีตาให้ผิด ๆ ก็ตาม และยังมีอื่น ๆ อีกมาก, ซึ่งล้วนแต่เป็นจิตว่างแบบอัมภพาล ทั้งนั้น.

ที่นี้เราก็มายัง จิตว่างตามแบบของพระพุทธศาสนา, หรือตามแบบของพุทธบริษัท. ก่อนแต่ที่จะกระโดดพรวดเตียวมายังจิตว่างแบบพุทธบริษัทนี้, อยากจะแนะนำให้ดู, สิ่งกั้นระหว่างกลางสักอย่างหนึ่งก่อน คือ จิตว่างตามธรรมชาติ.

จิตว่างตามแบบธรรมชาติ ว่างเองตามธรรมชาติ
นี้. ถูกมองข้ามอย่างไม่เป็นธรรมที่สุด หมายความว่าสิ่งนี้

สำคัญที่สุด, มีประโยชน์ที่สุด, ช่วยชีวิตมนุษย์ทั้งหมด
ไว้เลย แต่คนก็มองข้าม, ไม่รู้จักบุญคุณของสิ่งนี้เลย.

ที่ว่าว่างเองตามแบบของธรรมชาตินั้น, หมาย
ความว่าตลอดเวลา ๒๔ ชั่วโมงนี้, เรามีจิตที่ว่างจากความ
ยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู ว่าคุณอยู่หลายชั่วโมง. ขอวิงวอน,
อ้อนวอน, ขอร้อง, ให้ไปสังเกตดูกันใหม่ทุกๆ คน,
ว่าใน ๒๔ ชั่วโมงนี้, เราว่างจากตัวกูของคุณ ที่เรียกว่า
อุปาทานนี้มากกว่าที่มันเกิด มันเกิดชั่วครู่ชั่วยาม, ประเดี๋ยว
ประเด๋าว, ทางตา, ทางหู, ทางจมูกก็จริง; แต่ว่ามันชั่วคราว
เดี๋ยวเดียวเท่านั้นเอง. ส่วนเวลาที่มันไม่เกิด, ที่มันว่างจาก
ตัวกูของคุณนี้ มันมีมากกว่า; อย่างนี้ไม่ได้มีใครทำหรอก,
มันเป็นไปเองตามธรรมชาติ. ฉะนั้นเราจึงมีเวลานอนหลับ
ถึง ๘ ชั่วโมง, แล้วเมื่อตื่น ๆ อยู่ เราก็ยังมีว่างอย่างนี้อยู่
อีกทั้งหลายชั่วโมง; ฉะนั้นเราจึงสบายดี.

ใครลองมีจิตว่างเป็นตัวกูของคุณ เกินกว่าระดับที่
ธรรมชาติกำหนด คนนั้นก็เป็นที่โรกเส้นประสาททันที;

และถ้าขึ้นปล่อยไว้หลาย ๆ วัน มันก็จะเริ่มวิกลจริต; หลายวัน, หลายเดือนเข้า มันก็จะวิกลจริตและมันจะต้องตาย; เพราะไม่มีจิตว่างตามแบบธรรมชาติ, ให้ถูกกับ สักส่วนที่ธรรมชาติต้องการ.

เพราะฉะนั้น เราจึงรู้ไว้ว่า ที่เราไม่เป็นโรคเส้นประสาท, ไม่วิกลจริต, ไม่เป็นบ้าตายนี้. เพราะบุญคุณของความว่าง, ของ ความมีจิตว่างตามแบบธรรมชาติ; ยังไม่ใช่ของพระพุทธเจ้า, ของธรรมชาติ, ที่มันเป็นอยู่ได้เองโดยไม่รู้สีก้าว; ที่มันมีความสมคูลย์ถูกต้องอยู่โดยไม่รู้สีก้าว, เราจึงมีชีวิตเป็นปกติอยู่ได้.

แต่เดี๋ยวนี้ก็เริ่มมีข้อพิสูจน์แล้วว่า ในโลกนี้, ในสมัยที่วัตถุนิยมกำลังก้าวหน้า, เฟื่องฟูมากนี้, คนเริ่มมีจิตวุ่นมากขึ้น. ฉะนั้นจึงเป็นที่ยอมรับและเห็นกันอยู่ชัด ๆ ว่า คนเป็นโรคเส้นประสาทกันมากขึ้น.

คนในกรุงเทพมหานครนี้คิดเฉลี่ยแล้วเป็นโรคเส้นประสาทมากกว่าที่ไชยา นี้ผมกล้ายืนยันอย่างนี้; หรือว่าว่ากันทั้งโลก, คนก็มีส่วนที่เป็นโรคเส้นประสาทกันมากขึ้น

กว่าที่แล้ວມາ โรงพยาบาลโรคจิตมีขนาดข๑นกว่าเปอร์
เซ็นต์ของพลโลกที่เพิ่มทว้ข๑น น้เพราะว่าสถานะของ
โลกในปัจจุบันน้, ทำให้ทุกคนมีจิตวุ่นโดยธรรมชาติ
มากกว่ายุคที่แล้ວมา.

ขอให้พิจารณาให้เห็นบุญคุณของจิตว่าง ที่ว่างอยู่
ไ้เองตามธรรมชาติ. แต่เน้เรียกว่ามันว่างตามธรรมชาติ,
ไม่ใช่เราทำ, ไม่ใช่เราปฏิบัติ มันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง. เรา
ขอบใจธรรมชาติ, เราขอบคุณธรรมชาติ.

แต่พระพุทธเจ้าท่านเห็นว่าไม่พอ ที่จะปล่อยให้
เป็นไปตามธรรมชาติอย่างนั้นมันไม่พอ มนุษย์เราจะต้อง
รู้จักทำจิตให้ว่างด้วยฝ้ไม้ลายมือของเราเองอีกส่วนหนึ่ง;
เพราะว่าเรายังต้องเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ อีกมากมาย ซึ่งมัน
ล้วนแต่จะมายั่วมากข๑นกว่าเคิม, ฉะนั้น ที่พระพุทธเจ้า
เกิดขึ้นในโลก ก็เพื่อสอนวิธีที่จะเอาชนะสิ่งต่าง ๆ ที่จะมา
ทำจิตให้วุ่นน้; จะต้องเอาชนะมันให้ไ้ไ้ ให้มากข๑นไป
ฉะนั้นระเบียบปฏิบัติในทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการทำจิต
ให้ว่างน้จึงไ้เกิดขึ้น.

คำว่าจิตว่างชนิดนี้ หมายความว่าเราต้องกระทำ, เราต้องประพฤติ เราต้องปฏิบัติตามหลักที่พระพุทธเจ้า ท่านสอนไว้.

มันเลยเกิดเป็น ๓ อย่างขึ้นแล้ว, ที่แรกผมว่า ๒ อย่างเท่านั้น แต่ว่าว่างแบบอัมณฑลนั้นมันไปพวกหนึ่ง, ส่วนว่างตามแบบธรรมชาติ และว่างตามแบบพระพุทธ-เจ้า^๕ ไม่เป็นอัมณฑล, เราจึงเอามาไว้พวกเดียวกัน ๒ อย่าง.

เราจะได้พิจารณาถึงจิตว่างส่วนที่พระพุทธเจ้าท่าน สอน, ให้อ่านทำจิตให้ว่างจากความรู้สึกว่าตัวตนของคน^๕ ใดๆ. กำบัญญัติเฉพาะเรื่องนี้มีอยู่ว่า “ราก โทส โมเหติ สุฉณตคฺคา สุฉณโต” ชื่อว่าว่าง เพราะว่างจากรากะ โทสะ โมหะ ในอรรถกถาอย่างสัทธัมมปโชติกา ก็มีข้อความอย่าง^๕มาก. สูตรอย่าง^๕มีอยู่ในอรรถกถานั้น.

แต่ที่เราอย่าไปเชื่อกามตัวหนังสือ, หรือว่าพอสัก ว่าได้อ่านหนังสือแล้วก็เชื่อ; เราจึงพิจารณาคูอย่าง^๕ที่กล่าว มาแล้วว่ามันว่าง^๕ เพราะว่างจากความรู้สึกว่าตัวกูของคุณ, แล้วก็^๕ไม่ไป โลกอะไร: ว่างจากความรู้สึกว่าตัวกูของคุณ

แล้วก็ไม่ไปโกรธใคร : ว่างจากความรู้สึกที่ว่าตัวกูของกู
แล้วก็ไม่ไปหลงไหลอะไร, จึงจะเรียกว่าว่างตามแบบนี้.

แต่จิตว่างตามแบบของพระพุทธเจ้า^{นี้} มันก็มีหลาย
ชั้น หลายอันดับ, มันมากนั้, เวลา^{ก็}ไม่พอ แต่จะสรุปรวม
รวมความให้สั้นว่า มันมีวิธีทำให้ว่างโดยวิธี นิคคหะ คือ
ข่มมันไว้ เมื่อเราเจริญสมาธิ; ^{นี้}เรียกว่าเราข่มความวุ่น
ไว้ เพื่อให้จิตว่างจากตัวกูของกูอยู่ได้. ^{นี้}โดยวิธีนิคคหะ
คือการข่มไว้. ^{ที่}นี้โดยวิธีบิคคหะ คือทำความเข้าใจ
กัน, ประองตองกัน, ^{นี้}ก็คือการพิจารณาตามทางปัญญา
เรื่องอนิจจัง, ทุกขัง, อนัตตา, เรื่องสุญญตา, พิจารณา
อยู่เรื่อย อย่าง^{นี้}ก็เพื่อให้มันเกิดความรู้ความเข้าใจอย่าง
ถูกต้องโดยปราศจากการข่ม, อย่าง^{นี้}เราเรียกว่าใช้ปัญญา,
เป็นวิธีที่ใช้ปัญญา.

ที่^{นี้}ถ้ามันว่างอย่างยิ่ง ว่างเด็ดขาดลงไปแล้ว เรา
ก็เรียกว่านิพพาน. เมื่อใดความว่างเป็นไปจนถึงที่สุด เป็น
ความว่างจริง เราก็เรียกว่า “นิพพาน” ถ้าชั่วคราวก็เป็น
นิพพานชั่วคราว; ถ้าเด็ดขาดก็เป็นนิพพานถาวร คือ

นิพพานจริง. ที่เรายอมรับหลักว่า “นิพพาน ปรมาตฺตํ”
ว่างอย่างยิ่งนั้นคือ นิพพาน ก็หมายความว่าอย่างนี้. ก็มัน
เป็นผลของการที่เรากระทำโดยวิธี “นิกคหะ” และ
“ปฏิกคหะ” มาตามลำดับ แล้วเกิดความว่างขึ้นมา.

เมื่อว่างจากกิเลส, คือโลภะ โทสะ โมหะ,
ก็เรียกว่านิพพาน. ถ้าว่างชั่วคราวก็เป็นเรื่องชั่วคราว;
ถ้าว่างตลอดกาลก็เป็นเรื่องตลอดกาล.

เรื่องนิพพานชั่วคราว ที่เรียกว่า “สันตนิฏฐิก
นิพพาน” หรือ “ทิฏฐธัมมนิพพาน” หมายถึงรูป
ฌานสี่ อรูปฌานสี่ นี้ไม่ใช่เขาละบุดเอาตัวฌานเป็น
นิพพาน ถ้าละบุดอย่างนั้นจะเป็นมิถิชาทิฏฐิชนิดหนึ่ง
ดังที่กล่าวไว้ใน “พรหมชาละสูตร” เขาเพียงแต่แนะ
ให้เห็นว่าในขณะที่แห่งรูปฌานอรูปฌานนี้ เราไม่ถูกกิเลส
รบกวน อย่างนี้เป็นกรณีของภาวะที่ไม่ถูกกิเลสรบกวน,
คือความว่างจากกิเลส นั่นคือรสชิมลองตัวอย่างของ
“นิพพาน” จึงได้เรียกว่า “สันตนิฏฐิกนิพพาน” บ้าง
“ทิฏฐธัมมนิพพาน” บ้าง.

ส่วนในชาดกโสณีสู่กรมัชฌิมนิกาย พระพุทธเจ้า
ตรัสแก่พราหมณ์ชื่อนั้นว่า “ความที่จิตว่างจาก ราคะ,
โทสะ, โมหะ, ชนิกนั้นเป็นสันตภิรัฐิกัง เป็นอกาลิกัง, เป็น
เอหิภัสสิกัง เป็นโอบนยิกัง เป็นปัจจัตถัง เวทิตัพพัง
วิญญูหิ” ที่เหมือนกับคุณบทของพระธรรม.

หมายความว่าสิ่งที่เรียกว่า “ว่างจากกิเลสคือ
'นิพพาน'” ก็เป็นสุขนี้ มันชิมได้อย่างนี้ ไม่จำกัดเวลา
อย่างนี้; รู้ได้ด้วยตนเองอย่างนี้, กวมน้อมนำเข้ามาใส่ตัว
อยู่เสมออย่างนี้. นี่ตัวความว่างในฐานะที่เป็นผลและเป็น
ความสุข.

ฉะนั้น เราจึงควรจะรู้จักความว่าง ตามแบบของ
พระพุทธเจ้ากันให้ถูกต้อง. ถ้าพูดเรื่องนี้มากกว่านี้ก็จะ
เลยเวลา, เกียวนักรู้สึกว่าจะเป็นผู้ฝึกเวลาแล้ว.

อยากจะพูดต่อไป พอให้เป็นรูปเป็นเรื่องและจบ
ที่ว่าเรื่องความว่างนี้เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา, หมาย
ความว่า ต้องเป็นความว่างตามแบบของพระพุทธเจ้า,
ยกเว้นความว่างแบบอัมฤตผลซึ่งต้องกันออกไปเสีย. ส่วน

ความว่างตามธรรมชาตินั้น, อนุโลมมาไว้ในฐานะเป็น
อุปกรณ์เรื่องความว่างตามแบบของพระพุทธเจ้า.

แต่ว่าเรื่องความว่างตามแบบอัมณฑลนั้น, ก็ยังมี
ประโยชน์สำหรับพวกโจรเอาไปใช้ได้ และพวกคน
อัมณฑลก็เอาไปใช้ได้ และคงจะเหมาะแก่พวกฝ่ายค้าน
ตะพึด ในวงการเมืองที่จะมีฝ่ายค้านตะพึด, แล้วคงจะเอา
ความว่างแบบอัมณฑลนี้ไปใช้ได้; และมันคงไม่เสียหลาย.

แต่ถ้าเราเป็นพุทธบริษัทแล้ว ขอย่อได้ไป
แต่ต้องความว่างแบบอัมณฑล อย่างน้อยก็เป็นไป
ตามแบบของธรรมชาติ, หรือให้ดีที่สุดก็ให้เป็นแบบ
ของพระพุทธเจ้าที่ได้สอนไว้อย่างไร.

ที่บ้านนอกเดี๋ยวนี้ยังมีประเพณีที่พิเศษที่สุดเหลืออยู่
ในกรุงเทพฯ ไม่ทราบ คือพอเด็ก ๆ มาอยู่วัดจะบวชเณร
เท่านั้นแรกมาอยู่วัด ครูบาอาจารย์จะต้องให้เรียนความว่าง
ก่อนบวชนั้นก็บวชที่ขึ้นว่า ยถา บัจจยัง ปวัตตมานัง
ธาตุมัตตเมเวทัง ยทิตัง จีวรัง ททูปกฤษโก จ ปุคคโธ
ธาตุมัตตโก นิสสัคโก นิชชีโร สุธัญญิวาลว อย่างนี้
ต้องเรียนก่อน นี้เป็นยอดหัวใจของพระพุทธศาสนาที่สรุป

ไว้ในใจความสั้น ๆ อย่างนี้ ให้เด็กที่เข้ามาอยู่วัดเพื่อ
บวชเณรได้เรียนก่อนบวชใด ๆ หมก.

บทไหว้พระสวคมนต์ยังไม่ให้เรียน นวโกวาท
ยังไม่เรียน, อะไรงี้ยังไม่เรียน เคียงวันที่ไชยาก็ยังใช้อยู่
ที่นี่ไม่ทราบ; ที่จังหวัดอื่นก็ไม่ใคร่จะทราบ. แต่เราต้อง
รู้ว่าในสมัยหนึ่งบรรพบุรุษของเราแสนจะฉลาดทั่วประเทศ
ให้คนที่จะมาบวชนี้เรียนหัวใจของพุทธศาสนา ก่อนสิ่งใด
หมกคือบท ยถาปัจฉยยัง ปวัตตมานัง ฯลฯ นี้ ซึ่งมีคำ
แปลว่า สิ่งนี้เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย. สักเป็นแต่ว่าธาตุ
เท่านั้น คือจิ๋วและบุคคลผู้ใช้สอยจิ๋วนั้นไม่ใช่สัตว์เลย
ไม่ใช่ชีวะเลย,—ว่าง; ให้เรียนหัวใจของพุทธศาสนาเป็น
วันแรกของการเข้ามาอยู่วัด. เมื่อได้ปฏิบัติไปตามนี้ อย่าง
ถูกต้อง คนก็เข้าใจเรื่องความว่างอย่างถูกต้อง มันจึง
รับประกันได้ไม่เหมือนกับเคียงนี้ซึ่งซักจะพรวา.

ที่นี้เราก็มารู้เรื่องที่มีเนื้อกัน ซึ่งสำคัญมาก
ซึ่งเป็นปัญหาในยุคปัจจุบัน คือข้อที่ว่านอกจากจะหาว่า
เรื่องจิตว่างนี้ เป็นข้าศึกแก่การพัฒนา และจะนำมาซึ่ง

คอมมิวนิสต์เป็นต้นแล้ว ยังพาลหาว่าเรื่องโลกุตตรธรรม
ทั้งหมดนั้น เอามาใช้กับฆราวาสไม่ได้. นี่ท่านทั้งหลาย
ที่เป็นพุทธบริษัทสองภิกษุให้ที ๆ อย่าไปตกหลุมพรางใน
ข้อนี้. เรื่องโลกุตตรธรรมเอามาใช้กับฆราวาสไม่ได้นี้ต้อง
ภิกษุให้ที ๆ อย่าตกหลุมพรางของคำหลอกหลวงในเรื่องนี้.

ขอยืนยันว่าพุทธศาสนาไม่มีโลกียธรรม เพราะ
ว่ามันมีอยู่ก่อนพุทธศาสนา. ในบาลีที่พระพุทธเจ้าตรัส
เรื่องสุญญทานี้ ท่านตรัสระบุเฉพาะสุญญตาเท่านั้นที่เป็น
โลกุตตรธรรม, แล้วก็เป็นที่ตถาคคภาสิตา.

แปลว่าเรื่องโลกียธรรมที่ชาวบ้านเขารู้กันอยู่แล้ว
เรื่องทำมาหากินหรือเรื่องพัฒนาอย่างโลก ๆ นี้, ไม่ใช่
ตถาคคภาสิตา แต่ว่าเรื่องสุญญตา คือเรื่องที่จะป้องกัน
ไม่ให้เกิดความทุกข์ขุ่นนั้นแหละ เป็นตถาคคภาสิตา.
เพราะว่าเมื่อเราจะประกอบโลกียธรรม, เรื่องทำมาหากิน
เรื่องพัฒนาอะไรต่าง ๆ ก็ตาม ถ้าเราผลออกไป เราจะถูก
กิเลสครอบงำ เราจึงต้องมีอุบายที่ฉลาดคือความรู้เรื่อง
หัวใจของพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องป้องกันไว้.

โลกุตตรธรรมนพระพุทธรเจ้าได้บัญญัติขึ้นเพื่อ
 ช่วยมนุษย์ ไม่ให้มีความทุกข์ในการประกอบโลกีย
 ธรรมตามหน้าที่ของตน. ในพระสูตรมีตรัสอยู่ชั้ตเรื่อง
 สุธมฺมุตตา : คือขรราวาสพวกหนึ่งไปทูลถามพระพุทธรเจ้าถึง
 ข้อที่ว่า อะไรจะเป็นธรรมะที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลตลอด
 กาลนานแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายที่เป็นขรราวาสครองเรือน
 แอ้กด้วยบุตรภรรยา. พระพุทธรเจ้าท่านระบุทันทีว่า
 เรื่องสุธมฺมุตตาที่ตกคตไ้ก้กล่าวไว้แล้ว, เป็นโลกุตตรา,
 เป็นคัมภีรา, เป็นคัมภีรคทา, ล้วนแต่ว่าเป็นเรื่องลึกซึ้ง
 ๕ ๕
 ทงนน.

ที่นี้ขรราวาสพวกนั้นเขาบอกว่า มันลึกเกินไป
 ปฏิบัติไม่ไหว. พระพุทธรเจ้าท่านก็ตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น
 จงปฏิบัติในธรรม ๔ ประการคือ มีความเชื่อไม่หวั่นไหว
 ในพระพุทธร ในพระธรรม ในพระสงฆ์ และมีศีลบริสุทธิ์.
 ขรราวาสพวกนั้นก็ทูลว่าธรรมะ ๔ อย่างนี้ได้ปฏิบัติอยู่แล้ว
 ก็เป็นอันว่าเลิกกัน ที่ให้ใหม่ก็ไม่เอา ที่บอกให้ก็ว่าปฏิบัติ
 อยู่แล้ว; ก็แปลว่าไม่ได้อะไรเพิ่มขึ้นเลย แต่ข้อความนี้

ในพระคัมภีร์ได้จับลงไปสั้น ๆ อย่างนี้. ที่นี้เราก็ต้อง
วินิจฉัย. ธรรมะ ๔ ประการนี้ คือ:—

๑. เชื่อไม่หวั่นไหวในพระพุทธร
(พุทฺธเช อเวจฺจปฺปสทฺธา)
 ๒. เชื่อไม่หวั่นไหวในพระธรรม
(ธมฺเม อเวจฺจปฺปสทฺธา)
 ๓. เชื่อไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์
(สงฺฆเ อเวจฺจปฺปสทฺธา)
- และ ๔. มีศีลชนิกเป็นที่พอใจของพระอริยเจ้า
(อริย กนฺตศีล)

ธรรม ๔ อย่างนี้ ในคัมภีร์สังยุตติกายที่มีพรวา
ไปหมคนั้น เรียกธรรม ๔ ประการนี้ว่า “โสดาปัตตียังคะ
สังยุต” ฟังดูให้ถี่ ๆ เรียกว่าโสดาปัตตียังคะสังยุต แปลว่า
องค์แห่งความเป็นพระโสดาบัน. ใครประกอบด้วยธรรมะ
๔ ประการนี้ คนนั้นเป็นพระโสดาบัน และความเป็น
พระโสดาบันนั้น เป็นโลกียะ หรือเป็นโลกุตระ
สองฟังดูให้ถี่.

เราก็ยอมรับกันอยู่ทั่วไปเสียแล้วล่ะว่า ความเป็นพระโศคาบันนั้น เป็นชั้นโลกุตตระ ฉะนั้นถ้าผู้ใดประพฤติ ๔ อย่างน้อยอยู่แล้วก็เรียกว่าเป็นผู้ประกอบด้วยโศคาบัตติยังคะ. ถ้าเขาประพฤติไม่สมบูรณ์ ก็ยังเรียกตกลงมาอีกหน่อยหนึ่งว่า “ปญญาภิสันตะ” ๔ อย่างนี้เป็นทอธารที่ไหลออกแห่งบุญมันก็เป็นระดับชาวบ้านไป.

นี่คงจะตรงกับความหมายที่อุบาสกคณะนั้น เขาทูลพระพุทธเจ้าว่าเขาปฏิบัติอยู่แล้ว คงจะเป็นไปแต่ในทางที่เป็นทอธารแห่งบุญ แต่อย่าลืมว่า, การที่คนจะมีศรัทธาถึงขนาดไม่หวั่นไหว, ไม่อ่อนแอจนคลอนแคลน, ในพระพุทธ, พระธรรม, พระสงฆ์ และมีศีลบริสุทธิ^๕ ต้องเป็นคน^๕ที่เข้ามาในร่องรอยแห่งความไม่ยึดมั่นถือมั่นเสียแล้ว.

ฉะนั้นเราจึงเห็นได้ชัดว่า พระพุทธเจ้าท่านทรงประสงค์อย่างยิ่ง ที่จะให้มนุษย์ปุถุชนทุกคนนี้ รับเอาเรื่องสุญญาไปเป็นมาตรฐาน สำหรับการเป็นมนุษย์ โดยไม่ต้องเป็นทุกข์ เพื่อนำไปใช้เป็นความรู้คู่เคียงกันไปกับความ^๕รู้เรื่องโลกียธรรมที่เขามีอยู่ก่อนเป็นประจำ.

ที่^๕เราจะต้องพิจารณาอีกทีหนึ่งว่า เมื่อพระพุทธรเจ้า ท่านทรงแสดงเรื่องสัญญาตา, เหมาะแก่ฆราวาสที่ครองเรือน (เรื่องสัญญาตา^๕, หมายถึงเฉพาะที่ตาคกกล่าวเท่านั้น, อย่าไปเอาสัญญาตาอันธพาลเข้ามา) สัญญาตาที่เป็นตาคกตภาษิต^๕ เป็นประโยชน์^๕แก่ออกุศลแก่ฆราวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน. ที่^๕ฆราวาสหมุ่น^๕เขาบอกว่าสูงไป ไม่ไหว พระพุทธรเจ้าท่านก็บอก ๔ อย่างให้ แต่มีได้หมายความว่า พระพุทธรเจ้าท่านทรงเลิกถอนหลักการอัน^๕นี้ ปล่อยให้อุบาสกชนิกนั้น^๕มาทูลบอกก็คณะ, ก็สืบคณะก็ตาม; พระพุทธรเจ้าท่านไม่ยอมเลิกหลักการอัน^๕นี้คือหลักการที่ว่าสัญญาตา^๕เป็นประโยชน์^๕แก่ออกุศลแก่ฆราวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน.

ฉะนั้นอย่าได้ไปเข้าใจผิดว่า, การที่^๕มีคนบางคนมาบอกว่า อัน^๕นี้ยากไป ไม่เอา, ขอให้^๕เอาคำ^๕กว่า^๕นั้นแล้วจะถือว่าพระพุทธรเจ้าท่านทรงเลิกหลักการใหญ่ของท่าน อย่าง^๕นั้นเป็นการดูพระพุทธรเจ้ามากเกินไป; ไม่สมกับที่เป็นพุทธบริษัท. ใครจะว่าอย่างไรก็ว่าไปท่านยังมีหลักการว่า เรื่องสัญญาตา^๕ยังเป็นธรรมะที่เป็นประโยชน์^๕แก่ออกุศลแก่ฆราวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน.

นี่แหละคือเรื่องจิตว่าง หรือเรื่องสัจธรรมที่เราจะ
ยังเข้าใจไขว้เขวกันอยู่, แล้วพาลหาเหตุว่าเรื่องโลกุตตร
ธรรมนี้ เป็นข้าศึกแก่ความเป็นฆราวาส เลิกสนใจเสีย
อย่างนี้ไม่ได้; จะหมกความเป็นพุทธบริษัทโดยสิ้นเชิง.
ฉะนั้นขอให้ถือให้ตรงตามหลักในพระพุทธวจนะ.

ที่นี้ขอร้องที่อยากจะพูดตรงๆ ว่า คำว่า “โลกียะ”
กับคำว่า “โลกุตระ” ๒ คำนี้ ที่เป็นคู่กันนี้ เราพึงใช้
เราพึงยกขึ้นมาใช้ ไม่เคยเห็นใช้เป็นประจำในสมัยพระ
พุทธเจ้า; ไม่มีเรื่องที่พระพุทธเจ้าจะต้องแยกโลกีย์ธรรม
ไว้ฝ่ายหนึ่ง ให้ตรงกันข้ามกับโลกุตตรธรรม ซึ่งเป็น
อีกฝ่ายหนึ่ง.

พวกเราสมัยนี้พึงแยก จะช่วยความเข้าใจผิด
อย่างไร ก็ตามใจ เอามาเป็นข้าศึกแก่กันและกันเลย.
ส่วนพระพุทธเจ้าต้องการให้ไปด้วยกัน, ให้โลกีย์ธรรม
เป็นหน้าที่, เป็นเรื่องของฆราวาสที่จะต้องประพฤติ
ปฏิบัติ อยู่ตามภูมิตามชั้นที่ยังต่ำอยู่; แต่แล้วพร้อม
กันนั้นก็ให้ความรู้เรื่องโลกุตตรธรรม เพื่อจะควบคุม

โลกียธรรมนั้นอย่าให้เป็นพิษขึ้นมา อย่าให้เป็นความ
ทุกข์เป็นไฟ เป็นยาพิษอะไรขึ้นมาต่างหาก; มันต้องไป
ตัวกันอย่างนี้.

อย่ามาแบ่งแยกว่า เอาโลกียธรรมไปไว้พวกหนึ่ง
โลกุตตรธรรมมาไว้อีกพวกหนึ่ง, อย่างนี้ไม่เป็นไปได้ ; ไม่เป็น
ความประสงค์ของพระพุทธเจ้าเลย. พวกเวสสมัยนี้ต่างหาก ที่เอา
คำ ๒ คำนี้มาแยกให้เป็นขาศึกแก่กันและกัน นี่มันน่าจะ เรียก
ว่าเป็นความโง่เขลาบ้าหลังของพวกเราเอง, ที่ทำให้เกิด ปัญหา
เหล่านี้ขึ้น.

ความมุ่งหมายของพระพุทธเจ้า ท่านต้องการจะ
เพิ่มให้ในส่วนที่ยังขาดอยู่: เมื่อมนุษย์รู้จักแต่เรื่องทำมา
หากิน โดยที่ต้องเป็นทุกข์เพราะขาดความรู้อะไรบาง
อย่าง, ท่านก็เพิ่มความรู้ส่วนนี้ให้ ความรู้ส่วนนี้จะช่วย
ควบคุมไม่ให้เกิดความทุกข์ เพราะฉะนั้นท่านจึงว่า
“สุญญตา” ซึ่งเป็น เรื่องโลกุตตระนี้, เป็นประโยชน์แก่อกุศล
แก่พวกเธอฆราวาสทั้งหลาย ตลอดกาลนาน.

นี่ขอให้ระวังคำว่า โลกียะ โลกุตตระให้ดีๆ เรา
มาใช้กันอย่างผิดความหมาย อย่างเป็นข้าศึกเป็นปฏิปักษ์
ต่อกัน ไม่หันหน้าเข้าหากัน. เป็นศัตรูกัน น้ำมันไม่ถูก.

ทีนี้จะพิสูจน์ต่อไปถึงข้อที่ว่ามันไม่ถูก: หมาย
ความว่าธรรมะทุกข้อ, บรรดาธรรมะที่มีประโยชน์แก่พวก
เรา ธรรมะทุกข้อ และทุกข้อ จะมีอยู่เป็น ๒ แผนก
เสมอ คือที่เป็นชั้นโลกียะและเป็นชั้นโลกุตตระ เช่น
คำว่า ทาน, พิจารณาแต่คำที่สุดไปจากคำว่าให้ท่านทำ
ทาน.

การทำทานถ้าเป็นโลกียธรรม, มันก็เป็นข้อ
ปฏิบัติของชาวบ้านที่ไม่รู้พุทธศาสนาก็ต้องให้ท่าน เพื่อ
จะให้เขารักบ้าง, เพื่อจะเอาของตอบแทนบ้าง, หรือว่า
เพื่อจะให้เกิดสวย เกิดรวย ได้สวรรค์วิมานในโลกหน้าบ้าง;
นี่มันก็เป็นเรื่องให้ท่านตามวิสัยของคนที่มีจิตใจเป็นโลกียะ.

ถ้าว่าคนมีจิตใจสูงรู้พระพุทธศาสนา, ก็จะต้อง
ให้ท่านเพื่อทำลายความยึดมั่นถือมั่น ว่าของกู ว่าตัวกู
อย่างพระเวสสันดร ท่านบำเพ็ญบารมีในการให้ท่านอย่าง
นั้นก็เพื่อทำลายความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกูของกู.

ฉะนั้นพวกเราพุทธบริษัท แม้ในปัจจุบันนี้ ก็ต้องพยายามให้ท่านให้ถูกต้อง ตามความมุ่งหมายของพุทธบริษัท คือให้ท่านเพื่อผู้อื่น, เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ให้ท่านเพื่อพระศาสนาจะได้ยังอยู่ และเพื่อให้พระศาสนาเป็นประโยชน์แก่คนทุกคน; ถ้าให้ท่านอย่างนั้น ก็เรียกว่ามันเป็นไปได้เพื่อ โลกุตตระ เป็นไปเพื่อจะข้ามพ้นจากระดับโลก สิ่งที่เราว่าท่านก็มีอยู่ ๒ ชั้นอย่างนี้.

สิ่งที่เรียกว่า ศีล ถ้ารักษาศีลเอาหน้า, รักษาศีลเอาประโยชน์โดยตรงในทางวัตถุ มันก็เป็นโลกียะ ถ้ารักษาศีลเพื่อประโยชน์แก่การเป็นเครื่องสนับสนุนสมาธิ, หรือว่าเพื่อควบคุมตัวกู-ของกู อย่างนี้, การรักษาศีลนั้นก็เป็นที่ไปเพื่อโลกุตตระ.

การทำสมาธิ ก็เหมือนกัน ถ้าทำสมาธิเอาประโยชน์ มีจิตเป็นสมาธิแล้วมีฤทธิ์, มีเดช, แสดงฤทธิ์ แสดงเดชได้หาประโยชน์จากการมีฤทธิ์อย่างนี้ สมาธิมันก็เป็นโลกียะไป แต่ถ้าว่าทำสมาธิเพื่อควบคุมกิเลสไม่ให้ขึ้นมาวุ่นก็ดี, หรือทำสมาธิเพื่อเป็นบาทฐานของปัญญาที่ดี, อย่างนั้นมันเป็นที่ไปเพื่อโลกุตตระ.

สำหรับสิ่งที่เรียกว่า**บัญญัติ** บัญญัติที่เป็นโลกียะนั้น เป็นบัญญัติเจโก ภาษาบาลีมีคำว่า “เจโก” คือฉลาดในเรื่องหาประโยชน์ตามทางของโลกๆ, นี้ก็เรียกว่า “เจโก”; ไม่ใช่คำที่เสียหายอะไร เป็นคำธรรมดาคำหนึ่ง, แปลว่าฉลาดในเรื่องโลกียะ. ส่วนฉลาดในทางธรรม เพื่อเอาตัวออกจากทุกข์ก็เรียกว่าบัญญัติ. บัญญัติก็อย่างที่ เป็นโลกียะ และเป็นอย่างโลกุตระ.

นี่เราจะเห็นได้ว่าความหมายของคำ ๆ เกี่ยวมีอยู่เป็น ๒ ชั้นอย่างนี้เสมอแม้ที่สุดแต่คำว่า “พุทธะ” หรือ “พระพุทธเจ้า” พระพุทธเจ้าที่เป็นเนื้อหนังเป็นบุคคลเดินไปมาได้ นี้ก็เป็นพระพุทธเจ้าสำหรับเด็ก ๆ แต่พระพุทธเจ้าในพระพุทธภาษิตที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นตถาคต ผู้ใดเห็นตถาคตผู้นั้นเห็นธรรม” อย่างนี้จึงจะเป็นพระพุทธเจ้าองค์แท้ ของพุทธบริษัทที่มีบัญญัติ.

ฉะนั้นเราไม่อาจจะให้พุทธบริษัทเหล่าใดเหล่าหนึ่งเลือกถือเอาแต่โลกียะ จะเกณฑ์ให้พุทธบริษัทพวกใดพวกหนึ่ง ระดับใดระดับหนึ่ง เลือกถือเอาแต่ที่เป็น

โลกียะ, อย่างนี้เป็นการทำลายพระพุทธศาสนาเสียหาย
หมดไม่มีอะไรเหลือ; ทำลายพระพุทธศาสนาเสียหาย
ยิ่งกว่าที่พวกคอมมิวนิสต์จะมาทำลาย.

เพราะว่าพวกคอมมิวนิสต์จะทำได้ก็เพียงเผาผลาญ
โบสถ์, วัควาอารามทางวัตถุ ไม่สามารถจะทำลายหัวใจ
ของพุทธศาสนาให้ราบเตียนไปได้ แต่แล้วความเข้าใจผิด
ของเราเอง เรื่องโลกียะเรื่องโลกุตตระเป็นต้นนี้ ถ้าเข้าใจ
ผิดแล้วจะทำลายตัวแท้ของพระพุทธศาสนาให้หมดไปไม่มี
เหลือ เราก็หมดความเป็นพุทธบริษัท ไม่มีอะไรเหลือ.

ทีนี้จะต้องพิจารณากันให้ละเอียด ถึงคำบางคำที่
เอามาพูดกันอย่างหมิ่นเหม่ต่ออันตรายเช่นว่า อริยมรรค
มีองค์แปด.

อริยมรรคมีองค์แปดนี้ คน ๆ ไหนจะปฏิบัติ
ใครจะปฏิบัติก็ตามจะต้องถือว่า สิ่งที่เรียกว่าอริยมรรค
มีองค์แปดนี้ต้องเป็นฝ่ายของโลกุตตระ อย่างนาน
นามอริยมรรคมีองค์แปดให้เป็นโลกียธรรมเลย.

แม้ว่าอริยมรรคมีองค์แปด จะเป็นสังฆธรรมมี
บัจจยปรุงแต่ง มีอะไรก็ตามที่ แต่อย่าไปกล้านานว่าเป็น

โลกียธรรมอย่างชาวบ้าน ; ให้ถือว่าเป็นแนวของโลกุตตรธรรมอยู่นั่นเอง ; แล้วเราก็รับเอาอริยมรรคมีองค์แปดซึ่งเป็นหนทางไปสู่นิพพานโดยเฉพาะนี้ มาปฏิบัติอยู่ไต่ตามบ้านตามเรือนในชีวิตประจำวันของเรา.

ไม่ต้องกลัวว่าจะถูกใครกล่าวหาว่านี่บ้า ! ไปเอาเรื่องนิพพานซึ่งเป็นเรื่องสูง ๆ มาปฏิบัติ จงยินดีที่จะรับเอาเรื่องโลกุตตรธรรม, อริยมรรคมีองค์แปดนี้ มาปฏิบัติอยู่ตามบ้านตามเรือนทุกหัวระแหงไปทีเดียว ให้เข้าใจคำว่าอริยมรรคมีองค์แปดกันในลักษณะอย่างนี้, ผมเชื่อว่าจึงจะเป็นพุทธบริษัท.

เราคุ้นถึงชื่อธรรมะต่าง ๆ อีก เช่นหลักธรรมะเรื่องอิทธิบาท ๔ นี้, คนไหนมากล้าขี้ว่าเป็นโลกียะหรือเป็นโลกุตระอย่างเด็ดขาด. โดยที่แท้แล้วมันเป็นผักผ่ายของโลกุตระ แก่เอามาใช้อย่างโลกียะก็ได้. เรื่องอิทธิบาทนี้เป็นเครื่องมือสำหรับทำให้บรรลुพระนิพพาน แต่เราเอามาใช้ในการทำไร่ไถนาค้าขายก็ได้. นั่นไม่ใช่ความมุ่งหมายของพระพุทธเจ้า ที่จะให้เอาอิทธิบาทของท่านมาใช้ในเรื่องทำไร่ ทำนา ค้าขาย ; แต่ว่าเราก็เอามาใช้ได้

และท่านก็ไม่ขัดข้องอะไร เพราะว่าหลักธรรมนี้กล่าวไว้
เป็นหลักกลาง ๆ ทัวไป.

หลักเช่น สติบัญญัติอันนี้ มันเป็นเรื่องเพื่อข้าม
ชั้นเหนือโลก, พันโลกแท้ ๆ แต่ก็เอามาใช้ปฏิบัติได้
ตามสมควรแก่กาลเทศะในบ้านเรือน การที่จะไม่ให้นำ
เอามาใช้อย่างนี้ เรียกว่าเป็นการทำลายประโยชน์ของเพื่อน
มนุษย์อย่างไม่มีใครเชื่อ, ไม่มีใครยอมรับ.

เรื่องอินทรีย์ห้า คือศรัทธา, วิริยะ, สติ, สมาธิ,
ปัญญานี้ ก็มุ่งหมายเนื่องอยู่กับสติบัญญัติและโพชฌงค์
ที่เป็นไปเพื่อโลกุตระ แต่แล้วก็เอามาใช้ที่บ้านที่เรือนได้.

แม้แต่หลัก โพชฌงค์เอง ถ้ารู้จักใช้ก็เอาความ
หมายของคำว่า สติ, ธรรมวิริยะ, วิริยะ, ปิที, บัณฑิติ,
สมาธิ, อุเบกขา เหล่านี้มาใช้ตามบ้านเรือนได้ โดยใช่
ในความหมายให้ถูกต้องเท่านั้นเอง.

ที่เราได้รับการสั่งสอนในโรงเรียน เพื่อนิกาย
สามเณรสหธรรมจารย์ทั้งหลาย คงจะเคยได้รับการสั่งสอน
มาแล้วทั้งนั้น ในการเรียนนักธรรมชั้นตรี, ชั้นโท นั้นว่า

ถ้าเป็นฆราวาสจะปฏิบัติธรรมะที่มีไว้สำหรับพระไต่อย่างไร เช่น บังจเวกขณส์ คือจิวร, บิณฑบาตร, เสนาสนะ และคิถานเภสขณส์ เราก็ยังเอามาใช้พิจารณา การนุ่งห่ม, การกินอาหาร, การใช้ที่อยู่อาศัย, การเจ็บไข้ อะไรก็ได้.

แม้กระทั่งบารมี ๑๐ อย่าง มีทานบารมีเป็นต้น, ที่ทำให้เป็นพระพุทธานั้น เราก็ยังได้รับการสั่งสอนว่า, เราก้เอามาปฏิบัติไต่ตามความเหมาะสมใน ๑๐ ประการนั้น.

แปลว่าไม่มีธรรมะหมวดไหนพวกไหนที่จะเป็นโทษ, เป็นภัยแก่ฆราวาสผู้รู้จักเลือกเอามาใช้และปฏิบัติ.

ที่นี้มาถึงคำที่ขลังที่สุด คือคำว่า “วิปัสสนา” คำว่าวิปัสสนานี้เป็นคำที่พระพุทธเจ้าท่านจะไม่เคยใช้เลย ด้วยซ้ำไป ท่านใช้คำอย่างอื่น แต่เราเดี๋ยวนี้สมัยนี้เราใช้คำว่า วิปัสสนาเป็นพื้นฐานที่เดียว หมายความว่า การกระทำทางจิตใจ ที่นี้การกระทำทางจิตใจนี้ จะให้ทำแก่พวกพระที่อยู่ตามถ้ำ, ตามภูเขาอัน เป็นไปไม่ได้, ต้องทำกันหมด, ฆราวาสตามบ้านเรือนก็มีการกระทำทาง

จิตใจ, ตั้งอยู่ในหลักธรรมครบถ้วนทุกอย่างทุกประการ
เท่าที่จะทำได้ แล้วมีสติสัมปชัญญะให้มากที่สุดที่จะ
ไม่ให้เกิดกิเลส และความทุกข์ขึ้นมา นั่นแหละคือ
วิปัสสนา.

ฉะนั้น ในห้องน้ำก็, ในครัวก็ ที่ไหนก็
ตามบ้าน ตามเรือนนี้ จะต้องมึจิตใจในลักษณะที่เป็น
วิปัสสนา คือรู้ว่าสิ่งต่าง ๆ ยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวกูของกู
ไม่ได้ แล้วอย่าไปดีใจ, เสียใจ, ให้เกิดกำเริบวุ่นวาย,
แพบ ๆ ฟุ ๆ, ไปตามสิ่งที่มากระทบ แม้ในครัว, แม้ใน
ห้องน้ำ, แม้ในห้องส้วมอะไรก็ตาม จะต้องมึสติสัมปชัญญะ
แบบที่ความทุกข์จะเกิดขึ้นไม่ได้เสมอไป.

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าแม้แต่คำว่าวิปัสสนานี้ ก็ไม่ขัด
กับชาวบ้านที่จะเอาไปใช้ให้เป็นประโยชน์เพื่อคุ้มครองตัว
ให้เป็นเครื่องรางอันศักดิ์สิทธิ์ คุ้มครองตัวไม่ให้เกิดทุกข์
ภัยขึ้นมาแก่จิตใจ.

อยากจะยกตัวอย่างอีกสักคำหนึ่งคือคำว่า "นิพพาน"
คำว่านิพพานนี้เป็นคำที่ชาวบ้านต้องสนใจมากที่สุด, ต้อง
พยายามกระทำให้มีให้มากที่สุด, ทุกเวลาที่สุด เพราะคำว่า

นิพพานนั้นแปลว่าเย็น ของที่ร้อน แล้วเย็นลง ๆ นั่นคือ นิพพาน.

ขอโอกาสพูดให้สั้นเชิงว่า เท่าที่ได้ค้นคว้ามาทั้งหมดแล้ว, พบคำว่านิพพาน, อธิบายไว้ชัดเจนดีมาก คำว่านิพพานนี้เป็นคำที่ใช้อยู่เสมอเหมือนกับภาษาพูดตามธรรมดา ในหมู่คนชาวบ้านตามธรรมดาอยู่ก่อนแล้ว, ก่อนพุทธกาล ก่อนพระพุทธเจ้า หมายถึงความเย็น. เมื่อใดความร้อนหรือพิษสงร้ายกาจอะไรสงบลง เย็นลง; เมื่อนั้นเขาเรียกว่านิพพาน. เช่นข้าวคกมาร้อน ๆ กินไม่ได้ ต้องรอให้นิพพาน แล้วจึงกิน; นี้คำพูดธรรมดาใช้แบบนี้. นิพพานในความหมายอย่างนี้ใช้สำหรับวัตถุ หมายถึงวัตถุเย็นลง.

อีกความหมายหนึ่งที่สูงขึ้นมา คือว่าสัตว์เคี้ยว जानที่ป่าเดือน จับมาจากป่า เป็นอันตราย ยังฝึกไม่ตี ยังเป็นอันตราย, แล้วก็ฝึกไป ๆ จนเป็นสัตว์เชื่อง, เหมือนช้างเชื่อง, ม้าเชื่อง, วัวเชื่อง, เป็นสุนัข, เป็นแมวเชื่องไป เหล่านี้เรียกว่าสัตว์นั้นนิพพาน. แปลว่าเย็นลงแห่งพิษร้าย, สัตว์นั้นเย็นสนิทเรียกว่าสัตว์นิพพาน.

พอมถึงคน ก็หมายถึงว่ากิเลสคือ โลภะ, โทสะ, โมหะ, ซึ่งเป็นของร้อนนั้ได้เขียนลง นั้ก็เรียกว่านิพพาน. ถ้าชั่วคราวก็นิพพานชั่วคราว, ถ้าถาวรก็นิพพานจริงแท้ขาดลงไป.

ใครเป็นคนร้อน ? ต้องถือว่าฆราวาสนี้ตามปกติต้องร้อนกว่า พระ เณร ที่วัด เพราะว่าฆราวาสต้องเผชิญกับอุปสรรคนานาประการในบ้านในเรือน จึงมีความร้อนมาก ฉะนั้นใครมีความร้อนมาก คนนั้นควรจะต้องการความเย็นมาก. ฉะนั้นสิ่งนี้ที่เรียกว่านิพพานนี้ควรจะทำเป็นก่อนแก่ชาวบ้านซึ่งมีความร้อนมาก.

เพราะฉะนั้นอย่าได้กลัวเรื่องนิพพาน จงได้สนใจเรื่องนิพพานให้ถูกต้อง ตามที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ อย่างเดียวกับเรื่องสุญญตา. ที่ตรัสว่าสุญญตาจำเป็นที่สุด, เหมาะสมที่สุด แก่ฆราวาสทั้งหลายตลอดกาลนานนี้ ก็หมายความว่าเรื่องนิพพานนั่นเอง.

ฉะนั้น พวกชาวบ้านแท้ ๆ จะต้องสนใจเรื่องนิพพานให้ถูกต้อง ในนามว่าสุญญตาก็ตาม ในนามว่า

นิพพานก็ตาม, ในนามว่าโลกุตตรธรรมก็ตาม เป็นขั้นนี้, ให้ถูกต้อง; เราก็จะได้สิ่งที่ดีที่สุดในพุทธบริษัทควรจะได้รับจากพระพุทธเจ้า.

เราเอากันง่าย ๆ น้อยก็ว่า พุทธอย่างนี้มันอาจจะมากไปก็ได้อะ เอาแต่เพียงเท่านี้ก็คุ้มกันแล้ว, ก็ว่าเรื่องโลกุตตรธรรมนี้มันเหมือนกับเบร็ค, เบร็คห้ามล้อรถยนต์นั่นแหละ. ถ้าเรามีแต่เครื่องยนต์ที่ทำให้รถวิ่งไปข้างหน้าอย่างเดียว มันเป็นอย่างไรวะ ? มันต้องลงकुกลงกลองตายหมดแน่. ประโยชน์ส่วนของเบร็คห้ามล้อนี้ทำไม่ไม่คิด, ทำไม่ไม่นึก, และไม่ให้ความสำคัญแก่เบร็ค.

เรื่องกำลังของโลกียนั้น มันเหมือนกับที่ให้รถพุ่งไปข้างหน้า, และเมื่อถึงคราวอันตราย โลกุตตรธรรมจะเป็นเบร็ค และหยุดให้ทันทั่วทั้งที่; นี่มันมีความสำคัญอย่างนี้. แต่แล้วคนก็มองข้ามความพิเศษของเบร็ค.

ฉะนั้น เราใช้โลกุตตรธรรม เรื่องสัญญาตา, อนัตตา, หรืออะไรทำนองนี้ ให้พอเหมือนกับที่เขาใช้เบร็ครถยนต์ก็คิดไปแล้ว ก็ยังได้และยังคิดต่อไปแล้ว.

พวกโมฆะบุรุษตามที่พระพุทธเจ้าท่านเรียก พวก
 โมฆะบุรุษไม่เข้าใจเรื่องนี้ศึกษาเรื่องนี้มาผิด ๆ เลยเกลียด
 โลกุตตรธรรม เลยกลายเป็นสุนัขจิ้งจอกหางค้วน เหมือน
 รดยนต์ไม่มีเบร็ค เหมือนกับสุนัขจิ้งจอกหางค้วน มันจะ
 นำคูที่ตรงไหน แล้วมันยังจะไปลวงผู้อื่นให้ตัดหางอย่างนี้
 ใครจะไปเชื่อ. มันคงจะเหมือนกับที่ว่าใครมาบอกให้ท่าน
 ถอดเบร็คของรถออก เบร็คนี้ถอดออก แล้วใช้รดยนต์ไป
 ท่านก็คงไม่เชื่อ.

มันก็เหมือนกับสุนัขจิ้งจอกหางค้วน จะไปหลอก
 คนอื่นให้ตัดหาง คงไม่มีใครเชื่อ, เรื่องที่จะไปบอกว่า
 โลกุตตรธรรมไม่จำเป็นแก่ฆราวาส นี้เป็นไปไม่ได้. พระ
 พุทธเจ้าท่านยืนยันว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่สุด หรือแม้เราจะ
 ไม่เชื่อพระพุทธเจ้า เราก็มองเห็นว่ามันเหมือนกับเบร็ค
 ถ้าไม่มีเบร็คแล้วรดยนต์นั้นจะฆ่าเจ้าของรถเสียเท่านั้น.

การที่จะมาสอนกันแต่เพื่อให้เอา ให้ทำ ให้เอา
 ให้ทำ แล้วไม่มีอะไรคอยควบคุมคุ้มครองนี้ผิด ผิดหลัก
 โดยประการทั้งปวง. เมื่อโลกีย์ธรรมจะมุ่งมันไปในทางที่

ถูก ก็ให้เป็นไป แต่ถ้าจะเป็นไปในทางที่ผิดแล้ว เครื่อง
 หน่วงเหนี่ยวก็คือธรรมประเภทโลกุตตรธรรม มันต้อง
 ควบคู่กันไปอย่างนี้เสมอ.

เราลองนึกดูว่า หลักระพุทธศาสนาที่เป็นหัวใจ
 ที่ว่าอย่าทำชั่ว, ทำดี, แล้วก็ทำจิตให้บริสุทธิ์ เรื่องทำจิต
 ให้บริสุทธิ์นั้นมันเป็นโลกุตตรธรรม มันเอาออกไม่ได้
 มันจะมีแต่เว้นชั่วและทำดีเท่านั้นไม่ได้ ไม่พอ; ต้องมีการ
 ทำจิตให้บริสุทธิ์ควบคู่กันอยู่ด้วย มันจึงจะพอ. ถ้าลอง
 เอาข้อสุดท้ายที่ว่า “ทำจิตให้บริสุทธิ์” ออกแล้วมันก็หมด
 ความเป็นหัวใจของพุทธศาสนา. ฉะนั้นเราไม่ต้องกลัว
 ที่จะทำจิตให้บริสุทธิ์ ให้ว่างจาก โลภะ โทสะ โมหะ ให้มาก
 ที่สุดเท่าที่จะมากได้ คือให้มันเย็นลงเท่าที่จะเย็นได้.

โดยเหตุฉะนั้นเราจะเห็นได้ว่า โลกุตตรธรรมนี้
 ยิ่งจำเป็นแก่การเป็นมนุษย์ แม้เป็นฆราวาส และแม้
 ในการพัฒนา. การพัฒนาที่ถูกต้อง ต้องมีธรรมะประเภท
 โลกุตตรธรรมเข้ามาคุ้มครอง การพัฒนานั้นจึงจะถูก
 ต้องและไม่เป็นไปเพื่อสร้างวิกฤติการณ์ถาวร.

รวมความแล้วก็คือว่าเรื่องโลกียะกับโลกุตระนั้น ถ้าเรายังมีความเข้าใจผิดอยู่อย่างไบบ้าง ก็ขอให้สะสางแก้ไขให้มันถูกต้องเสีย แล้วไม่ต้องเชื่อคนอื่น ให้เชื่อความรู้สึกนึกสังเกต เห็นอยู่กับตัวเองนี่เป็นหลัก แล้วเราก็จะมีตัวพุทธศาสนา คือประเภทโลกุตระธรรมทั้งหลายนี้ อยู่กับเนื้อกับตัว เหมือนกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า มันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ขรรวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน.

ฉะนั้น อย่าได้กลัวเรื่องสูญญตา เรื่องนิพพาน หรือเรื่องโลกุตระธรรม จงนำมาใช้อยู่ที่เนื้อที่ตัว เป็นเครื่องรางคุ้มครองตัว เหมือนกับที่เราแขวนพระห้อยคอ อยู่กับเนื้อกับตัวถึงขนาดนี้ มันก็จะคุ้มครองวิญญาณให้ปราศจากความทุกข์.

แต่ เพราะเราเข้าใจผิด เรื่องศาสนาว่าเป็นภัยแก่การพัฒนา หรือโลกุตระธรรมเป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา เราจึงสอนพุทธศาสนาไม่สำเร็จ นี้ขอให้เห็นใจ ภิษุ สามเณร นิสิตมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัยไหนก็ตาม ล้วนแต่มีหน้าที่ที่จะต้องสั่งสอน

เพื่อนมนุษย์ให้เข้าใจในเรื่องนี้ เราต้องเข้าใจให้ถูกต้องแล้ว
ช่วยกันแก้ไขในเรื่องนี้

ถ้าไม่เช่นนั้นไม่มีทางสำเร็จ เสียเวลาที่จะมีมหา
วิทยาลัยหรือมีอะไรขึ้นมาให้เปลือง ให้เหนื่อย ให้อึดแล้ว
ไม่มีประโยชน์อะไร จะต้องให้เป็นประโยชน์ให้ตรงตาม
ความประสงค์ของพระพุทธเจ้าให้ได้ เพราะฉะนั้นต้อง
ปรับปรุงพื้นฐานที่มันเป็นหลักสำคัญ ที่เป็นอุปสรรคบ้าง
ที่เป็นสิ่งสนับสนุนบ้างแก่พุทธศาสนานี้ ให้เข้ารูปเข้ารอย
กันให้ดี ๆ. ^{๕๕}นั่นคือข้อหนึ่งที่ว่า เป็นอุปสรรคแก่การเผยแผ่
พระพุทธศาสนาแห่งสมัยนี้.

ข้อถัดไปอีก ผมอยากจะขอร้องให้อีกคนหนึ่ง
สักหน่อยหนึ่งว่า อุปสรรคที่พวกเราเผยแผ่พุทธศาสนา
ไม่สำเร็จ ก็เพราะว่าพวกท่านทั้งหลายสนใจแต่เรื่อง
หลังจากตายแล้วอย่างผิดวิธี. เมื่อพวกท่านทั้งหลายสนใจ
แต่เรื่องเมื่อตายแล้ว หลังจากเข้าโลงไปแล้ว แล้วสนใจ
อย่างผิดวิธี ด้วยพวกเราที่ไม่มีทางจะเผยแผ่พุทธศาสนาได้
สำเร็จ เพราะว่าจะผิดฝาผิดตัวกันอย่างไม่มีทางที่จะเข้า
กันได้.

เพราะว่าธรรมชาติของพระพุทธเจ้าท่านไม่ได้พูดเรื่อง
 ต่อท้ายเข้าโคงแล้วจึงจะพูดกัน ว่าเป็นเรื่องสำคัญ. ท่าน
 ต้องการจะพูดกันถึงเรื่องทีนี้และเตี๋ยวนี ในฐานะที่เป็น
 เรื่องสำคัญ. เรื่องชาติหน้านั้นไม่ได้มีไว้สำหรับการฝึก
 เพียน หรือว่าเพื่อฝึกเวลาเพื่อหวังแก้ตัวต่อชาติหน้า หรือ
 เอาไว้ต่อชาติโน้นจึงค่อยทำดีกว่าอย่างนี้ ไม่ใช่อย่างนั้น.

เรื่องชาติหน้านั้นพระพุทธเจ้าท่านได้กล่าวไว้เพื่อ
 ให้เกิดความสนใจแก่การแก้ไขชาตินี้ เพราะว่า เป็นสิ่ง
 ที่เราทำได้ หรืออยู่ในวิสัยที่เราจะทำได้นั้นมันอยู่ใน
 ชาตินี้ เพราะฉะนั้นถ้าเราแก้ไขชาตินี้ให้ถูกต้อง ชาติ
 หน้าเป็นอันว่าถูกแก้ไขด้วยโดยไม่ต้องแก้ไข.

นี่ฟังดูก็คล้ายๆ จะไม่เป็นไปได้ แต่ว่านี่คือความ
 เป็นไปได้ที่สุด: เราจะต้องแก้ไขชาตินี้ให้ดี ให้ถูกต้อง
 ให้สมบูรณ์ แล้วชาติหน้า ก็จะเป็นสิ่งที่ถูกแก้ไขในตัวมัน
 เอง. ดังนั้น ทำไม่จึงเอาไปฝากไว้ชาติหน้า แล้วไปค่อย
 ทำเอาชาติหน้า อย่างนั้นมันจะไม่ได้อะไรเลยทั้ง ๒ ชาติ.

เรื่องชาติหน้านั้นท่านตรัสไว้เพื่อให้มีความรู้ความ
 เข้าใจ ในการที่จะแก้ไขสิ่งต่างๆ ในชาตินี้ให้ถูกต้อง เพื่อ

จัดการสิ่งต่าง ๆ ให้เสร็จ ให้ถูกต้องไปแต่ในชาตินี้ และให้
รู้จักความสำคัญอย่างยิ่งของคำว่าชาตินี้. คำว่าชาตินี้
ชาติหน้านี้ ไขว้เขวกันอยู่อย่างนี้เสมอไป ฉะนั้นถ้าจะลืม
เสียสักทีหนึ่งก่อนจะดีกว่า. เรื่องชาติหน้านั้น ถ้าจะเข้าใจ
ผิดทำนองนี้แล้ว ลืมเสียที่จะดีกว่า! ชาตินี้จะต้องทำ
อย่างไร, แล้วก็ทำให้ถูกต้องตามคำสั่งสอนของพระพุท
ธองค์ดีกว่า.

แล้วอีกอย่างหนึ่ง เรื่อง “ชาติหน้า” ^{ซึ่ง} ระวังให้ดี!
เพลอนิดเดียวเป็นสัสตทิฏฐิ. การที่ใครจะเชื่อว่าคน ๆ
เวียนเกิดเวียนตาย แล้วคน ๆ นี้ตายแล้วไปเกิดอีก แล้วก็คือ
คน ๆ นี้ อีก อย่างนั้นมันเป็นสัสตทิฏฐิ ไม่มีทางที่จะแก้ตัว.
^{ซึ่ง} ทนถ้าวว่าไม่มีใครเกิดเสียเลย มันก็เป็นอุจเฉททิฏฐิ
ไม่มีทางที่จะแก้ตัว.

มันจะต้องเข้าใจให้ถูกต้องว่า ชาตินี้ชาติหน้า มันมี
ความหมายอย่างไร ในคำจำกัดความอย่างไร เพื่อ
ประโยชน์อย่างไร คำว่าชาตินี้ก็คือนั้น มันอยู่ในวิสัยที่เรา
จะจัดการได้เราก็จัดการ. อธิบายอย่างอื่นฟังยาก จะอธิบาย
ด้วยการชี้ระบุไปยังสิ่งที่เราสนใจกันอยู่ดีกว่า และอยู่ใน

วิสัยที่จะปฏิบัติได้ด้วย; และถ้าปฏิบัติได้ ก็เป็นอันแก้
ปัญหาคทกหมดด้วย.

ขอยกตัวอย่างด้วยเรื่อง อบายภูมิ อบายภูมิมี
๔ อย่าง คือ นรก เกรจฉาน เปรต อสุรกาย ๔ อย่างนี้
สนใจแก่พวกเราอยู่แล้ว เพราะเรากลัว. แต่แล้วเราเอาไป
ฝากไว้ชาติหน้า เราจะทกอบายภูมินี้ต่อดังชาติหน้า หลัง
จากเข้าโลงไปแล้ว; นี่เป็นเรื่องน่าหว่ว ส่วนอบายภูมิที่
แท้จริง ที่จริงกว่า และที่กำลังตกอยู่นี้ ไม่สนใจ คិតตุเถอะ
ไม่สนใจ.

ความหมายของอบายภูมิ ไม่ว่าจะชนิดไหนหมด มัน
มีความหมาย, อบายภูมินั้นแหละสำคัญอยู่ที่ความหมาย
ไม่ใช่สำคัญอยู่ที่วัตถุ ที่แผ่นดิน ที่โลก ที่อะไรเหล่านั้น
มันต้องสำคัญอยู่ที่ความหมาย.

คำที่เรียกว่า “นรก” จะเป็นนรกที่นี่ หรือนรก
ต่อกายแล้วก็ตาม ความหมายมันอยู่ที่จิตใจเดือดร้อน
เหมือนถูกไฟเผา. เมื่อไรเรามีความเดือดร้อนเหมือน
ถูกไฟเผา; เมื่อนั้นเราตกนรก ที่ไหนก็ได้ เมื่อไร
ก็ได้ ในชาตินี้ได้ ชาติหน้าก็ได้. ฉะนั้นนรก มันก็มี

ความหมายว่าจิตใจเคียดกร้อนเหมือนถูกไฟเผา ฉะนั้นเมื่อ
ใจจิตใจใครมีความเคียดกร้อนเหมือนถูกไฟเผา เมื่อนั้นคน
นั้นตกนรกไม่ต้องแก้ตัว จะเคียดกร้อนเพราะไปเล่นการ
พนันเสียหรือเพราะคู่รักนอกใจ หรือเพราะว่าอะไรก็ตาม
ใจ ขึ้นชื่อว่าความเคียดกร้อนแล้วถูกเรียกเป็นนรกไปได้
หมด. แล้วเขาจับคนรักไว้ หลายสิบชื่อ หลายชั้น มันเข้า
รูปกันได้.

คำว่า “เคียดกร้อน” นรกแล้วก็เคียดกร้อน. เคียด
กร้อน หมายถึงความโง่; ความหมายแท้จริงของคำว่า
เคียดกร้อนคือความโง่ ไม่รู้สิ่งที่ควรจะรู้. ฉะนั้นเมื่อเรา
โง่ไปบ้าง เมื่อนั้นเป็นสัตว์เคียดกร้อนทันที ที่นั้นและ
เกี่ยวนั้น ต่อเรานึกได้ จลาตขึ้นมา เราจึงหายความ
เป็นสัตว์เคียดกร้อน เราเกิดเป็นสัตว์เคียดกร้อนเสีย ๓ นาที
๕ นาที แล้วเราจลาตขึ้นมา ก็มาเป็นคนอื่นอีก.

คำว่า “เปรต” หมายถึงความหิว ทะเยอ
ทะยานทางจิตทางวิญญาณ หิวนี้ไม่ใช่หิวข้าว แต่หิวทาง
วิญญาณ คือหิวอารมณ์ของกิเลสตัณหา, เมื่อใดมีความหิว

อย่างนั้น เมื่อนั้นเป็นเปรต ที่นั้นแหละเถียนั้นเลย เป็น ๕ นาที เป็น ๑๐ นาที เป็นชั่วโมงอะไรก็ตามใจ ฉะนั้น เมื่อหิวเกินประมาณแล้วต้องเป็นเปรตไม่มีใครช่วยได้ พระพุทธเจ้าก็ช่วยไม่ได้.

สำหรับคำว่า “อสุรกาย” นั้น คือชัชลาท เอาตามท้าวหนังสือก็ได้: อสุระ แปลว่าไม่กล้าหาญ ก็คือชัชลาท. เมื่อโคชัชลาทอย่างไม่มีเหตุผล เมื่อนั้นเป็นอสุรกาย ชัชลาทชนิดไหนก็ได้ กลัวใส่เคียน กลัวจึงจก กลัวลูกหนู กลัวตุ๊กแก อย่างต่ำ อย่างนั้นก็เรียกว่าชัชลาทอย่างไม่มีเหตุผล เป็นอสุรกายได้, กระทบขลาดไม่มาแตะต้องกับพระศาสนาก็เป็นอสุรกายได้ ขลาดไม่กล้าแตะต้องกับโลกุตตรธรรม หรือคำว่านิพพาน เพราะกลัวจะเสียประโยชน์ทางโลกนี่ก็เป็นอสุรกายได้. เมื่อใดมีความขลาดชนิดที่เป็นข้าศึกศัตรูแก่ความเจริญแล้ว เมื่อนั้นเรียกว่าเป็นอสุรกายได้. ฉะนั้นเราเป็นอสุรกายกันได้บ่อย ๆ เหมือนกัน.

การตกนรก การเป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นเปรต เป็นอสุรกายนี้ มีได้ทุกเมื่อ นี่มันจริง ๆ จริงกว่าหลังต่อ

ตายแล้ว. ^{๕๕} หนึ่งเราอย่าตกรกที่หนึ่ง ^{๕๖} อย่าเป็นสัตว์เดรัจฉาน ^{๕๗} หนึ่ง ^{๕๘} อย่าเป็นเปรตที่หนึ่ง ^{๕๙} อย่าเป็นอสุรกายที่หนึ่ง ^{๖๐} รับรองเลย ตายเข้าโลงไปแล้วไม่มีตกรกที่ไหน ^{๖๑} ไม่เป็นเปรต ^{๖๒} ไม่เป็นอสุรกาย ^{๖๓} เกร็จฉานอะไรที่ไหนได้. เพราะว่ามันทำถูกต้องแล้วที่หนึ่งและที่อื่น ^{๖๔} แล้วจะไปทกอบายต่อตายแล้วได้ ^{๖๕} อย่างไร. ฉะนั้นจึงว่า ^{๖๖} สัมไว้ก่อนก็ได้ให้ทำที่หนึ่งและที่อื่น ^{๖๗} บัจจุบันนี้ ^{๖๘} ๆ ๆ ^{๖๙} อย่าให้ตกรก ^{๗๐} ทกอบายแล้วก็ไม่มีการทกอีก ^{๗๑} ต่อไป.

พระพุทธรเจ้าท่านตรัสอธิบายมุขไว้ก็อย่างกลองไป ^{๗๒} ศึกษ ^{๗๓} อบายมุขมีหลายอย่าง ^{๗๔} อย่างแรกเช่นว่าเล่นการพนัน, ^{๗๕} “อบายมุข” ^{๗๖} ก็คือปากทางแห่งอบาย. ^{๗๗} การเล่นการ ^{๗๘} พนัน ^{๗๙} พอผลอเข้า ^{๘๐} แพ้หรืออะไรเข้า ^{๘๑} ก็ร้อนใจ ^{๘๒} นั่นคือ ^{๘๓} ตกรก ^{๘๔} ที่บ่อนที่วงการพนันแหละ ^{๘๕} ที่นั้นมันโง่ ^{๘๖} ไปเล่นการ ^{๘๗} พนันเข้า ^{๘๘} มันก็เป็นสัตว์เดรัจฉานอยู่แล้ว, ^{๘๙} ที่นั้นมันก็หิว ^{๙๐} อยู่ตลอดเวลาที่จะชนะกับเขาสักที ^{๙๑} มันก็เป็นเปรตอยู่ ^{๙๒} ตลอดเวลาแล้วในวงการพนันนั้น, ^{๙๓} ที่นั้นมันช้ชลาตกลัวแพ้ ^{๙๔} อย่างยิ่ง ^{๙๕} ห้วนไหวอย่างยิ่ง ^{๙๖} ต่อการแพ้ ^{๙๗} ช้ชลาต ^{๙๘} มัน ^{๙๙} ก็เป็นอสุรกายอยู่แล้ว ^{๑๐๐} ที่ในวงการพนันนั้น.

ฉะนั้นที่พระพุทธเจ้าตรัสการพนันว่าเป็นอบายมุข
นี้ มันถูกมาก หรือถูกน้อย ท่านลองคิดดู. พระพุทธเจ้า
ท่านตรัสถึงการเล่นการพนันเป็นต้นนี้ ว่าเป็นอบายมุขนี้
มันถูกมาก หรือมันถูกน้อย ที่แท้มันถูกที่สุด ไม่มีอะไรจะ
ถูกยิ่งไปกว่านี้แล้ว. จึงเรียกว่า “อบายมุข” และอบายมุข
มันก็ต้องนำไปสู่อบาย ถ้าทำอบายมุขทันที ก็ตกอบาย
ทันที ทินนและเดยวณน นคือความเป็น “อกาลโก”
ของธรรมะของพระพุทธเจ้า.

ทำไมเราจะไปกลัว ไปสนใจนรกต่อตายแล้ว เข้า
โลงไปแล้ว. ส่วนนรกที่ตกอยู่จริงแล้วกลับไม่กลัว นี้ใคร
จะเป็นคนโง่กว่ากัน. คนหนึ่งกลัวนรกต่อตายแล้ว กับ
คนหนึ่งกลัวนรกทันที และเดยวณน ใครโง่กว่ากัน ใคร
ฉลาดกว่ากัน มันควรจะนึกดูอย่างนี้. ฉะนั้นการที่
พวกเราไปสนใจเรื่องหลังจากตายแล้วอย่างผิดวิธีนี้ เป็น
อุปสรรคอย่างยิ่งแก่การเผยแผ่พระพุทธศาสนา.

บรรพชิตสาวกของพระพุทธเจ้า เพศบรรพชิตมี
หน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา แล้วก็ประสบอุปสรรคอย่างยิ่ง
เพราะผู้ฟังทั้งหลายสนใจเรื่องต่อตายแล้วอย่างผิดวิธี. เรื่อง

ที่จะพูดกันให้รู้เรื่องเดียวกัน ที่นี้ กลับไม่สนใจจะฟัง ก็เลย
พูดกันไม่รู้เรื่อง.

ฉะนั้นเราต้องช่วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย และร่วมมือกัน
ทั้ง ๒ ฝ่าย ทำความเข้าใจในเรื่องนี้ให้ถูกต้อง; แล้วก็
มองดูด้วยตนเอง ไม่ต้องเชื่อใคร ไม่ต้องเชื่อผม ไม่ต้อง
เชื่อพระพุทธเจ้าก็ได้ ในข้อที่ว่า ถ้าไม่ตกนรกที่น้อย่างนี้
และเดี๋ยวนี้แล้ว ตายแล้วไม่มีตกนรกที่ไหนหมดไม่
ตกอบายที่ไหนหมด ฉะนั้นจงระวังอบายที่มีอยู่จริง ๆ
ในชีวิตประจำวัน. นี่เป็นอบายจริงกว่า.

และคำว่า “ชาติ” นี้มันหมายความว่า
เปลี่ยนความคิดเรื่องตัวกู-ของกู ที่หนึ่งก็คือชาติหนึ่ง
เราก็คอยังใจ ก็เกิดเป็นใจชาติหนึ่ง เดียวก็กลับมาคิด
อย่างคน ก็กลายมาเกิดเป็นคนอีก นี้เรียกว่า “ชาติหนึ่ง”
เรามีร้อนใจ เราก็เกิดเป็นสัตว์นรกไป ๓ นาทีอย่างนี้เดียว
ก็เกิดใหม่กลับเป็นคน ก็คือชาติหนึ่ง เดียวเราผลอเกิด
เป็นเปรตไป ๕ นาที มันก็ชาติหนึ่งอีกแล้ว. ชาติโดยความ
หมายทางนามธรรมเป็นอย่างนี้.

คำว่า “ชาติ” ในคำอธิบายทางธรรมะแทบทั้งหมด เป็นอย่างนี้ เช่นว่าเราเกิดโดยอริยชาติอย่างนี้ คือเป็นพระ อริยบุคคล หรือคำว่า “ชาติ” ที่ว่าเป็นทุกข์ทุกทีที่เกิดขึ้น หมายถึงเกิดด้วยความยึดมั่นถือมั่นอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เป็นทุกข์ทุกที.

คำว่าชาติต้องเป็นอย่างนี้ ต้องเข้าใจให้ดี แล้ว ต้องสนใจเรื่อง “ชาตินี้” ที่มันอยู่ในวิสัยที่เราจะควบคุม มันได้ จะปฏิบัติได้ จะแก้ไขได้ จะเอาชนะมันได้. เมื่อ เราเอาชนะชาตินี้ได้แล้ว ชาติหน้าไม่ต้องพูดถึง มันเป็น อันชนะเสร็จไปในตัว.

ฉะนั้นจึงย้ำแล้วย้ำอีกว่า แก้ไขชาตินี้ให้ชนะเถิด แล้วชาติหน้าจะเป็นอันถูกแก้ไข โดยตัวมันเองได้. แต่เราเอาไปไว้ที่ข้างหน้าหมด แม้แต่เรื่องสวรรค์ก็ว่าจะได้ ต้องต่อทายแล้วมันเป็นเรื่องชวนหัวว้ามากขึ้นไปอีก. ส่วน สวรรค์ที่อยู่ในวิสัยที่จะควบคุมได้ เอาได้ มีได้ ไม่สนใจ ไปฝากไว้ชาติหน้าอย่างละเมอเพื่อฝัน ให้เขาค้ม ให้เขา หลอกหลวงได้ อย่างนี้มันน่าเศร้า.

เรื่องนิพพานก็เหมือนกัน มันเป็นเรื่องที่จะต้องให้ได้ในชาตินี้ตามสัดส่วนที่ควรจะได้ แม้จะเป็นสันตภิฎฐิกนิพพานก็ยิ่งดี. มีพระพุทธภาษิตระบุไว้ชัดว่า ภาวะที่ปราศจาก ราคะ โทสะ โมหะ นั้น คือนิพพานก็มี นั่นคืออมตชาติก็มี; เรียกหลาย ๆ ชื่อ.

แล้ว อมตชาติ ก็ดี นิพพานก็ดี เป็นสันตภิฎฐิโก อกาลโก เอหิภัสสโก โอบนยโก อะไรเหล่านี้ เหมือนคุณบทของพระธรรม หมายความว่าอยู่ในกำมือในชาตินี้ ควรน้อมเข้ามาเกี่ยวนี้ ควรปฏิบัติเกี่ยวนี้ ควรมีกันให้ได้เกี่ยวนี้, ควรมีกันให้ได้เกี่ยวนี้ให้รู้จักประจักษ์ชัดในใจที่นี้ และเกี่ยวนี้. แต่ที่เราเรียงกลับเอาไปไว้ไกล ๆ ๆ หลายร้อยชาติ หลายพันชาติ หลายหมื่นชาติ หลายแสนชาติ เลยไม่ได้อะไร เพราะความเข้าใจผิดอย่างนี้.

เรื่องว่าตายแล้วเกิดนี้ มันก็มาสรุปอยู่ที่นี้ : ถ้าเราควบคุมตายแล้วเกิดอย่างนี้ได้แล้ว ก็เป็นการควบคุมตายแล้วเกิดอย่างโน้นได้.

คำว่า “โอบปาทิกะ” นี้ มันมีหลายความหมาย อย่างน้อยก็ต้องมากกว่าหนึ่งความหมาย. คนอื่นเขาจะถือ

คำว่า โอปปาทิกะ ในความหมายไหนก็ตามใจ แต่ความหมายที่จำเป็นที่สุด สำคัญที่สุด ค่่วนจีที่สุด ก็คือความหมายนี้. คือว่าเราก็คอย่างโจรก็เกิดเป็นโจร คิคอย่างบัณฑิตก็เกิดเป็นบัณฑิต คิคอย่างสัตว์นรกก็เป็นสัตว์นรก คิคอย่างสัตว์เทวรัจฉานก็เป็นสัตว์เทวรัจฉานทันที ที่นั่นและเดี่ยวนั้น.

นั่นแหละคือ “โอปปาติกะ” ที่ต้องระวังอย่างค่่วนจี โดยเร็วที่สุดแล้วควบคุมมันให้ได้ อย่าให้มันเกิดในลักษณะอย่างนั้น. ถ้าเราแก้ปัญหาคอปปาทิกะชนิดนี้ตกแล้ว ก็จะเป็นการแก้โอปปาติกะชนิดไหน ๆ ตกไปหมดค้วพร้อมไปค้วกัน ไม่มีปัญหาอะไรเหลืออีกต่อไป.

ขอให้อือว่า ข้อที่พวกเราพุทธบริษัทไปชะเง้อหวังแต่เรื่องโลกหน้าหลังจากตายแล้วกันมากเกินไปและผิควิธีนี้กำลังเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งแก่การเผยแผ่พุทธศาสนา แก่การจรจรโลงพระศาสนา แก่การที่จะใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องค่อต้านคอมมิวนิสต์ และกลับจะกลายเป็นเรื่องให้พวกคอมมิวนิสต์หัวเราะเยาะแล้วมันก็ล้มละลายกันเท่านั้นเอง. เราจะต้องเข้าใจสิ่งเหล่านี้ ให้ถูกต้องให้ทันแก่เวลา.

สำหรับเวลาที่ยังเหลืออยู่ต่อไป ที่ได้รับคำบอกเล่าว่า ยังไม่จำกัณฑ์นี้ผมอยากจะขอโอกาส ขอโอกาสจากท่านทั้งหลาย จะพูดสิ่งที่ค่อนข้างจำเป็นแก่เพื่อนสพรหมจารีย์ ภิกษุสามเณร ที่เกี่ยวกับการเผยแผ่พุทธศาสนา ในฐานะที่จะชี้ให้เห็นอุปสรรคของการเผยแผ่พุทธศาสนาอย่างหนึ่ง.

คือว่าเดี๋ยวนี้โลก โลกของนักศึกษาชั้น เขาไม่ต้องการความรู้ทางปรัชญา หรือความรู้ที่เพื่อเจ้าไม่รู้จักจบอย่างนั้นกัน ระวังให้ดี! เราอย่าไปเข้าใจผิดหมุนเวียนเดินตามหลังไปเสียอีก ฝรั่งเศสที่เป็นนักศึกษาที่คงแก่เรียนที่มีความรู้เป็นศาสตราจารย์อะไรเหล่านี้ เขาปฏิเสธทันทีที่จะฟังคำอธิบายหรือความคิดเห็นเกี่ยวกับปรัชญา แต่เขาต้องการตัว “พุทธศาสนาตัวแท้” คือตัวที่เราเรียกกันว่า “พรหมจรรย์” คำนี้ก็เหมือนกันอีก เข้าใจไขว้ไขว่พรหมจรรย์นี้มักจะเข้าใจกันแต่ว่า รักษาความบริสุทธิ์ในทางเพศของหญิงสาว ชายหนุ่มนี้อย่างนั้นมันนึกเดียว.

คำว่า “พรหมจรรย์” ไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้นเท่านั้น. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “เธอจงไป จง

ประกาศพรหมจรรย์ ให้ถูกต้องให้บริสุทธิ์ให้ไพเราะ
 ในเบื้องต้น ในท่ามกลาง ในที่สุด” “พรหมจรรย์”
 นั้นในทันทีมีความหมายอย่างไร พวกโลกนักรักศึกษาต่าง
 ประเทศเขาต้องการสิ่งนี้ เขาไม่ต้องการปรัชญาเพื่อเจ้า
 ซึ่งพวกนักศึกษไทยกำลังเรียนคลานงุ่มง่ามตามกันเขา นี้
 พึงรู้ให้ดี ๆ ผมได้เผชิญกับคนเหล่านี้มาจนเหงื่อแตกเหงื่อ
 แตนมาแล้วถึงได้เอามาพูด.

แต่พวกเรากำลังจะสนใจ เรื่องปรัชญาตะวันตก
 ปรัชญาตะวันออก ปรัชญาอะไรก็ตาม ซึ่งไม่เคยช่วยเหลือ
 อะไรได้ในทางที่จะทำโลกให้มีสันติภาพ เราต้องพยายาม
 ระวังให้ดี กระทำให้เป็นรูปร่างของ “พรหมจรรย์” ของ
 พระพุทธเจ้าขึ้นมา “จรต ภิกขเว จาริกัม พรหมจรรย์
 ปกาเสถ” อะไรเหล่านี้ระวังให้ดี คำว่าพรหมจรรย์นี้
 หมายความว่าอะไร ? มันหมายถึงแบบชีวิตที่ประเสริฐ
 แบบแห่งการมีชีวิต การเป็นอยู่ที่ประเสริฐ.

เขาต้องการแบบของการเป็นอยู่ที่ถูกต้อง ที่
 ประเสริฐ ที่ประพฤติอยู่ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ไม่ใช่
 ปรัชญาประเภทที่เป็นไปตามตรรกวิทยาจิตวิทยา เหตุผล

เพื่อเจ้าพวกมันได้ถูกหมกไม่มีใครผิดอย่างนี้; นั่นเขาไม่ต้องการ. แต่ว่าอาจจะมีคนบางพวกที่ไม่รู้เรื่องนี้ แล้วก็ตาม แล้วก็ชวนคุยเรื่องนี้เราต้องระวังให้ดี ๆ.

ฉะนั้นในวงการการศึกษาของเรา เพื่อนสหพรหมจารีย์ทั้งหลาย จึงสนใจคำว่า “พรหมจรรย์” นี้ให้ยิ่งกว่าคำว่า ปรชญาเป็นต้นสักกร้อยเท่า. เคียวนี้คุณะเรียนปรชญากันมากเกินไป จนลืมคำว่าพรหมจรรย์. พอเขาต้องการพรหมจรรย์ขึ้นมา เลยไม่รู้ว่าจะไรก็กลายเป็นเรื่องถูกหัวเราะเยาะ.

จึงยืนยันว่าโลกนักศึกษา ที่เป็นนักศึกษาที่แท้จริงแห่งสมัยปัจจุบันนี้ ไม่ต้องการปรชญาเป็นต้น แต่ต้องการสิ่ง ๆ เดียว คือพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา. ถ้าเราไม่รู้เรื่องนี้เราก็มุ่งเรียนเรื่องเพื่อเจ้าเหลือเพื่อนนั้นไปตะพึดแล้วทอดทิ้งเรื่องตัวพรหมจรรย์เสีย. นี่ก็เป็นอุปสรรคอย่างยิ่ง ที่จะมิในอนาคตกแก่การเผยแผ่พุทธศาสนาของเรานี้เป็นเรื่องหนึ่ง.

เรื่องถัดไปก็คือแนวกัมมัฏฐาน หรือระบบกัมมัฏฐาน ที่ไม่ถูกต้องตามเหตุผล ไม่ถูกต้องตามหลัก

วิชาที่เรียกว่าไม่ practical นี้, ขอใช้คำอย่างนี้หน่อย มันเข้าใจได้ทันทีว่าไม่ practical ก็จะได้เรียนให้รู้จริงก็ไม่ได้ จะปฏิบัติจริงก็ไม่ได้ จะเป็นประโยชน์ต่อชีวิตประจำวันก็ไม่ได้ นี่มันไม่ practical ทำนองนี้. เรายังไม่มีแนวกัมมัฏฐานที่เป็น practical นี้ถึงที่สุด; เราไปท่องจำเป็นแบบปริยัติกันเสียหมด.

เขาต้องการอย่างยิ่งในสิ่งที่เรียกว่ากัมมัฏฐาน หรือ วิปัสสนา เพราะนั่นมันเป็นตัวพรหมจรรย์ แต่แล้วเราก็พูดกันอย่างนกแก้ว นกขุนทอง เราไปอ่านบัญญัติทางว่าให้ฟัง เช่นกัมมัฏฐาน ๔๐ มีอะไรบ้าง, มหาสติปัฏฐานสูตรมีอะไรบ้าง ไปอ่านรายชื่อบัญญัติทางว่าให้ฟัง มันไม่อยู่ในลักษณะที่เป็น practical ทีเดียวนั้น; แล้วมันยังไม่มีคำอธิบายที่ติดต่อกัน ถูกต้องติดต่อกันเป็นสาย มันเป็นเรื่องมาก ๆ ๆ ๆ เอมมาที่บัดมหมักหมมซับซ้อนกันไว้ในตระกร้าหรือในกระจาดอย่างนี้มากเกินไป.

อย่างกัมมัฏฐาน ๔๐ นี้ ถ้าเราจะเอาวิสุทธิมรรคเป็นเกณฑ์ ก็ไม่เห็นว่าเป็นเรื่องใดสมบูรณ์โดยหลักเรื่อยไปจนถึงนิพพานเลย. แม้แต่เรื่องอนุสสติ ๑๐ ในวิสุทธิ

มรรคนี้ อธิบาย ๔ จตุกะ แรกแล้วก็เงี่ยบหายไปเสียเฉยๆ อย่างนี้เป็นต้น. เพราะฉะนั้นมันอาศัยไม่ได้อย่างนี้. ที่นี้ กัมมัฏฐานที่เราชอบกันนัก ที่เรียกว่า “จตุรารักชะกัมมัฏฐาน” กล่าวคือ พุทธธานุสสติ เมตตา จ อสุภัง มรณสติ นั้นมันเป็นของเด็กเล่นสำหรับฝรั่งนักศึกษา ชนิดนั้นมันไม่พอ มันไม่มีอะไรที่สมบูรณ์ถึงนิพพาน มันเป็นเพียงกัมมัฏฐานตระเตรียมในชั้นตระเตรียมเท่านั้น.

ที่นี้ สติบัญญัติฐาน ๔ คำนสำคัญมาก ถ้าถูกต้องจริงนี่มันช่วยได้เป็นพรหมจรรย์จริง แต่ถ้าเป็นสติบัญญัติฐานสี่ชนิดบัญญัติหาว่า แล้วมันก็ล้มเหลวอีกเหมือนกัน อย่างในมหาสติบัญญัติฐานสูตรนี้ เป็นสติบัญญัติฐานสี่ อย่างบัญญัติหาว่า; แต่ถ้าเป็น สติบัญญัติฐานสี่ ในอานาปานสติสูตร แห่งมัชฌิมนิกายแล้ว นั่นใช้ได้ เป็นแนวที่ practical ที่สุดแต่ต้นจนปลาย ไม่ขาดตอนแล้วก็พิสูจน์อยู่ในตัวเอง กำกับกันอยู่ในตัวเอง เกี่ยวข้องกันอยู่ในตัวเอง ตั้งแต่ต้นจนบรรลุนิพพาน จึงขอเสนอแนะว่าระวังให้ดี ให้เปรียบเทียบกันให้ดี ๆ.

“สูตร” ที่ขึ้นชื่อว่า มหาๆ นั้น อย่าไว้ใจนัก เช่น มหาสติปัฏฐานสูตรก็ดี มหาปทานสูตรก็ดี มหาอะไรก็ตาม แม้แต่มหาสุญญตสูตร ซึ่งคู่กันกับจุตสุญญตสูตรก็ตาม สูตรไหนที่น่าหน้าซอกด้วยคำว่า “มหา” แล้ว ต้องระวัง ให้ดี มักจะเป็นบัญญัติหางว่าว และเพื่อเจ้อเหลือเพื่อและ เชื่อว่าเป็นของทำขึ้นทีหลัง.

นี่! ถ้าเราจะเอาแนวของสติปัฏฐานสี่ แล้วขอแนะว่า อานาปานสติสูตรแห่งมัชฌิมนิกายนั้นดีที่สุด รักษุมที่สุด สันที่สุดเลย ส่วนมหาสติปัฏฐานสี่แห่งมหาวรรคที่มณิกายนั้น เป็นบัญญัติหางว่าวสำหรับปรียติ แต่สำหรับสติปัฏฐานสี่ในอานาปานสตินั้น เป็นตัวปฏิบัติโดยตรง ไม่มีทางที่จะเป็นปรียติได้ มีข้อความกำกับกันอยู่ในตัว เพราะสติปัฏฐานสี่ นี้ จะต้องปฏิบัติติดต่อกันยึกยาวถึง ๑๖ ชั้น แบ่งเป็น ๔ หมวดไปเลย; แล้วมันก็จะก่อให้เกิดโพชฌงค์ทั้ง ๗ ชั้นมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้; แล้วทำให้เกิดวิชาและวิมุตติขึ้นมาในที่สุดของชั้นสุดท้าย คือปฏินิสัสคานุปัสสี อย่างนี้เป็นต้น. ฉะนั้นใครจะอธิบายอย่างไรๆ มันก็ไม่มีทางจะเขวไปไหนได้.

แล้วมันยังมีพิเศษที่ว่า สุตฺรนี้หาคำอธิบายได้อย่าง
เพียงพอในพระไตรปิฎกนั่นเอง ตัวสุตฺรนี้อยู่ในมัชฌิมนิกาย
และใช้เป็นหลัก แล้วคำอธิบายโดยละเอียดหาได้ในปฏิสัม
ภิทามรรค ตอนที่ว่าคัวยอานาปานกตา เป็นชั้นบาลีคัวย
กันไม่ใช่อรรถกตา; แล้วคำอธิบายอีกมากมายหาได้ใน
สุตฺรต่าง ๆ ในสังยุตตนิกาย ซึ่งเป็นพุทธภาษิตเอง มากมาย
เหลือเกินเช่นอานาปานสติสังยุตเป็นต้น แล้วในทวิวินัย
ก็มี ในทวารรตถกตาวินัยสมันตปาสาธิกาก็มีคำอธิบายบาง
ส่วนของเรื่องนี้ แล้วคำอธิบายบางส่วนเรายังหาได้ใน
วิสุตฺทิมรรค แต่ก็เป็นส่วนน้อย ในเมื่อนำไปเปรียบเทียบ
กันกับคำอธิบายที่มีอยู่ในปฏิสัมภิทามรรคเป็นต้น.

เพราะฉะนั้น คำอธิบายที่หาได้จากวิสุตฺทิมรรคก็
กลายเป็นเพียงคำอธิบายส่วนน้อยส่วนหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่
ทั้งหมดแล้วมันยังไม่พอที่จะทำความเข้าใจกัน ในเรื่องนี้
ได้อย่างสมบูรณ์.

นี่เรียกว่าเราที่จะไปต่างประเทศก็ดี จะไปเผยแผ่
ในประเทศก็ดี ระวังให้ดี เรื่องระบบกัมมัฏฐาน ที่เรามี

เราเรียน เราสอนกันอยู่นี้ ยังไม่ practical คือว่า ไม่ทนต่อการพิสูจน์ ไม่มีเหตุผลเพียงพอ ไม่เกี่ยวเนื่องกันอย่างดี ไม่ compact รัศกุ่มอยู่ในตัวอะไรทำนองนี้เป็นต้น.

เพราะฉะนั้น ขอให้ใช้เวลาให้ถูกต้อง อย่าให้เสียเปล่า อย่าให้เปลืองเปล่า ในการที่จะศึกษาเรื่องนี้โดยเฉพาะ ระวังให้ดี เรื่องวิชาที่จะใช้สอน กับวิธีการที่จะใช้สอนนี้ มันคนละเรื่อง.

วิชาที่จะใช้สอนนี้ ต้องให้เป็นตัวแท้พร้อมจรรยาเสมออย่าเป็นส่วนปรัชญาเพื่อเจ้อ. ส่วนวิธีสอนนั้นมันเป็นจิตวิทยา เป็นตรรกวิทยาเป็นต้น ถ้าเราประยุกต์วิชากับวิธีสอนให้เข้ารูปกันไม่ได้แล้วเป็นอันล้มละลายแน่ ผมเชื่อว่าล้มละลายแน่ เพราะผมเคยโดนมาแล้ว. ฉะนั้นถ้าประยุกต์กันไม่ได้ ในระหว่างวิชา กับวิธีสอนแล้ว ก็เป็นอันว่าล้มละลายแน่. ที่นี้ถ้าเราเอาวิชาเป็นปรัชญาเพื่อเจ้อแล้ว และวิธีสอนมันก็ยังเพื่อเจ้อกว่านั้น มันไม่มีทางที่จะเป็นไปได้. นี้เรียกว่าอุปสรรคอันหนึ่งที่จะทำให้เผยแผ่พุทธศาสนาไม่สำเร็จ.

หัวข้อสุดท้ายที่เชื่อว่า คงจะเต็มทนกันมากอยู่บาง
คนแล้ว แต่ต้องพูดคือว่าเรื่องมันเกี่ยวกัน ที่เราทำบุญ
ทอดผ้าป่า อาตมาก็ยินดีอย่างยิ่ง แต่ถ้าญาติ โยม ทายก
ทายิกา ทั้งหลาย ช่วยกันส่งเสริมให้กำลัง เพิ่มกำลังแก่
พระภิกษุสงฆ์ ผู้สืบอายุพระพุทธศาสนานี้ แต่แล้วมันก็ยัง
มีปัญหาก็เหมือนกัน.

ที่ว่า ภิกษุผู้เป็นเจ้าหน้าที่ทางศาสนาโดยตรง จะ
แนะนำแข็งแรงชักชวนท่านทั้งหลาย ให้กระทำการที่เป็น
ประโยชน์แก่อกุศลแก่พระศาสนานี้ มันก็ยังมีความเหลืออยู่
มาก และปัญหานี้ล้วนแต่เป็นอุปสรรคแก่การเผยแผ่
พระพุทธศาสนาไปทันทีเหมือนกัน. ฉะนั้นจึงอยากจะพูด
เรื่องนี้เป็นเรื่องสุดท้าย ว่าภิกษุเราที่เป็นผู้สั่งสอนนี้ จง
สั่งสอนเรื่องนี้ให้ถูกต้อง โดยเฉพาะเรื่องการทำบุญ.

เรื่อง การทำบุญเรื่องเดียวนี้เป็นเรื่องที่ร้ายกาจ
ที่สุดถ้าทำผิด แล้วเป็นเรื่องที่น่าช่นใจที่สุด ถ้าทำถูก
อย่าเชื่อว่า “อ้าว ทำบุญไฉน!” แล้วมันจะถูกไปหมด
มันมีทางที่จะ ผิดได้. นี้เราจะต้องระวังให้ดี ให้ญาติ

โยม ทายก ทายิกา ซึ่งเป็นญาติโยมผู้มีพระคุณ
ทั้งหลายนี้ อยู่ในฐานะที่ปลอดภัย หรือยิ่งกว่านั้นก็อย่า
ให้ขาดทุนเป็นอันขาด. เทียวนี้ถูกปล่อยปละให้ทำไปใน
ลักษณะที่ขาดทุน.

พอมาถึงตอนนั้นขอพูดกันตรง ๆ แล้ว เวลานั้น
น้อยแล้วว่าอย่าปล่อยให้เลี้ยงไก่ไว้ไซ้ให้สุนัขกิน เรื่องเลี้ยง
ไก่ไว้ไซ้ให้สุนัขกินนี้ คืออยู่ให้ญาติโยม ทำบุญ ๆ ๆ ๆ
อย่างเดียว พอถึงที่ที่จะมอบหัวใจของพุทธศาสนาให้
แล้วก็ไม่มอบ แล้วก็ไม่สนใจ ญาติโยมก็ไม่สนใจ.

ศาสนานี้เปรียบเหมือนไก่แล้วเราก็บำรุงศาสนา ๆ ๆ
ทำบุญทอดผ้าป่าหรืออะไรก็ตาม นั้นมันเหมือนกับเลี้ยงไก่
ที่ไก่มันก็โตขึ้นมา ๆ มันไซ้ พอไซ้แล้วไม่มีใครเอา ไม่
มีใครต้องการ สุนัขก็ตองกิน. ไม่ใช่คุณ พอศิษย์ต่าง
ประเทศเขาจะมาตะกรุบเอาส่วนนี้ไปก็ได้ ตะกรุบเอาส่วน
ที่เป็นไซ้นี้ แต่เราผู้เลี้ยงไก่อันนี้ไม่สนใจ เพราะเราเชื่อว่า
เรามีหน้าที่แต่จะเลี้ยงไก่ ทำบุญ ๆ ๆ ๆ อย่างเดียว แล้ว
ไม่รู้ว่าอะไรจะเกิดขึ้น ทำบุญนี้เหมือนกับเลี้ยงไก่ คือ
พระศาสนา แล้วมันก็ไซ้ออกมา แล้วเราก็ไม่สนใจ.

นั่นแหละคือการที่ไม่สนใจเรื่องอนาคต เรื่อง
บุญญา เรื่องโลกุตตรา ก็มีภักตภา ตถาคตภายิตา
อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งได้พูดมาแล้วมากมาย.

ฉะนั้นต้องขอความร่วมมือทั้งระหว่างผู้สอนและผู้
รับคำสั่งสอน; ผู้ชักชวนให้ทำบุญและผู้ทำบุญ ต้องร่วม
มือกัน อย่าให้เกิดอาการเหมือนเลี้ยงไก่ไว้โซ่ให้สุนัขกิน
พวกคอมมิวนิสต์เขาจะหัวเราะเยาะ นี่เรื่องมันนึกเคียว
เท่านั้น พวกเราอย่าเป็นผู้เลี้ยงไก่ไว้โซ่ให้สุนัขกิน; พวก
อื่นเขาจะหัวเราะเยาะ.

เราต้องทำบุญชนิดที่เป็นบุญ คือเลี้ยงไก่ ไข่
ออกมา แล้วต้องเอาไข่นั้นไปไข่เป็นเครื่องดับทุกข์ให้
เกิดความเข็ญเข็น เป็นนิพพานขึ้นมาให้ได้. ไข่ของ
ไก่คือเรื่องความเข็นในนามว่านิพพาน.

เรื่องทำบุญนั้นก็ต้องระวังอีก อย่าทำบุญเป็นการ
ค้ากำไรเกินควร นี่คุณหาหุหนามาก; ทำบุญแบบค้า
กำไรเกินควรนี้ คือทำบุญบาทหนึ่ง เอาวิมานหลังหนึ่งก็มี
หลายหลังก็มี. ทำบุญบาทเดียว ถักบาตรช้อนเดียว จะ

ให้เกิดสวຍเกิดรวยอย่างนั้นอย่างนี้ บางทีธนบัตรใบเดียว
 ทูนหัวกันหลายคน ส่งกันแล้วส่งกันอีก นั้นมันค่ากำไร
 เกินควร ไม่ใช่เรื่องทำบุญ; เพราะว่าทำบุญนั้นเขาจะทำ
 เพื่อล้างบาป ที่นี้ถ้าปรารถนามากเกินไปอย่างนั้น มัน
 กลับเพิ่ม เพิ่มโลภะ โทสะ โมหะ เพิ่มอะไรเข้าอีก
 มันไม่ใช่ล้างบาป. ที่จริงชั้นชื่อว่าทำบุญต้องเป็นเรื่อง
 ล้างบาป.

ที่นี้ทำบุญนั้นมันมีหลายชั้น หรือว่าล้างบาปมันก็มี
 หลายชั้น เช่นเราจะล้างเท้าอย่างนี้ เอน้ำโคลนล้างก็ได้
 กิจกตุให้คีเท้ามันสกปรกด้วยมูลสุนัขด้วยอะไรนี้ เราเอน้ำ
 โคลนล้างก็ยังได้ แต่มันไม่ใช่เป็นการล้างที่ดี.

ทำบุญกันเดี๋ยวนี้เป็นบุญเหมือนน้ำโคลนนี่มีมากคือ
 เอาเรื่องบุญ เรื่องวัดกันบังหน้า ไปทอดกฐินนั้นก็เพื่อไปเล่น
 ไฟไปกินเหล้า ไปทำอะไรหลาย ๆ อย่างนี้ นี่มันเป็น
 เรื่องทำบุญเหมือนกับน้ำโคลน มันแทบจะไม่มีอะไรที่เป็น
 เรื่องล้างบาป. แท้จริงแล้วบุญนั้นต้องล้างบาป.

เราเคยเห็นคนที่ทำบุญ ก็มักจะมีอาการเหมือนอย่างนั้น
 เหมือนกัน ฉะนั้นควรจะล้างให้ทั่ว ๆ ตัว ให้รู้จักใช้สบู่
 ล้างให้ทั่ว ๆ ตัว อย่าให้เหมือนทารกที่รู้จักล้างแต่ที่ท้อง
 สบแล้วสบอีก แล้วก็เลิก.

รวมความแล้วก็คือว่า ขออย่าได้โปรดปล่อยหายก
 ทายิกาไปตามบุญตามกรรม ให้ทำบุญชนิดที่ไม่เป็นสบุญ
 ขอให้เลื่อนชนชั้นมา เลื่อนชนชั้นมา ให้เป็นการทำบุญ
 ที่ล้างบาปได้ ตามความมุ่งหมายของพุทธศาสนา.

นี่อุปสรรคข้อสุดท้ายที่ว่า เราต้องระวังในการเผยแพร่
 แก่พุทธศาสนากว่าอย่ามัวแต่เลี้ยงไก่ไว้ไข่ แล้วปล่อยให้
 สุนัขกิน. ขอให้สนใจเรื่องที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา.

ทั้งหมดนี้มีเป็นหัวข้อ ๆ อย่างนี้เป็นลำดับมาแล้ว
 ขอสรุปความว่า มันจะต้องระมัดระวังกันเป็นพิเศษ อย่ามี
 สติหลงไหล อย่าให้ขาดสติ ให้รู้ว่าตามหลักโลกุตตรธรรม
 สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานันอย่า
 ลืมได้; เพราะนั่นเป็นเครื่องตกเตือนที่ดี บุษยา คายาย

ของเราเคยรอดตัวมาด้วยเรื่องนี้ แล้วเกิดเรามาได้ แต่เรากำลังจะหันเห ไม่ใช่เครื่องมืออันศักดิ์สิทธิ์นี้ เราจะต้องตกไปในหลุมของพญามาร.

ปัญหาเฉพาะหน้ายังมีเป็นส่วนรวมทั้งหมด ก็คือว่า เราไม่สามารถจะบังคับตัวเราได้ นั่นแหละสำคัญ. เดียวนี้เราไถยินทั่วไปหมดว่าให้ทำดี ให้เว้นชั่ว ให้ทำดี ให้เว้นชั่ว ให้ทำดี นี้ทั่วไปหมด แต่เราก็กังมืองหรือเชื่อกันว่ายังไม่ได้มีการทำดี เพราะว่า การพูดเท่านั้นมันยังไม่พอ.

ปัญหามันมีอยู่ที่ว่าไม่สามารถจะบังคับตัวให้ทำดี หรือบางทีมันก็เขยิบเข้ามา จนถึงว่าไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร.

เหมือนกับเด็กเล็ก ๆ อย่างนี้ มันกินข้าวเอง แล้วข้าวมันก็หก แล้วพ่อแม่หรือคนเลี้ยงก็ตี เพราะกินข้าวหก เด็กเขาไม่ได้รับคำอธิบายว่ากินอย่างไรจึงจะไม่หก ไม่เคยมีใครกินให้ดู ว่ากินอย่างไรมันจึงไม่หก. เอาแต่ว่า พ่อกินข้าวหกแล้วก็ตี. นี่เด็กก็คงจะตาย มันไม่รู้จะกินอย่างไร

อย่าให้หก. เพราะฉะนั้น การจะบอกว่าอย่ากินข้าวหก
อย่างเดียวไม่พอ ต้องอธิบาย แล้วต้องกินให้ดูว่ากินอย่างไร
จึงจะไม่หก เราต้องสอนให้บังคับแขนบังคับขา บังคับ
ตัวเองว่า ต้องบังคับอย่างไร มันจึงจะเป็นไปได้.

เรื่องทำดี ทำดี นักเหมือนกัน มันยังขาด
วิชาความรู้ส่วนที่เป็นโลกุตตรธรรม ที่จะสอนให้รู้ว่า
ทำอะไรมนุษย์เราจึงจะบังคับตัวเองให้ทำความดีได้
เราอยากทำความดี ทุกคนอยากทำความดี แต่เราทำไม่ได้
เพราะเราบังคับตัวเองไม่ได้.

ดังนั้น การที่จะพูดแต่ว่า ทำความดี นั้นมันยัง
ไกลอยู่ มันต้องพูดออกมาให้ชัดว่า ทำอย่างไร?
แล้วก็บังคับตัวเองโดยวิธีใด? จึงจะสามารถทำได้
ถ้าอย่างนั้นแล้ว ไม่มีทางหลักไปไหนพ้น จะต้องตรงไป
สู่หัวใจของพระพุทธศาสนา ตามที่พระพุทธเจ้าท่าน
ยื่นให้ คือเรื่องความไม่เห็นแก่ตัว เรื่องอนัตตา เรื่อง
สุญญตา ซึ่งเป็นหลักธรรมะในฝ่ายโลกุตตรธรรม.
เราจะต้องเข้าไปถึงสิ่งนี้ เราจึงจะบังคับตัวให้ทำได้ แล้ว
มันก็จะมีการทำดี.

แต่โดยข้อเท็จจริงนั้น เราไม่อาจจะบังคับตัวได้ เราแพ้แก่กิเลสเสียทุกที พอมีอะไรมายั่วทางตา ทางหู ทางจมูก เราแพ้กิเลส ไปเอนั้นเสียทุกทีไม่มีการบังคับตัว.

นี่เพราะว่าเราไม่มีสติเพียงพอ เราต้องหัดให้มีสติ เพียงพอ ปัญญาความรู้จึงจะมาช่วยทัน ถ้าไม่อย่างนั้นเรามีความรู้ท่วมหัวก็เอาตัวไม่รอด ให้เรียนให้ท่องให้อธิบายกันอย่างไร ก็เอาตัวไม่รอด เพราะปัญญานั้นมันมาไม่ทัน เพราะสติมันไม่มีพอ. ถ้าสติมีพอ มันจึงปัญญาทัน มันก็ช่วยตัวรอด. แต่เราก็ผลอเรื่อยก็เพราะเหตุนี้ สติไม่เพียงพอ แล้วเราผลอเรื่อย เราก็ยังไม่ละอาย และไม่กลัว.

นี่ขอภัยที่จะพูดตรง ๆ ว่า พวกเราทั้งหมดนั้น ที่ไม่ประสบความสำเร็จในเรื่องตั้งปัญญามาให้ทันทั่วทั้งด้วยสติ^๕ เพราะว่าเราไม่รู้จักละอาย เพราะว่าเราไม่รู้จักกลัว. คือเมื่อเราผลอพลาด ทำผิดไปจนเกิดกิเลสแล้วเราก็ไม่ละอาย เราก็ไม่กลัว เพราะเราไม่รู้หรือคิดว่า

ไม่มีใครรู้ของเรา มันอยู่ในใจของเรา เราไม่ละอายและ
เราไม่กลัว เพราะว่ามันไม่ได้มาพัน มาเชือก มาเนียนอะไร
เราไม่มีปัญญามองเห็นว่ามันน่ากลัว ที่แท้มันน่าละอาย
และน่ากลัวยิ่งกว่าสิ่งใด.

ถ้ามีความละอายมีความกลัวเท่านั้นแหละ บัญหา
ต่าง ๆ หมดเลย ปฏิบัติได้หมดเลย เคี้ยวมันขาดความ
ละอายและความกลัว. มีคนจำนวนมากเป็นร้อยละ
มาอุทธรณ์ มาร้องขอ มาบอกว่า เรื่องที่ว่ามันสู้กิเลสไม่ได้
มันไม่มีสติพอ. พอบอกว่าเพราะไม่ละอายเพราะไม่กลัวนี้
ก็เงียบไป.

ก็จะยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ เรื่องความละอาย
เรื่องความกลัวนี้มันคือหน้าปกของนวกวาท เรื่องแรกเลย
แต่ไม่สนใจกัน คือเปรียบเทียบกันได้ในเรื่องทางวัตถุ
ทำไมไม่เดินตกลงงั้นนั้นก็เพราะกลัว เพราะว่าตกลงแล้ว
มันเจ็บจึงละอายและกลัว ก็เดินไม่ตกลงงั้น; แต่ทางจิตใจ
ตกลง ถือเกิดกิเลสนี้ไม่กลัว ไม่ละอาย หรือว่าเดินไป

กลางถนนหนทางทำไมไม่ทำผ้าถุงหลุค นี่ไม่เคยมีใครทำผ้า
ถุงหลุค นั่นเพราะละอายมาก และกลัวมาก มันจึงรอคั่วไป
จนตลอดชีวิต.

แต่ที่เรื่องจะเกิดกิเลสเป็นโลภะ โทสะ โมหะ
ตัวกู ของกู นี่เกิดแล้วเกิดอีก ก็ไม่รู้จักละอาย ไม่รู้จักกลัว
เลยชินเป็นนิสัย เรียกว่าอนุสัยสัญญาอันเป็นความเคยชิน
ในสันดานไปเสียเลย มันก็เลยล้มเหลวหมด.

ฉะนั้นจึงมาต่อสู้ด้วยการมีความละอาย มีความ
กลัวในทางฝ่ายวิญญูณนี้กันให้มาก ให้เท่ากับที่เราละอาย
และกลัวทางฝ่ายวัตถุภายนอก แล้วการปฏิบัตินี้จะไม่ยากเลย,
ปฏิบัติพระพุทธศาสนาทั้งหมดนี้จะไม่ยากเลย ถ้าตั้ง
รากฐานอยู่บนความละอายและความกลัว.

เดี๋ยวนี้เราไม่ละอาย ไม่กลัว กันเสียเรื่อย ตกช่อง
เรื่อยก็ไม่ละอาย และไม่กลัว เพราะว่าจิตมันวุ่นวายมาก
เกินไปเสียแล้ว ไม่อยู่ในสภาพตามปรกติแม้แต่ตามธรรมชาติ
เสียแล้ว ดังนั้นจึงเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นมาอีกมากมาย

มีความไม่สุขุมรอบคอบในการปฏิบัติ ไม่สมักระสมานสามัคคีกัน ส่วนอุปสรรคใหม่ ๆ ก็ประดังกันเข้ามา อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นอุปสรรคที่เพิ่มขึ้น.

ฉะนั้นเราจึงมีความละเอียดความกลัว เกิดความสมักระสมานสามัคคีให้ยิ่งขึ้นไป ทุกวิถีทาง ; ให้ลานอโศกนี้เป็นลานอโศก ซึ่งมีความหมายเป็นไวพจน์ของนิพพานกันเสียโดยเร็ว.

ผมขอยุติการบรรยายแต่เพียงเท่านี้

ระวัง ผี 'กู' ผี 'สุ'

อันความจริง 'กู'-'สุ' มิได้มี
แต่พอโง่ ก็เป็นผี โผล่มาได้
พอหายโง่ 'กู'-'สุ' ก็หายไป
หมด 'กู'-'สุ' เสียได้ เป็นเรื่องดี ฯ

รักสงบ ขวนกันถอน ซึ่ง 'สุ'-'กู'
อย่าให้มี เหลืออยู่ เหมือนอย่างผี
เหลือกันไว้ แต่ปัญญา และปราณี
อย่าให้มี 'กู'-'สุ' เหลืออยู่เวย ฯ

อันธรรมชาติ ผี 'กู' และผี 'สุ'
มันเป็นคู่ กัดกัน ชั้นเปิดเผย
เข้าสิงจิต เมื่อไร เป็นไม่เสบย
อย่าเลี้ยงเลย ผีทั้งสอง ต้องขับไป ฯ

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

สุจิต - ทุจิต

ทุจิต คือจิต เกิด 'ตัวกู'
เผ่ายกหู ชูหาง อย่างบ้าหลัง
เขาดักเตือน อย่างไร ไม่ยอมฟัง
เผ้าคลุ้มคลั่ง เตือดพล่าน เผลาผลาญใจ

สุจิต คือจิต ว่าง 'ตัวกู'
สะอาดอยู่ ด้วยสภาพ อันมองใส
สว่างอยู่ เพราะเห็นตาม ความจริงไป
สงบอยู่ เพราะเย็นได้ ไม่ร้อนรน

เหตุดังนั้น หมั่นระวัง ตั้งสติ
คุมความตรี ทันท่วง หมั่นฝึกฝน
มิให้เกิด 'ตัวกู' อยู่ในตน
เป็นสุขชน เพราะสุจิต วิถีปฏิญ์เอย ฯ

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

อริยมรรคมืองค์แปด

พญานาค หกเศียร เจวียนฉวัด
เที่ยวขบกัด อารมณ์หก อยู่ผกผัน
ตาหูจมูก ล้นกายใจ ไส้พัลวัน
รูปเสียงกลิ่น รสนิวกระสัน ธรรมารมณ์

พญาครุฑ ยุคขยำ กำนาคไว้
มนุษย์ผ่าน ไปได้ โดยเหมาะสม
ด้วยเรือฝูง แปดลำ ทวนน้ำลม
ในธารธรรม งามอุดม สะดวกดี

มีมนุษย์ ถึงก่อน วอนเรียกขาน
ให้ทุกท่าน ตามมา อย่าผันหนี
ขอจงช่วย กันและกัน ให้ทันที
ถึงบุรี นิรวาณ ก่อนการตาย ฯ

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

เรียนชีวิต

เรียนชีวิต อย่าแสวง จากแหล่งนอก
อย่าเข้าไป ในคอก แห่งศาสตร์ไหน
อย่ามัวคิด ยุ่งยาก ให้ผากใจ
อย่าพิจารณา จาระไน ให้นุงนัง

อย่ายึดมั่น นั่นนี้ ที่เรียกกฎ
มันตรงตรง คดคด อย่างหมดหวัง
จงมองตรง ลงไปที่ ชีวิตัง
ดูแล้วหยิ่ง ลงไป ในชีวิต

ให้รัฐส หมดทุกด้าน ที่ผ่านมา
ให้ชิมชาบ วิญญาณ์ อย่างวิศิษฐ์
ประจักษ์ทุกซ์ ทุกระดับ กระชับชิต
ปัญหาชีวิต จะเผยออก บอกตัวเอง ๕

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

คำขอบพระคุณ

ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ พระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ ผู้เป็นองค์บรรยาย หลักธรรมคำสอนเล่มนี้เป็นอย่างสูง ซึ่งเปรียบเสมือนดวงประทีปส่องทางชีวิตให้ก้าวไปสู่ความถูกต้อง เพื่อความสิ้นไปแห่ง อาสวะกิเลส และเป็นปัจจัยนำไปสู่พระนิพพานแก่ชาวโลก

กราบขอบพระคุณ คุณเมตตา พานิช แห่งธรรมทานมูลนิธิ มูลนิธิเผยแพร่ชีวิตประเสริฐ และองค์การฟื้นฟูพระศาสนา คณะทำงานและผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

กราบขอบพระคุณ มูลนิธิ กองทุน วัด หน่วยราชการ โรงเรียน ห้องสมุด ศูนย์หนังสือและร้านหนังสือทั่วราชอาณาจักร ที่ได้กรุณาช่วยเผยแพร่หนังสือเล่มนี้เป็นอย่างสูง

ธรรมสภาได้รวบรวมหนังสือและสื่อธรรมะไว้บริการแก่ท่านสาธุชน จากสำนักพิมพ์และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ท่านที่สนใจเลือกชมได้ที่
ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๗๐๐ โทร. ๘๘๘๗๘๔๐
ริมถนนบรมราชชนนี กิโลเมตรที่ ๑๖ ก่อนถึงพุทธมณฑลสถาน เพียง ๒ กิโลเมตร

๐ สถาบันหนังสือธรรม เชิญท่านสาธุชนร่วมฟังพระธรรมเทศนาจากพระผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ ในโครงการ พบพระ พบธรรม ทุกวันอาทิตย์ เวลา ๐๘.๐๐-๑๐.๓๐ น. ณ ห้องประชุมสถาบัน หนังสือธรรม อาคารศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา สอบถามองค์บรรยายธรรมที่ โทร. ๔๔๑๕๓๔

บันทึกการจัดพิมพ์

ธรรมสภา ขอกราบนมัสการขอบพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ
อาจารย์พุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม องค์บรรยายหนังสือ ชุด
๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม เป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ คุณเมตตา พานิช ประธานมูลนิธิธรรมทาน ที่
อนุญาตและสนับสนุนการจัดพิมพ์ ขอกราบขอบพระคุณ มูลนิธิเผยแพร่
ชีวิตประเสริฐ องค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ผู้จัดพิมพ์หนังสือในครั้งแรก
และขอกราบขอบพระคุณ ท่านอาจารย์โชติวัฒน์ ปุณโณปถัมภ์ แห่งมหา
วิทยาลัยศิลปากร จิตรกรผู้วาดภาพปกหนังสือชุดนี้ เป็นอย่างสูง

หนังสือชุด ๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม

๑. เรื่อง พุทธทาสกับสวนโมกข์	ราคา ๘๕ บาท
๒. เรื่อง ธรรมะदानอโศก	ราคา ๖๐ บาท
๓. เรื่อง แนวการปฏิบัติธรรมในสวนโมกข์	ราคา ๘๐ บาท
๔. เรื่อง ความสุขในการงาน	ราคา ๘๐ บาท
๕. เรื่อง เหนือวิทยาศาสตร์	ราคา ๖๕ บาท
๖. เรื่อง ธรรมะกับสุขภาพ	ราคา ๖๕ บาท
๗. เรื่อง การบวชอยู่ที่บ้าน	ราคา ๖๐ บาท
๘. เรื่อง เวลาที่มีอิทธิพลให้อายุสั้น อายุยืน	ราคา ๖๐ บาท

หนังสือชุด ๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม มี ๒๔ เรื่อง
จัดพิมพ์เป็นธรรมสักการะครบบริบูรณ์ ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๔๕

ท่านที่ประสงค์มีไว้เพื่อศึกษาหรือจัดพิมพ์เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่...

ธรรมทานมูลนิธิ ๖๘/๑ หมู่ ๖ ต. เถม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๖-๗, ๔๓๖๖๑-๒ โทรสาร. ๔๓๑๕๕๗

ธรรมสภา ๓๕/๒๓๐ จรัญสนิทวงศ์ ๖๒ บางพลัด กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

โทร. (๐๒) ๔๓๔๔๒๖๗, ๔๓๔๓๕๖๖, ๘๘๘๗๕๔๐ โทรสาร. ๔๒๔๐๓๗๕

พุทธทาส ธรรมะลานาโศก

2 090010 016373

ราคา 60.00 บาท

9 789744 972590

ขอกราบอนุโมทนาแก่ทุกท่านที่สนับสนุนและร่วมสมทบค่าจัดพิมพ์ในราคา ๖๐ บาท